

บทที่ 2

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดผู้นำ

1.1 ความหมายของผู้นำ (Leader) และภาวะผู้นำ (Leadership)

1.1.1 ผู้นำ (Leader)

ตามพจนานุกรมมักให้ความหมายของคำว่า ผู้นำ คือ ผู้มีอำนาจในการสั่งการหรือมีผลต่อการสั่งการนั้น นักวิชาการและนักวิจัยได้มีการพัฒนาปรับปรุงความหมายของผู้นำไว้มากมายหลายอย่าง แต่ก็แสดงให้เห็นถึงลักษณะของผู้นำในแบบที่แตกต่างกันออกไป นักวิชาการและนักวิจัยบางคนได้ให้นิยามความหมายของคำว่าผู้นำ (Leader) แตกต่างกันไป ดังนี้

ผู้นำ คือ ผู้ที่อยู่ในอำนาจหรืออยู่ในตำแหน่งที่ได้ถูกกำหนดให้เป็นผู้นำและยังเป็นผู้ที่สามารถมีอิทธิพลในการจัดสรรรวมทั้งจัดการต่อสิ่งที่มีคุณค่าต่าง ๆ มากกว่าคนอื่น ๆ ในชุมชนนั้น ทั้งนี้ก็เพื่อให้เกิดผลสำเร็จตามความมุ่งหมายที่ปรารถนาทั้งของตนเองและของสมาชิกชุมชน (Bell 1969: 112 อ้างถึงใน ธรรมบุญ แจ่มใส 2541:9)

ผู้นำ คือ บุคคลที่สามารถชักจูงให้คนอื่นปฏิบัติตามด้วยความเต็มใจ ทำให้ผู้ตามมีความเชื่อมั่นในตนเอง สามารถช่วยคลี่คลายความตึงเครียดต่าง ๆ ลงได้ และนำกลุ่มให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ได้ (Burby 1972:43 อ้างถึงใน สุรศักดิ์ ม่วงทอง 2543: 57)

ผู้นำ คือ บุคคลที่ริเริ่มหรือส่งเสริมให้มีการเปลี่ยนแปลงการกระทำของกลุ่มอย่างมีประสิทธิภาพ และเป็นผู้นำที่สนับสนุนส่งเสริมให้มีการสัมพันธ์ของสมาชิกภายในกลุ่มดำเนินไปด้วยดี (Fiedler 1996: 8 อ้างถึงใน พิมพ์ โอภาณุรักษธรรม 2542: 3)

ผู้นำ คือ ผู้ที่ประกอบด้วยอิทธิพลที่มีต่อความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล 2 คนขึ้นไปซึ่งพัวพันกันที่จะทำให้กลุ่มบรรลุตามเป้าหมายภายใต้สถานการณ์ต่าง ๆ ได้ (Hollanders & Julian 1969: 71 อ้างถึงใน ธนาภัทร ศรีเบญจาม.ป.ป.: 1)

ผู้นำ คือ บุคคลซึ่งได้รับการแต่งตั้งหรือได้รับการยกย่องขึ้นให้เป็นหัวหน้าผู้ตัดสินใจ เพราะมีความสามารถในการปกครองบังคับบัญชาและพาผู้ใต้บังคับบัญชาหรือหมู่ชนไปในทางที่ดีหรือชั่วได้ (อรุณ รักธรรม 2522: 187)

ผู้นำ คือ ผู้นำเป็นประจักษ์ประทีปของหน่วยงาน ผู้นำเป็นจตุรแม่แห่งพลังของสมาชิกในองค์กร ดังนั้นผู้นำจึงเป็นเหมือนหลักชัยในการดำเนินงาน โดยเฉพาะ ต่อผู้ได้บังคับบัญชาและต่อผลงานส่วนรวม (สมพงษ์ เกษมนสิน 2523: 285)

ผู้นำ คือ บุคคลผู้ซึ่งสามารถนำกลุ่มไปในทางที่ต้องการ เป็นบุคคลที่มีส่วนร่วมและเกี่ยวข้องโดยตรงต่อการแสดงบทบาทหรือพฤติกรรมความเป็นผู้นำ (ไพฑูรย์ เจริญพันธุ์ 2525: 15-17)

1.1.2 ภาวะผู้นำ (leadership)

ภาวะผู้นำนั้นมีความหมายใกล้เคียงกับผู้นำ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญยิ่งสำหรับความสำเร็จของผู้นำ ภาวะผู้นำได้รับความสนใจและมีการศึกษาเป็นเวลานานแล้ว เพื่อให้รู้ว่าอะไรเป็นองค์ประกอบที่จะช่วยให้ผู้นำมีความสามารถในการนำหรือมีภาวะผู้นำที่มีประสิทธิภาพโดยมีผู้ให้คำนิยามมากมายดังนี้

ภาวะผู้นำ คือ กระบวนการซึ่งผู้นำจะต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับความคาดหวัง ค่านิยม และความสามารถในการติดต่อพบปะเจรจาของบุคคลที่จะเกี่ยวข้อง ดังนั้นเพื่อที่จะก่อให้เกิดประสิทธิภาพในการทำงาน ผู้นำจะต้องแสดงออกซึ่งพฤติกรรมที่จะทำให้ผู้ใต้บังคับบัญชาเห็นว่าสนับสนุนในความสามารถของพวกเขา (Likert 1967:172 อ้างถึงใน พิมใจ โอภาณุรักษธรรม 2542: 7)

ภาวะผู้นำ หมายถึง ความสัมพันธ์ส่วนบุคคล ซึ่งมีบุคคลหนึ่งคอยอำนวยความสะดวกประสานงานและดูแลควบคุมคนอื่น ๆ ในการปฏิบัติงานร่วมกัน (Fiedler 1967: 118 อ้างถึงใน สุรศักดิ์ ม่วงทอง 2543: 57)

ภาวะผู้นำ เป็นเรื่องของศิลปะ ของการใช้อิทธิพลหรือกระบวนการใช้อิทธิพลต่อบุคคลอื่น เพื่อให้เขามีความเต็มใจและกระตือรือร้นในการปฏิบัติงานจนประสบความสำเร็จตามจุดหมายของกลุ่ม (Koontz and Donnell 1959: 234 อ้างถึงใน วิเชียร วิทยอุดม 2548: 2)

ภาวะผู้นำ เป็นกิจกรรมของการใช้อิทธิพลต่อบุคคล โดยให้บุคคลมานะพยายามอย่างเต็มอกเต็มใจ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของกลุ่ม (Terry 1960: 493 อ้างถึงใน วรวิทย์ จินดาพล 2542: 22)

ภาวะผู้นำ คือ คุณสมบัติ เช่น สติปัญญา ความดีงาม ความรู้ความสามารถของบุคคล ที่ชักนำให้คนทั้งหลายมาประสานกัน และพากันไปสู่จุดหมายที่ดีงาม (พระธรรมปิฎก 2542: 3)

ภาวะผู้นำ เป็นกระบวนการใช้อิทธิพล ทางสังคมต่อกิจกรรมของกลุ่มบุคคลในสถานการณ์อย่างหนึ่ง เพื่อนำกลุ่มให้บรรลุวัตถุประสงค์ (ทองอินทร์ วงศ์โสธร 2523: 1)

ภาวะผู้นำ เป็นกระบวนการที่บุคคลหนึ่ง (ผู้นำ) ใช้อิทธิพลและอำนาจของตนกระตุ้นจูงใจให้บุคคลอื่น (ผู้ตาม) มีความกระตือรือร้น เต็มใจทำในสิ่งที่เขาต้องการ โดยมีเป้าหมายขององค์การเป็นจุดหมายปลายทาง (พะยอม วงศ์สารศรี 2534: 196)

ภาวะผู้นำ คือ ศิลปะหรือความสามารถของบุคคลหนึ่งที่จะจูงใจหรือใช้อิทธิพลต่อบุคคลอื่นไม่ว่าจะเป็นผู้ร่วมงานหรือผู้ได้บังคับบัญชาในสถานการณ์ต่างๆ เพื่อปฏิบัติการและอำนาจการ โดยใช้กระบวนการสื่อความหมายหรือการติดต่อกันและกันให้ร่วมใจกับตนดำเนินการจนกระทั่งบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้ การดำเนินการจะเป็นไปในทางดีหรือชั่วก็ได้ ฉะนั้น ไม่ว่าคนๆ นั้นจะเป็นอธิบดี ประธานกรรมการ หรือผู้อำนวยการ หรือผู้จัดการบริษัทแม้แต่หัวหน้าโจรแต่ละคนจะต้องมีภาวะผู้นำทั้งนั้นแต่เป็นลักษณะของผู้นำที่มีรูปแบบไม่เหมือนกัน (กิติ ตัณฑ์คานนท์ 2534: 22)

ภาวะผู้นำ คือ การที่ผู้นำใช้อิทธิพลในความสัมพันธ์ที่มีอยู่ต่อผู้ได้บังคับบัญชาในสถานการณ์ต่างๆ เพื่อปฏิบัติและอำนาจการโดยใช้กระบวนการติดต่อกันและกัน เพื่อให้บรรลุผลตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ (สมพงษ์ เกษมสิน 2526: 420)

ภาวะผู้นำ เป็นกระบวนการซึ่งบุคคลหนึ่งบุคคลใดมีอิทธิพลต่อทัศนคติความเชื่อ โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อพฤติกรรมของบุคคลหนึ่งบุคคลใด (อรุณ รักธรรม 2532: 95)

วรวิทย์ จินดาพล (2542: 23-24) ได้รวบรวมแนวความคิดเกี่ยวกับความหมายจากผู้ที่ได้ศึกษาค้นคว้าไว้ ซึ่งได้รวบรวมความหมายของภาวะผู้นำจากที่มีผู้ให้คำนิยามไว้ถึง 11 แห่งด้วยกันคือ

1. ภาวะผู้นำ ในฐานะที่เป็นศูนย์กลางของกระบวนการกลุ่ม เป็นศูนย์รวมของอำนาจในการกำหนดจุดมุ่งหมายและกิจกรรมของกลุ่ม
2. ภาวะผู้นำ ในฐานะที่เป็นบุคลิกภาพและผลของบุคลิกภาพที่แตกต่างจากผู้อื่น ทำให้เป็นที่น่ายกย่องนับถือและพร้อมที่ให้ความร่วมมือ
3. ภาวะผู้นำ ในฐานะที่มีศิลปะของการโน้มน้าวจิตใจผู้อื่น เป็นศิลปะของผู้นำที่จะทำให้ผู้ตามเกิดความร่วมมือเคารพนับถือให้ความจงรักภักดี
4. ภาวะผู้นำ ในการใช้อิทธิพลเพื่อเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้อื่นทำให้บรรลุจุดมุ่งหมายขององค์กร
5. ภาวะผู้นำ ในฐานะของพฤติกรรมผู้นำใช้ในการทำกิจกรรมกลุ่ม เพื่อให้ผู้อื่นตอบสนองต่อบทบาทของภาวะผู้นำ

6. ภาวะผู้นำ ในฐานะที่เป็นรูปแบบของการชักชวน เคลี้ยกล่อม ให้เกิดความร่วมมือในการปฏิบัติการกิจเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์

7. ภาวะผู้นำ ในฐานะที่เป็นความสัมพันธ์ของพลังอำนาจ ที่ผู้นำจะใช้ในการปฏิบัติงานเพื่อให้ผู้ตามปฏิบัติตาม

8. ภาวะผู้นำ ในฐานะที่เป็นเครื่องมือในการปฏิบัติงานและประสานงาน ตลอดจนการจัดระเบียบการปฏิบัติให้บรรลุตามเป้าหมาย

9. ภาวะผู้นำ ในฐานะที่เป็นผลของปฏิกิริยาโต้ตอบ ได้กระตุ้นให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลของสมาชิกภายในกลุ่มที่ยอมคล้อยตามความประสงค์ของผู้นำโดยไม่เป็นการบังคับให้กระทำ

10. ภาวะผู้นำ ในฐานะความแตกต่างของบทบาท ซึ่งมีความแตกต่างระหว่างบทบาทผู้นำ และบทบาทผู้ตามและมุ่งเน้นให้เห็นถึงบทบาทของผู้นำในการนำองค์กรให้บรรลุเป้าหมาย

11. ภาวะผู้นำ ในฐานะที่เป็นความคิดริเริ่มในการทำงาน ซึ่งครอบคลุมถึงความริเริ่มทั้งในความคิดและการกระทำ การบำรุงรักษาโครงสร้างของหน่วยงาน ก่อให้เกิดความหวังและปฏิกิริยาโต้ตอบระหว่างกัน

จากความหมายของคำว่าภาวะผู้นำ ซึ่งมีผู้ให้ความหมายไว้ดังกล่าวข้างต้น ทั้งนักวิชาการชาวไทย และชาวต่างประเทศ พอจะประมวลสรุปได้ว่า ภาวะผู้นำเป็นคำที่มีความหมายแสดงถึงความสัมพันธ์ของคนใน 3 ลักษณะ คือ

1. ความเป็นผู้นำ
2. ความเป็นผู้ตาม
3. และสถานการณ์

กล่าวคือ เมื่อมีภาวะผู้นำก็จะเกิดการแบ่งแยกคนเป็น 2 ฝ่าย คือ ผู้นำกับผู้ตามขึ้นโดยปริยายตามแนวคิดเรื่องภาวะผู้นำ จึงมีรากฐานอยู่บนแนวคิดของการแบ่งชั้นทางสังคม ซึ่งแสดงถึงลักษณะของคน กล่าวคือ ความไม่เสมอภาคทางสังคมเป็นเรื่องที่คนในสังคมของคนกลุ่มต่าง ๆ หรือชนชั้นของคนโดยมีรูปแบบของชนชั้นแตกต่างกันไปในแต่ละสังคม ทั้งระดับขอบเขตและความเข้มข้นในการแบ่งแยก ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมต่างๆ ด้วย (พิมพ์ใจ โอภาณูรักษธรรม 2542: 7-8)

ดังนั้นภาวะผู้นำที่สำคัญต้องมีคุณลักษณะของผู้นำมี 2 ประการคือ

1. To lead is to serve การจะเป็นผู้นำที่ยิ่งใหญ่ขึ้นอยู่กับการบริการ การให้การช่วยเหลือคนอื่น เพราะถ้าใครคิดจะช่วยเหลือคนอื่นก่อน โดยเฉพาะเกิดมาแต่ด้วยโอกาส ยิ่งต้อง

ช่วยเหลือเขา และใครที่เกิดมามีน้อยในชีวิต ควรจะได้มากๆ โดยกฎหมาย ซึ่งศิลปะของการเป็นผู้นำต้องเป็นผู้ให้ ไม่จำเป็นต้องเป็นเงินหรือสิ่งของเสมอไป

2. To Lead is to Follow การที่จะนำต้องรู้จักตาม คำว่า Follow ก็คือในเรื่องที่เกี่ยวกับชีวิต จิตใจ ความรู้สึก อารมณ์ และเหตุผลของเขา สุภาษิตจีนได้สอนคนจีนมาหลายร้อยปีแล้ว ได้บอกว่า “ผู้นำที่ดีเยี่ยม นั้น คือคนที่ทำงานสำเร็จแล้วจะหายตัวไป หากเกิดปัญหาขึ้นอีกเมื่อใด เขาจะปรากฏตัวขึ้นอีกครั้งหนึ่ง” แต่คนไทยถ้ามีอะไรผิดพลาดเกิดขึ้นจะขัดทอดคนอื่นไปเรื่อยๆ เวลาทำสำเร็จแล้วจะอยู่รอเพื่อรับการชื่นชมสรรเสริญเยินยอ แสดงว่าไม่ได้ถูกฝึกภาวะผู้นำ แต่ถ้าถูกฝึกให้มีจิตวิญญาณของภาวะผู้นำแบบจีนก็จะเป็นคนที่ยิ่งใหญ่

Leadership ไม่ใช่อยู่ที่ป้ายตำแหน่งหน้าห้อง แต่ผู้นำคือคนที่พูดอะไร คิดอะไร ทำอะไรแล้วมีคนอยากร่วมงานและสนับสนุน ซึ่งภาวะผู้นำนี้ จะมีการผสมผสานกันอยู่หลายอย่าง บางอย่างเกิดจากการมีฐานะดี ดูแลคนอื่นได้ เกิดจากการมีความรู้ความสามารถช่วยเหลือสถานการณ์วิกฤตก็สร้างวีรบุรุษ ประการที่สำคัญคือ ผู้นำที่คิดช้า ตอบช้าในบางกรณี แสดงว่ากำลังปฏิเสธ คนอื่นได้ หรืออาจเกิดจากการปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างสม่ำเสมอ แล้วเกิดการยอมรับ บางทีเกิดอุบัติเหตุ ซึ่งภาษานักกฎหมายหมายความว่า การให้ความยุติธรรมช้าเท่ากับปฏิเสธความยุติธรรม ดังนั้น ผู้นำถ้าต้องการให้กำลังใจใครต้องทำอย่างรวดเร็วแต่ถ้าจะทำให้เสียกำลังใจช้าหน่อยก็ได้

อย่างไรก็ตาม ในโลกสมัยใหม่ ผู้นำต้องเป็นผู้สร้างแรงจูงใจให้สมาชิกในองค์กรมีขวัญและกำลังใจในการทำงานแบบทุ่มเท หมดสมัยแล้วที่จะควบคุมสั่งการบังคับบัญชาให้ทำตามแบบพิมพ์เขียว ซึ่งจะทำให้คุณภาพงานออกมาไม่ดีรวมทั้งจะไม่มีใครทำตามในสิ่งที่ไม่เชื่อ ไม่ศรัทธา และไม่ได้มีส่วนร่วมอีกต่อไป

(<http://www.nidambe11.net/ekonomiz/2005q1/article2005february18p7.htm>)

1.1.3 สรุปความหมายของผู้นำ และภาวะผู้นำ

จากนิยาม ผู้นำและภาวะผู้นำดังกล่าวมาแล้วข้างต้นจะเห็นได้ว่าผู้นำและภาวะผู้นำเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องในการใช้ความพยายามที่จะทำให้บรรลุตามเป้าหมายขององค์กร คือ

ผู้นำ หมายถึง บุคคลที่ได้รับการยกย่อง ยอมรับ หรือแต่งตั้งให้เป็นผู้นำของกลุ่มหรือองค์กร เป็นผู้ที่มีความสามารถที่เกิดจากตัวเอง สามารถชักจูงให้ผู้อื่นปฏิบัติตาม จนความสามารถของเขาเป็นที่ยอมรับหรือยกย่องของกลุ่มให้เป็นผู้นำ และนำกลุ่มไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมาย

ภาวะผู้นำ หมายถึง กระบวนการที่บุคคลแสดงลักษณะหรือคุณสมบัติ ส่วนตัวเมื่อได้มีการปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มเป็นความสามารถที่เกิดขึ้นระหว่างที่มีการทำงานร่วมกัน ทำให้กิจกรรมของกลุ่มดำเนินไปสู่เป้าหมายหรือผลสำเร็จ

โดยสรุปนั้นทั้งความหมายของผู้นำและความหมายของภาวะของผู้นำที่กล่าวถึงในการศึกษาวิจัยในบทพระราชนิพนธ์นี้เป็นการมุ่งเน้นถึงความหมายของผู้นำในด้านความสามารถของผู้นำในด้านต่าง ๆ ที่เป็นองค์ประกอบอันจะส่งผลให้ผู้นำมีความโดดเด่นขึ้นในด้านการมีความอดทนมุ่งมั่นต่อการประกอบกิจต่าง ๆ ให้ประสบผลสำเร็จในด้านที่เป็นที่ยอมรับของบุคคลทั่ว ๆ ไป กล่าวคือ เป็นที่เคารพยกย่องยอมรับในการตัดสินใจของผู้นำและมีศิลปะในการโน้มน้าวจิตใจของผู้อื่นให้ปฏิบัติในสิ่งที่ผู้นำพึงปรารถนา มิได้เป็นการศึกษามุ่งเน้นไปที่การใช้อำนาจอิทธิพลในการบังคับผู้อื่นให้ยอมตามหรือกระทำตามแต่อย่างใด

1.2 ความจำเป็นที่สังคมต้องมีผู้นำ

ในสังคมมนุษย์มีความแตกต่างจากสังคมของสัตว์ชนิดอื่นอยู่หลายประการก็จริง หากแต่การรวมกลุ่มกันของมนุษย์ ก่อให้เกิดพลังในรูปแบบหนึ่งในการสร้างสรรค์พัฒนา และในขณะเดียวกันก็เกิดความขัดแย้งกันเองในสังคม ดังนั้น ในสังคมหนึ่งๆ จึงจำเป็นต้องมีผู้นำ ด้วยเหตุผลหลายประการด้วยกันซึ่ง ฌ็อง-ฌัก สอนส์ (2537: 1-8) ได้กล่าวถึงความจำเป็นที่สังคมต้องมีผู้นำไว้ดังนี้

1.2.1 การรวมกันเป็นกลุ่มของสังคมมนุษย์

มนุษย์จะอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม ตั้งแต่กลุ่มเล็ก คือ ครอบครัวหลายครอบครัว เป็นหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ และหลาย ๆ เมือง รวมกันเป็นประเทศ การอยู่รวมเป็นกลุ่มของมนุษย์เราเรียกว่า สังคม การที่มนุษย์รวมกันนั้นจะต้องเป็นประโยชน์แก่ตัวมนุษย์เอง

ประโยชน์ประการแรก คือ ความมั่นคงปลอดภัย ถ้ามนุษย์อยู่ตามลำพังก็คงจะมีภัยอันตรายจากมนุษย์ด้วยกันเองมากกว่าที่มนุษย์รวมอยู่ในสังคม นอกจากอันตรายจากมนุษย์ในสังคมเดียวกันเองแล้ว อันตรายก็ยังมาจากคนต่างสังคม ต่างชาติ ต่างภาษา เพราะฉะนั้นการรวมกันอยู่เป็นกลุ่มยิ่งมากเท่าใด โอกาสจะรวมกันต่อสู้เพื่อความปลอดภัยของตัวเองจากการทำร้ายของคน จากสังคมอื่นก็จะยิ่งมากขึ้นเท่านั้น

ประการที่สอง คือ ประโยชน์ในแง่ของวัตถุ เพลโต นักปราชญ์ชาวกรีกได้เคยกล่าวถึงประเด็นนี้ว่า การที่คนรวมกันนั้นก็เพราะผลประโยชน์ คือ คนถ้าอยู่โดดเดี่ยวแล้วจะไม่อาจแสวงหาสิ่งที่เขาต้องการ แต่ละคนที่มาอยู่รวมกันก็จะทำงานที่ตนถนัด บางคนก็เมื่อเป็นเช่นนี้คนจึงต้องไปอาศัยให้ผู้อื่น เพื่อให้มาช่วยจัดหาสิ่งที่เขาต้องการ แต่ละคนที่มาอยู่รวมกันก็จะทำงานที่ตนทำถนัด ข้อคิดของเพลโตนั้นจะเข้าใจได้ง่าย ปัจจุบันนี้ แต่ละวันเราต้องใช้สิ่งอำนวยความสะดวก

ความสะดวกสบายต่าง ๆ มากมาย ถ้ามมนุษย์อยู่ตัวคนเดียวและต้องทำทุก ๆ อย่างที่เราใช้สอยเองแล้ว คงไม่มีใครทำสิ่งอำนวยความสะดวกที่เราใช้อยู่ในปัจจุบัน

1.2.2 ความขัดแย้งในสังคม

มนุษย์เมื่อมารวมกันอยู่ที่นี่จะมีข้อขัดแย้งกันเป็นเรื่องธรรมดาขนาดคนที่พยายามตัดกิเลสแล้ว เช่น พระ บางครั้งก็ยังมีข้อพิพาทกัน โทมัส ฮอบส์ (Thomas Hobbes) มีชีวิตอยู่ระหว่าง ค.ศ. 1588-1679 ได้กล่าวไว้ถึงความขัดแย้งของมนุษย์ว่าจะเกิดได้จาก 3 ประเด็นใหญ่ๆ คือ

1. เพื่อผลประโยชน์ เช่น เพื่อแย่งชิงภรรยา ลูก และทรัพย์สิน
2. เพื่อปกป้องตนเอง
3. เพื่อเกียรติยศชื่อเสียง

เพราะฉะนั้นมนุษย์จึงต้องมีผู้ปกครอง เพราะถ้าไม่มีผู้ปกครองแล้ว คนจะเป็นศัตรูต่อกันและกัน คนจะไม่มี ความมั่นคงปลอดภัย ทุกคนจะพยายามสร้างพลังอำนาจให้แก่ตนมาก ซึ่งสภาพเช่นนี้สังคมมนุษย์จะหาความเจริญไม่ได้ ชีวิตจะมีแต่ความหวาดกลัว จะมีอันตรายของความตายจากการใช้กำลังรุนแรงเสมอ

จอห์น ล็อก (John Locke) มีชีวิตอยู่ระหว่าง ค.ศ. 1632-1704 มองธรรมชาติของมนุษย์ในแง่ดีกว่าฮอบส์ และล็อกก็ยังมองเห็นความจำเป็นของการต้องมีผู้ปกครองสังคมอยู่ดี ล็อกคิดว่าสภาพของมนุษย์ ซึ่งอยู่กันโดยไม่มีผู้ปกครองคงไม่เลวร้ายแบบที่ฮอบส์คิด ล็อกคิดว่าธรรมชาติสอนให้มนุษย์มีเหตุผล สอนให้มนุษย์อยู่กันอย่างเท่าเทียม และมีอิสระเสรี และจะทำให้มนุษย์รู้ว่าไม่ควรทำอันตรายแก่ร่างกาย ชีวิตและทรัพย์สินของคนอื่น แต่การไม่มีผู้ปกครองก็ยังมีปัญหา เพราะเมื่อเกิดความขัดแย้งขึ้นมา มนุษย์ก็จะมือคดเข้าข้างตนเอง คอยคิดจะแก้แค้นและถ้าผู้ใดได้รับความเสียหายไม่เข้มแข็งพอ ก็ไม่อาจลงโทษผู้ทำอันตรายแก่ชีวิตร่างกายและทรัพย์สินของตนเองได้ การมีรัฐบาลซึ่งจะทำหน้าที่เป็นคนกลางตัดสินข้อพิพาท และลงโทษผู้กระทำผิดจึงเป็นความจำเป็น

ความขัดแย้งของมนุษย์อาจเกิดขึ้นมาได้ 2 รูปแบบคือ ในแบบแรกทั้ง 2 ฝ่ายต่างก็คิดว่าตนถูก และในอีกแบบหนึ่งฝ่ายที่ผิดรู้ตัวเองว่าผิด แต่เนื่องจากคิดว่า ฝ่ายที่เป็นผู้เสียหายอ่อนแอกว่า จึงละเมิด ร่างกาย ชีวิต และทรัพย์สินของผู้อื่น

นอกเหนือไปจากการระงับข้อขัดแย้ง และการป้องกันศัตรูภายนอกแล้ว สังคมมนุษย์ก็ยังคงมีผู้นำเพื่อประโยชน์อย่างอื่น ซึ่งเราอาจจะรวมเรียกว่า การพัฒนาชุมชนหรือสังคม ทั้งนี้เพราะเมื่อคนมาอยู่รวมกันแล้ว มีกิจกรรมหลายอย่างที่สังคมพึงมี หรือปรับปรุงให้ดีขึ้น โดยถึงเหล่านั้ไม่เป็นสิ่งที่ยู่ในความรับผิดชอบของคนใดคนหนึ่งโดยเฉพาะ

เพราะฉะนั้น หน้าที่หลักของผู้นำสังคมนุญยก็คือ

1. การระงับข้อขัดแย้งระหว่างคนในสังคม
2. การป้องกันศัตรูภายนอก
3. การพัฒนาสังคม

ความจำเป็นที่สังคมต้องมีผู้นำนั้นมาจากสาเหตุหลัก ๆ สองประการ คือ การรวมกันเป็นกลุ่มของสังคมนุญย และความขัดแย้งในสังคม สาเหตุดังกล่าวทำให้สังคมจำเป็นต้องผู้นำเพื่อทำหน้าที่ในการจัดหาสิ่งที่คนในสังคมต้องการ การระงับความขัดแย้งของคนในสังคม รวมทั้งยังต้องทำหน้าที่ในการป้องกันให้คนในสังคมนั้น ๆ อยู่อย่างปกติสุข ในขณะเดียวกัน ผู้นำก็ต้องพัฒนาสังคมไปพร้อม ๆ กัน

โดยสรุปแล้วเนื่องจากมนุษย์เป็นสัตว์สังคม เมื่อมนุษย์มาอยู่รวมกันในสังคม ย่อมก่อให้เกิดการรวมกลุ่มของสมาชิกในสังคมนั้น และโดยธรรมชาติของมนุษย์ก็จะผลักดันให้เกิดผู้นำขึ้นในสังคม เพื่อทำหน้าที่ในการตอบสนองความต้องการของคนในสังคม รวมถึงทำให้สังคมมีความเป็นอยู่ที่ดียิ่งๆ ขึ้นไป อีกทั้งยังรวมถึงการทำหน้าที่ในการรักษาความสงบสุขและปกป้องให้คนในสังคมนั้นได้อยู่อย่างสงบสุขด้วยเช่นกัน

1.3 ความสำคัญของผู้นำและภาวะผู้นำในพระสูตรตันตปิฎก

ในทัศนะของพุทธศาสนา ที่มีต่อผู้นำและหลักการปฏิบัติต่อผู้นำนั้น ในมิติที่เกี่ยวกับสภาพความเป็นจริงในสังคมและเป็นไปตามลักษณะของธรรมชาติ ซึ่งศาสนาพุทธได้ให้หลักการอันแสดงถึงความสำคัญ ระหว่างกันของคนในสังคมทั้งในด้านความสัมพันธ์ของผู้นำกับมวลสมาชิก ทั้งในด้านกายภาพและจิตภาพไว้โดยลำดับ รวมทั้งเหตุผลของการวิวัฒนาการในยุคสมัยต่างๆ ด้วย

สุรศักดิ์ ม่วงทอง (2543: 34) ได้กล่าวถึงความสำคัญของผู้นำตามหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในพระสูตรตันตปิฎกว่า ได้แสดงเรื่องเกี่ยวกับผู้นำและภาวะผู้นำไว้ แม้จะเป็นการบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ในเชิงประวัติศาสตร์ แต่จะเห็น ความเป็นผู้นำ เมื่อวิเคราะห์ในหลักการสำคัญ จะพบเนื้อหาอันเกี่ยวกับภาวะผู้นำตามคติของพระพุทธศาสนา ดังจะเห็นได้จาก ผู้นำไม่ว่าจะดำรงฐานะ หรือตำแหน่งใด เช่น กษัตริย์ ราชา มหาสมมติ เป็นต้น ได้สะท้อนถึง ภาวะผู้นำอันสืบเนื่องหรือมีรากฐานพุทธธรรม สังเกตได้จากจริยวัตรต่างๆ ของผู้นำ ล้วนมีความเกี่ยวข้องกับภาวะอำนาจและความสัมพันธ์ของผู้นำและสมาชิกในสังคม ร่วมกันทำกิจกรรมต่างๆ ดังปรากฏออกมาในลักษณะของคุณธรรม หรือการปฏิบัติธรรม ตามหน้าที่ที่ทั้งผู้นำและสมาชิกกลุ่ม ฉะนั้น พุทธธรรมจึงเป็นเครื่องชี้ให้เห็นความสำคัญของผู้นำและภาวะผู้นำ ปรากฏรายละเอียดในสูตรต่างๆ ดังนี้

1.3.1 อักคัณฺณสูตร

สุรศักดิ์ ม่วงทอง (2543: 35-36) ได้อธิบายว่าใน อักคัณฺณสูตร กล่าวถึง กำเนิดของมนุษย์ สังคม ซึ่งแสดงออกมาในรูปของความสัมพันธ์ของคนในสังคม หรือ รัฐ นั่นเอง ความเกี่ยวข้องของผู้นำและสมาชิก พุทธธรรมที่บ่งถึงภาวะของผู้นำนั้น มีพื้นฐานที่ธรรมชาติทาง กายและทางใจของมนุษย์

สภาพธรรมชาติ (State of Nature) ของปรากฏการณ์ความเปลี่ยนแปลง เริ่ม ด้วยสมัยที่โลกพินาศ สัตว์โลกที่มีบุญ ได้เกิดในชั้นอภิสรรพหม มีปิตเป็นอาหาร ไม่มีเพศ มีรัศมี อยู่ในวิมารอันงาม เมื่อโลกกำลังเกิดใหม่ จักรวาลยังเป็นน้ำ มีคมน ไม่มีดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดวงดาว ไม่มีกลางวัน กลางคืน ต่อมาเกิดพื้นดินลอยขึ้นอยู่บนผิวน้ำ มีสี กลิ่น และรสดี สัตว์โลกตน หนึ่งจึงลองชิมดู และสัตว์โลกอื่น ๆ ก็ชิมตาม ค้นหาหรือ ความอยากรู้ก็เกิดขึ้น ร่างกายก็หยาบขึ้น แล้วเกิดการคูหมันผิวพรรณกัน จึงทำให้เกิดชนชั้นวรรณะ และระบบสังคมในเวลาต่อมา

ข้อความตอนหนึ่ง แสดงความเกิดขึ้นของสังคม ที่มีสมาชิคนั้นเป็น เครื่องหมายของความตกต่ำทางจิตใจ พฤติกรรมต่างๆ ที่ดีและไม่ดีของมนุษย์ ล้วนเป็นผลกระทบ ถึงกันระหว่างผู้นำและผู้อยู่ภายใต้การนำ กิจกรรมต่างๆ เช่น การเก็บกักดินข้าวสาธิมบาภิโภค เป็น ต้น ยังผลให้เกิดการจัดระเบียบ ขึ้นมาภายหลัง โดยจัดให้มีคนทำหน้าที่รักษาความเป็นระเบียบ เรียบร้อย

ดังจะเห็นได้ว่า มนุษย์สมัยแรกของโลกไม่ค่อยมีปัญหาในการนี้ จึงเลือก หรือมอบหมายบุคคลบางคนเห็นว่าฉลาดสามารถให้เป็นหัวหน้ามีอำนาจในการควบคุม ให้ กำเนิดความเป็นระเบียบเรียบร้อยขึ้นในสังคม มีอำนาจในการลงโทษผู้กระทำความผิด คำว่า “มหาสมมติ” (ผู้ที่มหาชนแต่งตั้ง) “กษัตริย์” (ผู้เป็นใหญ่แห่งนา) “ราชา” (ผู้ทำความอื้อใจ สุขใจ แก่ ผู้อื่น) จึงเกิดขึ้น กษัตริย์ที่เกิดขึ้นจากคนพวกนั้นมีใช้คนพวกอื่น จากคนเสมอกัน มีใช้จากคนที่ไม เสมอกัน เกิดขึ้น โดยธรรม มีใช้เกิดขึ้นโดยอธรรม ธรรมะจึงเป็นสิ่งประเสริฐสุดในหมู่มนุษย์ ทั้งใน ปัจจุบันและอนาคต

สรุปเหตุการณ์สำคัญในกระบวนการวิวัฒนาการของมนุษย์ ในฐานะผู้นำและ สมาชิกของสังคมในยุคสมัย ต่างๆ ดังนี้

1. เมื่อมนุษย์เหล่านั้น ดำรงชีพอยู่ด้วยปัจจัยเลี้ยงชีพพื้นฐาน คือ อาหาร ซึ่ง สามารถเอาได้จากพื้นดินอันอุดมสมบูรณ์ ยังไม่รู้จักรการสะสม เพราะยังไม่มีมีความจำเป็นต้องสะสม ทรัพย์สินส่วนบุคคลจึงยังไม่มี ทรัพยากรที่มีอยู่จึงเป็นกรรมสิทธิ์ส่วนรวม ปัญหาความขัดแย้ง ต่างๆ จึงยังไม่เกิดขึ้น

2. มนุษย์ยุคบรรพกาล ยังมีความดีพร้อมแต่มนุษย์เหล่านั้นต้องสูญเสียความดีไป เมื่อมีความแตกต่างกันเกิดขึ้น โดยเฉพาะ คือ ความแตกต่างทางผิวพรรณ จึงเกิดความชั่ว คือความดูหมิ่นเหยียดหยามกันมากขึ้น ความดีจึงเริ่มถูกบดบัง

3. การสืบพันธุ์เป็นสัญชาตญาณดั้งเดิม และเป็นเหตุให้เกิดครอบครัว เมื่อเกิดครอบครัวขึ้นแล้ว ทำให้เกิดความผูกพันเฉพาะครอบครัว จึงเกิดเป็นความคิดที่จะสะสม ต้องแบ่งปันปกเขตการทำมาหากินเป็นส่วน

4. เมื่อสังคมเติบโตขึ้น มนุษย์มีมากขึ้น ภาวะที่แท้จริงของมนุษย์ตั้งแต่บรรพกาล จวบจนปัจจุบันนี้ก็คือ มนุษย์มีดีมีชั่ว ความชั่วที่ปรากฏครั้งแรกในหมู่มนุษย์ คือความโลภ เป็นต้นเหตุให้เกิดความเห็นแก่ตัว ความเกียจคร้าน และการลักขโมย ความชั่วต่อมาก็คือ การทะเลาะวิวาท ผลก็คือทำให้สังคมปั่นป่วนระส่ำระสาย

5. แต่ความต้องการของมนุษย์ทุกยุคทุกสมัย ก็คือความสุขสงบ ความระส่ำระสายในสังคมจึงเป็นสิ่งขัดแย้งต่อความต้องการของมนุษย์ เป็นเหตุให้มนุษย์แสวงหาทางคืนสู่ความสุขสงบที่เคยมีมาแต่เดิม โดยรวมใจกันไปขอให้ผู้มีความสามารถ มีกำลังแข็งแรงกว่า ทำหน้าที่จัดปัดเป่าความระส่ำระสายในสังคม โดยให้อำนาจลงโทษผู้ทำผิด ผู้ต้นเหตุแห่งความระส่ำระสายนั้น

6. ผู้ที่ได้รับเลือกนี้มีฐานะเป็นหัวหน้าเป็นตำแหน่งมหาชนสมมติตำแหน่งที่ได้มาจึงคล้าย ๆ กับผู้แทนราษฎรซึ่งได้มาโดยการเลือกตั้ง ความสัมพันธ์ระหว่างมหาชนสมมติกับคนอื่น ๆ ในสังคม มีลักษณะคล้ายคลึงกับความสัมพันธ์ระหว่างผู้แทนราษฎรกับราษฎรผู้เลือกตั้ง แต่ต่างกันที่ผู้แทนราษฎรมีกำหนดเวลา ส่วนผู้นำได้รับการแต่งตั้งครั้งเดียวทำหน้าที่ไปตลอดชีวิต และมีผู้แข่งขันน้อยกว่าผู้แทนราษฎร

7. มหาชนสมมติ ได้รับมอบหมายอำนาจจากมหาชนให้เป็นผู้แทนปกป้องคุ้มครองชีวิตและทรัพย์สิน ช่วยเป็นผู้ตัดสิน ในกรณีที่มีความขัดแย้งในสังคม หน้าที่หลักสำคัญที่สุดคือ การลงโทษผู้กระทำผิด

ตามความในอัครัตถุสสูตรที่ได้กล่าวถึง การกำเนิดของมนุษย์ และสังคมนั้น เราจึงอาจสรุปได้ว่า ความขัดแย้ง การทะเลาะวิวาท และการเอารัดเอาเปรียบกันในหมู่มนุษย์เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดความจำเป็นที่สังคมนั้น ๆ ต้องมีผู้นำและผู้ตาม เพราะเมื่อมนุษย์จำนวนมากมาอยู่รวมตัวกันเป็นสังคม ปัญหาที่ตามมาก็คือ ความขัดแย้ง แม้ในปัจจุบันนี้ก็มีลักษณะเช่นนั้นปรากฏอยู่

1.3.2 จักรกวัตติสูตร

เรื่องราวที่ปรากฏในจักรกวัตติสูตร กล่าวถึง การมีตนเป็นเกาะและเป็นที่พึ่ง อาณาจักรในสมัยพระเจ้าจักรพรรดิทัฬหะนิมิต จักรกวัตติวรรตอันประเสริฐ ผลที่เกิดขึ้นจากอาณาภาพของจักรแก้ว การเคลื่อนถอยของจักรแก้ว ความเป็นไปในสังคมสมัยทินนาทาน สมาชิกในสังคมนั้นมีความประพฤติธรรมเป็นเหตุให้เกิดความเสื่อม มีอายุ เป็นต้น เงื่อนไขกำหนดอายุขัย 10 ปี การควั่นอกุศลกรรมบถ 10 ทำให้อายุยืน ปรากฏการณ์ในสมัยพระเจ้าจักรพรรดิสังขตะ และการเสด็จอุบัติขึ้นแห่งพระเมตไตรยตามเงื่อนไขที่ทำให้อายุยืน เป็นต้น

เนื้อหาหลักของจักรกวัตติสูตร ได้แสดงความสัมพันธ์ของผู้นำและสมาชิกในสังคม ตามเงื่อนไขสำคัญคือ การประพฤติธรรม จะยังผลให้เกิดความดีงามทั้งผู้นำและสมาชิกของสังคม ความดีงามที่กล่าวคือ ความเป็นอยู่ที่ดี เช่น สมาชิกในสังคมมีพลานามัยดี อายุยืน เป็นต้น ความผาสุกของบ้านเมืองนี้ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ของผู้นำและสมาชิกในสังคมและรัฐนั้นๆ คุณธรรมของผู้นำและการปฏิบัติธรรมของมวลสมาชิก ถือเป็นหลักสำคัญที่ยังผลให้เกิดความดีงามทั้งแก่ผู้นำและความวัฒนาสถาพรของอาณาจักร ดังข้อความที่ สุรศักดิ์ ม่วงทอง (2543: 37-38) ได้รวบรวมไว้ว่า

จงอาศัยธรรมเหล่านั้น สักการะธรรม ทำความเคารพธรรม นับถือธรรม บูชาธรรม ยำเกรงธรรม มีธรรมเป็นธงชัย มีธรรมเป็นยอด มีธรรมเป็นใหญ่ กงจักรรักษาป้องกัน และคุ้มครองอันเป็นธรรมในชนกายภายใน ในหมู่พล ในพวกพราหมณ์และคฤหบดีในฆราวานิกมและชาวชนบททั้งหลายในพวกสมณพราหมณ์ ในเหล่าเนื้อและนก ดูกรพ่อ การอธรรมอย่าให้มีได้ในแว่นแคว้นของพ่อเลย ดูกรพ่อ อนึ่งบุคคลเหล่าใดในแว่นแคว้นของพ่อ ไม่มีทรัพย์ พ่อพึงให้ทรัพย์แก่บุคคลเหล่านั้นด้วย ดูกรพ่อ อนึ่ง สมณพราหมณ์เหล่าใด ในแว่นแคว้นของพ่อ งดเว้นจากความเมาและความประมาท ตั้งมั่นอยู่ในขันติและ โสรัจจะฝึกตนแต่เพียงผู้เดียว สงบตนแต่ผู้เดียว ให้คนดื่บกิเลสอยู่แต่ผู้เดียว ถึงเข้าไปหาสมณพราหมณ์เหล่านั้น โดยกาลอันสมควร แล้วได้ถามสอบถามว่า ท่านขอรับ กุศลคืออะไร ท่านขอรับ อกุศลคืออะไร กรรมมีโทษคืออะไร กรรมไม่มีโทษคืออะไร กรรมอะไรควรเสพ กรรมอะไรไม่ควรเสพ กรรมอะไรอันข้าพเจ้ากระทำอยู่ พึงมีเพื่อไม่ เป็นประโยชน์ เพื่อทุกข์สิ้นกาลนาน หรือว่ากรรมอะไรที่ข้าพเจ้ากระทำอยู่ พึงมีเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขสิ้นกาลนาน พ่อได้ฟังคำของสมณพราหมณ์เหล่านั้นแล้ว สิ่งใดเป็นอกุศล พึงละเว้นสิ่งนั้นเสีย สิ่งใดเป็นกุศลพึงถือมั่นสิ่งนั้นประพฤติ ดูกรพ่อ นี่แล คือจักรกวัตติวรรตอันประเสริฐนั้น

พุทธธรรม เพื่อความเป็นจักรพรรดิ ตามหลักจกัฏฐัตติวัตร เป็นหน้าที่ของผู้นำ ในฐานะผู้ปกครอง บริหารอาณาจักรให้เกิดความรุ่งเรือง 5 ประการ ได้แก่

1. การตั้งตนอยู่ในธรรมและการรักษาคุ้มครองป้องกันอันชอบธรรม (ธรรมาธิปไตย และ ธรรมิการักขาวรรณคุปติ) สร้างความชอบธรรมแก่ชนทุกหมู่เหล่าในแผ่นดิน ได้แก่ บริวารในปกครอง คือ มเหสี โอรส ธิดา ข้าราชการ และสมาชิกภายใต้การรัฐบาล ได้แก่ ชนทุกหมู่เหล่าชาวบ้านชนชั้นต่าง ๆ ตลอดจนพระสงฆ์ บรรพชิตผู้ทรงคุณธรรม แม้กระทั่งบรรดาสัตว์
2. การจัดให้มีการป้องกันปราบปรามการกระทำความผิด ผู้นำจะจัดการมิให้มีการกระทำความผิด ความชั่วร้ายเดือดร้อนขึ้นในบ้านเมือง
3. การกระจายรายได้ (ธนาอุปทาน) ผู้นำให้มีการปันทรัพย์สินเฉลี่ยให้แก่ชนผู้ไร้ทรัพย์ มิให้มีคนยากไร้ในราชอาณาจักร
4. การแสวงหาปัญญาและคุณธรรม (สมณพราหมณ์ปริปุจจา) ผู้นำจะต้องหมั่นปรึกษาสอบถามปัญหากับสมณพราหมณ์ นั่นคือ การมีคณะที่ปรึกษาซึ่งเป็นนักปราชญ์ ผู้มีคุณธรรมเพื่อช่วยงานกิจการบริหารราชอาณาจักรให้เกิดความเจริญก้าวหน้า (สุตตันต์ ม่วงทอง 2543: 37-38)

จากพุทธธรรมดังกล่าว ทำให้เห็นได้ว่า ผู้นำในฐานะผู้บริหารปกครองประเทศชาติ มีส่วนสำคัญอย่างมากในการสร้างสรรค์ความเจริญรุ่งเรืองแก่ประเทศชาติบ้านเมือง และยังความผาสุกแก่สมาชิก หรือประชาชน จุดสำคัญที่แสดงถึงภาวะความเป็นผู้นำที่สามารถสร้างสรรค์ความเจริญ ดังปรากฏในหลักพุทธธรรมว่าด้วยความเป็นจักรพรรดิ คือ การให้ทาน การเฉลี่ยแบ่งปันทรัพย์ และดูแลความประพฤติของสมาชิกในเขตแดน สิ่งที่คุณำต้องคำนึงถึงเป็นอย่างมากนั้นก็คือ ความเป็นอยู่สุขสบาย หรือความมั่งคั่งของสมาชิกในประเทศชาติบ้านเมืองนั้น มิใช่มีเป้าหมายสำคัญอยู่ที่ความรุ่งเรืองสถาพรของรัฐเพียงอย่างเดียว แต่ความเป็นอยู่ตามธรรม คือ ความสงบสุข ที่มีรากฐานมาจากความมีศีลธรรม คุณธรรมของสมาชิกทุก ๆ คนในประเทศชาติต่างหาก ที่ถือว่าเป็นเป้าหมายที่สำคัญยิ่งของผู้นำ อันจะสามารถแสดงถึงภาวะผู้นำตามหลักพุทธธรรมได้

1.3.3 ญัตตสูตร

เนื้อหาในญัตตสูตร แสดงถึงหลักการบริหารกิจการบ้านเมืองของผู้นำ ในฐานะผู้ปกครองรัฐ ตามหลักพุทธธรรม สูตรนี้กล่าวคือ สาเหตุของอาชญากรรม และแนวทางแก้ไขที่จะทำให้อาชญากรรมนั้นหมดไป จะต้องทำให้สมาชิกในฐานะประชาชนในรัฐ มีความเป็นอยู่ที่ดี ชาวบ้านจะต้องมีอยู่มีกิน ชาวนาจะต้องได้สิ่งที่จำเป็นแก่การทำนา พ่อค้าจะต้องมีทุน

ลูกจ้างผู้ใช้แรงงานมีงานทำ มีเงินได้พอเลี้ยงชีพ คนเดือดร้อนควรที่จะได้รับการยกเว้นภาษี ทำให้ประชากรมีรายได้พอเพียง วิธีการดังกล่าว ถือเป็นสิ่งที่ผู้นำต้องปฏิบัติ ดังข้อความว่า

1. พลเมืองเหล่าใด ในบ้านเมืองของพระองค์ จะมักเขม้นในกสิกรรม และโครักขกรรม ขอพระองค์จงเพิ่มข้าวปลูกและข้าวกินให้แก่พลเมืองเหล่านั้น ในโอกาสอันสมควร
2. พลเมืองเหล่าใด ในบ้านเมืองของพระองค์ จะมักเขม้นในพาณิชยกรรม ขอพระองค์จงเพิ่มทุนให้แก่พลเมืองเหล่านั้น ในโอกาสอันสมควร
3. ข้าราชการเหล่าใด ในบ้านเมืองของพระองค์ ขยันขอพระองค์จงบพระราชทานเบี้ยเลี้ยงและเงินเดือนแก่ข้าราชการเหล่านั้นในโอกาสอันสมควร (สุรศักดิ์ ม่วงทอง 2543 : 39)

จากเนื้อหาในกฎทนต์สูตรแสดงให้เห็นได้ว่า กิจกรรมที่ผู้นำต้องดำเนินการนั้น มีความเกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ของมวลสมาชิก ถ้าผู้นำดี นั้นหมายถึง ผู้นำต้องมีความสามารถจัดการกับปัญหาต่าง ๆ รวมถึงการบำบัดทุกข์บำรุงสุขของอาณาประชาราษฎร์ได้ นับเป็นการนำหลักพุทธธรรมมาใช้ในการบริหารประเทศและเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงภาวะความเป็นผู้นำที่พึงประสงค์ของมวลสมาชิก

1.3.4 มหาโคपालสูตรและอุพโคपालสูตร

พุทธธรรมที่ปรากฏในสูตรนี้ พระพุทธเจ้าทรงยกเป็นอุปมาเปรียบเทียบว่า ภิกษุที่จะเข้าถึงฝั่งนิพพาน มีความเจริญในพระธรรมวินัยได้นั้น จะต้องประกอบด้วยลักษณะ 11 ประการ เช่นเดียวกับนายโคपालผู้ประสบความสำเร็จ จะต้องรู้จักบริหารจัดการฝูงโค หลักการดังกล่าวได้รับการอธิบายใหม่ ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับผู้นำ และการทำหน้าที่ของผู้นำที่ดี หรือที่พึงประสงค์ของหมู่คณะ สามารถนำพาสมาชิกไปสู่เป้าหมายคือ ความสำเร็จได้ จึงขึ้นอยู่กับภาวะของหัวหน้า ผู้เป็นแกนนำองค์กร ดังข้อความนี้

นายโคपालประกอบด้วย 11 ประการ เป็นผู้ควรจะครอบครองฝูงโค ควรทำฝูงโคให้เจริญได้ ..ดูกรภิกษุทั้งหลาย นายโคपालในโลกนี้ รู้จักรูป ฉลาดในลักษณะ เป็นผู้คอยเขี่ยไข่ง ปิดบังแผล สุมควนให้ รู้จักท่า รู้จักให้โคคืบ รู้จักทาง ฉลาดในสถานที่โคเที่ยวหากิน รีดน้ำนมให้เหลือไว้ บูชาโคเป็นพ่อฝูง เป็นผู้นำฝูง ด้วยการบูชาเป็นอดิเรก ดูกรภิกษุทั้งหลาย นายโคपालประกอบด้วยองค์ 11 ประการนี้ เป็นผู้ควรจะครอบครองฝูงโค ควรทำฝูงโคให้เจริญ (สุรศักดิ์ ม่วงทอง 2543: 40)

จากพุทธพจน์นี้ มีคำอธิบายแนวทางของการเป็นผู้นำที่ถูกต้องตามหลัก พุทธธรรม ที่นำมาประยุกต์ เพื่อขยายความภาวะผู้นำ ดังนี้

1. การรู้จักรูป ผู้นำจะต้องรู้จักและเข้าใจผู้ร่วมงาน หรือผู้ใต้บังคับบัญชา ในฐานะของสมาชิกขององค์กร ความรู้นี้นอกจากจะสร้างความสนิทสนมกันแล้ว ยังก่อให้เกิดมิตรไมตรีต่อกัน เข้าใจความต้องการประวัติพื้นเพของมวลสมาชิก
 2. ฉลาดในลักษณะ เมื่อผู้นำรู้จักตัวบุคคล ก็จะสามารถพิจารณาจัดสรร ตำแหน่งงานต่าง ๆ ให้เหมาะกับบุคคล การทำงานภายใต้การแนะนำอบหมายนั้นก็จะสัมฤทธิ์ผล
 3. คอยแก้ไขข้อขัดแย้ง ผู้นำสามารถแสดงศักยภาพของตนได้ จากการแก้ปัญหา ข้อบกพร่องต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นพื้นฐานต่อความเชื่อถือในอำนาจ
 4. คอยปิดบังแผล ผู้นำจะต้องมีความระมัดระวัง สำรวจตรวตรวจตรามิให้เกิด ความเสียหาย อันเป็นการทำลายชื่อเสียงของสมาชิกในสังคม ป้องกันมิให้ปรากฏออกมาภายนอก
 5. สุขุมวันผู้นำจะสามารถแสดงความสามารถของตน แก่ผู้อื่นอย่างถูกต้อง ในแง่การนิเทศงานแก่มวลสมาชิก ต้องอาศัยประสบการณ์และภาวะผู้นำที่พึงประสงค์
 6. รู้จักทำ (น้ำ) ผู้นำจะต้องรู้จักแสวงหาความรู้ รู้จักจัดความคิดในการ ทำงาน มีคณะทำงานที่ดี มีคณะที่ปรึกษาในกิจกรรมต่างๆ เพื่อประโยชน์แก่มวลสมาชิก
 7. รู้ว่าโลกนี้น้ำแล้วหรือยัง ผู้นำจะต้องรู้จักกระบวนการพัฒนา ให้โอกาส แก่ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ของสมาชิก ด้วยการอบรม เพิ่มพูนความรู้ ฝึกฝนทักษะอาชีพ
 8. การรู้ทาง ผู้นำจะต้องรู้แนวทางในการบริหารจัดการ ขณะเดียวกันก็ จะต้องรู้จักจุดรวมของชีวิตมนุษย์ โดยนำพาสมาชิกของตนไปสู่จุดหมายของชีวิตร่วมกัน
 9. ฉลาดในสถานที่โคจร ผู้นำจะต้องสามารถประเมินศักยภาพของชีวิต ร่วมกัน ด้วยการกำหนดเป้าหมาย วางแผนการทำงาน และแนวปฏิบัติจนกว่าจะบรรลุวัตถุประสงค์
 10. รับผิดชอบให้เหลือไว้ ผู้นำจะต้องคำนึงถึงประโยชน์ของมวลสมาชิก รู้จัก ประสานประโยชน์ดำเนินกิจกรรมของกลุ่มด้วยความพอเหมาะพอดี รักษาสมดุลระหว่างการให้กับการรับ
 11. การบูชาโคที่เป็นพ่อฝูง หรือจำฝูง ผู้นำจะสามารถเสริมภาวะของตนเอง ให้เด่นชัด ด้วยการรู้จักให้บำเหน็จรางวัลแก่ผู้ทำงานดี มีคุณธรรม อันเป็นการสร้างเสริมความ เชื่อถือต่อผู้นำ และเป็นกำลังใจในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่มและมวลสมาชิก
- เห็นได้ว่า ผู้นำมีความสำคัญอย่างมากทั้งในแง่ของการบริหารงาน คือ มีการ วางแผนการทำงาน การนำแผนไปปฏิบัติ และการประเมินผล ขั้นตอน หรือวิธีดังกล่าวนี้ มีความ แตกต่างกันไปตามภาวะของผู้นำแต่ละบุคคล แต่สิ่งที่จะแสดงถึงภาวะผู้นำตามหลักพุทธธรรมอัน

นำไปประยุกต์ให้เกิดผล มิใช่เพียงสร้างความมั่นคงกับฐานอำนาจ หรือตำแหน่ง สถานะของผู้นำในกลุ่มเท่านั้น แก่นแท้ของพุทธธรรมได้แสดงให้เห็นถึงภาวะของผู้นำ ซึ่งผู้นำต้องเป็นบุคคลที่ฉลาดรอบรู้ มีความมุ่งหมายในการทำกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อประโยชน์แก่ส่วนรวมและมวลสมาชิก (สุรศักดิ์ ม่วงทอง 2543: 41-42)

ดังนั้น ผู้นำจึงมีความสำคัญทั้งต่อกลุ่ม และสมาชิกของสังคม นอกจากนี้ ผู้นำยังเป็นปัจจัยสำคัญในการรวมกลุ่มและจูงใจมวลสมาชิก ความเป็นผู้นำเป็นภาวะแห่งการปฏิบัติการรวมถึงส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการปฏิบัติงานและส่งผลกระทบต่อผลผลิต ดังนั้น ภาวะผู้นำ จึงเป็นปัจจัยสำคัญในการเป็นผู้นำ ตามเป้าหมายแห่งพุทธธรรม ดังพุทธพจน์ที่แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของผู้นำว่า

เมื่อฝูงโคว่ายข้ามน้ำ ถ้าโคจำฝูงไปคด โคหมดทั้งฝูงนั้นก็ไปคดตามกัน เพราะมีผู้นำที่ไปคด ฉะนั้น บุคคลผู้ใดได้รับสมมติให้เป็นใหญ่หากบุคคลผู้นั้นประพฤติไม่เป็นธรรม หมู่ประชาชนนอกนั้นก็ประพฤติชั่วเสียหาย แวันแคว้นทั้งหมดก็จะยากเข็ญ หากผู้ปกครองเป็นผู้ไร้ธรรม เมื่อฝูงโคว่ายข้ามน้ำ ถ้าโคจำฝูงไปตรง โคหมดทั้งฝูงนั้นก็ไปตรงตามกัน เพราะมีผู้นำที่ไปตรงกันใด ในหมู่มนุษย์ก็ฉนั้น บุคคลผู้ใดได้รับสมมติให้เป็นใหญ่ หากบุคคลผู้นั้นประพฤติชอบธรรม หมู่ประชาชนนอกนั้นก็พลอยดำเนินตาม ทั้งวันแคว้น ก็อยู่เป็นสุข หากผู้ปกครองตั้งอยู่ในธรรม

สรุปได้ว่า ผู้นำไม่ว่าจะดำรงอยู่ในฐานะใด ล้วนแล้วแต่มีความสำคัญต่อการกำหนดทิศทางความเป็นไปของสังคมและรัฐ รวมทั้งยังส่งผลต่อความเป็นอยู่ของสมาชิก หรือประชาชนภายใต้การนำนั้น การประพฤติธรรมของผู้นำ จะก่อให้เกิดความผาสุกทั้งในสังคมและรัฐ จุดสำคัญของความเป็นผู้นำ ก็คือ ภาวะที่กำหนดความเป็นผู้นำว่าผู้นำนั้นมีความประพฤติที่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่สมาชิก และสิ่งที่สำคัญที่ระบุถึงความเป็นผู้นำ หรือภาวะผู้นำตามหลักพุทธธรรมก็คือ ความมีคุณธรรมหรือการประพฤติธรรมของผู้นำนั่นเอง

เนื่องจากความจำเป็นของสังคมต้องมีผู้นำเพราะเหตุผลในหลาย ๆ ประการ ซึ่งประการที่สำคัญก็คือ ความขัดแย้งของคนในสังคม ผู้นำที่มีความซื่อสัตย์สามารถชักจูงให้บุคคลปฏิบัติตามเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ผู้นำได้วางเอาไว้โดยในบทความนี้เป็นการเน้นถึงลักษณะและคุณสมบัติส่วนตัวของผู้นำเป็นประการสำคัญในการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้นำกับกลุ่มประชาชนซึ่งจากความในพระสูตรที่ยกมาเป็นกรอบในการศึกษาวิจัยคือ หลักในการบริหารกิจการบ้านเมืองของผู้นำ ความฉลาดของผู้นำในการใช้หลักบริหารประกอบกิจนั้นๆ ให้ประสบผลสำเร็จ

1.4 หน้าที่ของผู้นำ

ความสำคัญของผู้นำประการหนึ่งก็คือ การปฏิบัติหน้าที่ในฐานะที่เขาดำรงอยู่ ซึ่งหน้าที่ของผู้นำสามารถให้คุณและโทษทั้งกับตัวเองและมวลสมาชิก หรือประชาชนที่อยู่ภายใต้การนำของเขา เช่น มีหน้าที่ในฐานะผู้บริหาร ผู้วางแผน ผู้ควบคุมความสัมพันธ์ภายในกลุ่ม เป็นต้น ซึ่งแต่ละภาคส่วนที่ผู้นำดำรงอยู่ล้วนมีความสำคัญทั้งสิ้น “ในการบริหารขององค์การหรือหน่วยงานต่าง ๆ นอกจากจะมีการแบ่งระดับการปฏิบัติงานแล้วยังต้องมีการแบ่งส่วนงานออกเป็นส่วนย่อยๆ เพื่อสะดวกในการทำงาน ซึ่งมีหัวหน้างานระดับสูงเป็นผู้รับผิดชอบ ควบคุม ดูแล ตามลักษณะงานที่แตกต่างกันออกไป” (ธนาภทร ศรีเบญจมา ม.ป.ป: 28) ซึ่งความเห็นของนักวิชาการหลายท่านที่กล่าวถึงหน้าที่ของผู้นำมีด้วยกันหลากหลายดังนี้

อาภรณ์พันธ์ จันทร์สว่าง (2525: 125) ได้ศึกษาความคิดของ Sanderson ที่ได้กล่าวถึง หน้าที่ของผู้นำดังต่อไปนี้ คือ

1. เป็นผู้นำ หรือผู้พูดแทน (Spokesman)
2. เป็นผู้ประสาน หรือสร้างความปรองดอง (Harmonizer)
3. เป็นผู้วางแผน (Planner)
4. เป็นผู้บริหาร (Executive)
5. เป็นผู้ให้การศึกษา (Education)
6. เป็นสัญลักษณ์ของความมุ่งหมาย และอุดมคติของกลุ่ม

จำเนียร ช่างโชติ (2522: 146) ได้ศึกษาความคิดของ Hemphill ที่ให้ความเห็นว่าผู้นำควรมีหน้าที่เกี่ยวข้อง 5 ประการ คือ

1. การทำให้วัตถุประสงค์ของกลุ่มก้าวหน้า นำไปสู่ความสัมฤทธิ์ผลด้านการทำงานและการผสมผสานอย่างดีด้านสังคมภายในกลุ่ม
2. การดำเนินงานบริหารกลุ่มหรือเรียกว่าขบวนการทำงานของกลุ่ม
3. การแนะนำกิจกรรมสำคัญ ๆ ซึ่งเป็นเรื่องของการสร้างผลผลิตของงานกลุ่ม
4. การทำให้สมาชิกของกลุ่มรู้สึกปลอดภัยมั่นคง ซึ่งเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลภายในกลุ่ม
5. การปฏิบัติโดยไม่เน้นถึงความสนใจส่วนตัวเป็นใหญ่ แต่มุ่งที่กลุ่มสมาชิกเป็นสำคัญ

พนม ลิมอารี (2529: 68-71) ได้สรุปบทบาทและหน้าที่ผู้นำโดยทั่วไปได้ดังนี้

1. ผู้นำในฐานะบริหาร (The leader as Executive) เป็นผู้ประสานงานระหว่างกลุ่มต่าง ๆ เป็นผู้นำด้านการวางนโยบาย และตั้งวัตถุประสงค์ของกลุ่มให้มีการปฏิบัติโดยถูกต้องครบถ้วน
2. ผู้นำในฐานะผู้วางแผน (The Leader as Planner) ผู้ทำหน้าที่วางแผนการปฏิบัติงาน เป็นผู้ตัดสินใจวิธีการต่าง ๆ เพื่อให้กลุ่มบรรลุตามวัตถุประสงค์
3. ผู้นำในฐานะผู้วางนโยบาย (The Leader as Policy Maker) เป็นผู้กำหนดนโยบาย และเป้าหมายของกลุ่ม
4. ผู้นำในฐานะผู้ชำนาญการ (The Leader as Expert) ผู้นำจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีความรู้และมีทักษะเป็นอย่างดี
5. ผู้นำในฐานะตัวแทนของกลุ่มเพื่อติดต่อกับภายนอก (The Leader as External Group Representative) เนื่องจากสมาชิกของกลุ่มไม่สามารถที่จะติดต่อกับกลุ่มอื่นหรือบุคคลภายนอกได้อย่างทั่วถึง ผู้นำจึงเป็นตัวแทนในการติดต่อเชื่อมประสานกับภายนอก
6. ผู้นำในฐานะผู้ควบคุมความสัมพันธ์ภายในกลุ่ม (The Leader as Controller of Internal Relations) ผู้นำมีหน้าที่ควบคุมดูแลการดำเนินงานภายในกลุ่ม ไม่ว่าจะเป็นเรื่องอะไรเกิดขึ้นในกลุ่มผู้นำจะเป็นผู้คอยควบคุมสถานการณ์ และให้ความสนใจต่อสมาชิก
7. ผู้นำในฐานะผู้ให้รางวัลและลงโทษ (The Leader as Purveyor of Rewards and Punishment) ผู้นำมีอำนาจที่จะให้รางวัลหรือลงโทษบุคคลอื่น ๆ ในกลุ่มได้
8. ผู้นำในฐานะผู้ตัดสินใจประนีประนอม (The leader as Arbitrator and Mediator) เมื่อมีการขัดแย้งเกิดขึ้น ผู้นำจะทำหน้าที่ตัดสินใจไกล่เกลี่ยประนีประนอมให้เกิดความเข้าใจซึ่งกันและกัน
9. ผู้นำในฐานะที่เป็นบุคคลตัวอย่าง (The Leader as Example) ผู้นำจะต้องมีความประพฤติดีหรือปฏิบัติงานดีเป็นตัวอย่างที่ดีให้กับสมาชิก
10. ผู้นำในฐานะสัญลักษณ์ของกลุ่ม (The Leader as Symbol of the Group) ผู้นำจะเป็นบุคคลที่ดีกับสมาชิกทุกคน มีความจงรักภักดีต่อกลุ่ม จนสมาชิกยกย่องว่าเป็นสัญลักษณ์ของกลุ่ม
11. ผู้นำในฐานะตัวแทนรับผิดชอบ (The Leader as Substitute for Individual Responsibility) ผู้นำจะต้องรับผิดชอบต่อการตัดสินใจและกระทำการบางอย่างของบุคคลภายในกลุ่มหรือรับผิดชอบต่อกิจการทั้งหมดที่สมาชิกในกลุ่มได้กระทำลงไป

12. ผู้นำในฐานะผู้มีอุดมคติ (The Leader as Ideologist) ผู้นำเป็นผู้กำหนดอุดมคติ สร้างความเชื่อ และศรัทธาต่าง ๆ ให้แก่สมาชิก

13. ผู้นำในฐานะบิดา (The Leader as Father Figure) ผู้นำจะมีการวางตัวเป็น ผู้ใหญ่หรือมีอาวุโสที่สุดในกลุ่ม เป็นที่พึ่งทางใจของสมาชิกเมื่อเขาเกิดความทุกข์

14. ผู้นำในฐานะแพะรับบาป (The Leader as Scapegoat) ผู้นำที่จะรับผิดชอบ จะต้องตระหนักว่าถ้าเกิดความเสียหายในการปฏิบัติงานหรือในการดำเนินกิจกรรมใด ๆ ตัวผู้นำเอง ย่อมถูกลดโทษแทนสมาชิกคนอื่น ๆ

15. ผู้นำในฐานะผู้ให้คำปรึกษา (The Leader as Counselor) ผู้นำจะต้องเป็นผู้ให้ความกระจ่างแก่สมาชิกในกลุ่มในเรื่องต่างๆ ที่เขามาขอคำปรึกษาจะต้องยินดีรับฟังเรื่องความทุกข์ ร้อนต่าง ๆ ที่สมาชิกระบายให้ฟัง และช่วยแก้ปัญหาเหล่านั้น ๆ ของตนได้ด้วยดี

เยาวยา เดชะคุปต์ (2527: 132-133) ได้ให้แนวความคิดเกี่ยวกับหน้าที่ของผู้นำไว้ ว่า ผู้นำกลุ่มควรกระทำเพื่อให้กลุ่มสามารถทำงานให้ประสบผลสำเร็จด้วยดีมี 5 ประการ คือ

1. การริเริ่มการทำงานของกลุ่ม (Initiating) คือ บทบาทหน้าที่ในการริเริ่มการ ดำเนินงานของกลุ่ม และช่วยให้กลุ่มทำงานไปได้โดยเสนอแนวทางในการคิดและการกระทำให้แก่ กลุ่ม เสนอวิธีการทำงานและกระตุ้นให้กลุ่มอภิปรายและแถลงความต้องการของกลุ่ม เพื่อหา แนวทางในการทำงาน เป็นต้น

2. การวางระเบียบการทำงาน (Regulating) คือ บทบาทหน้าที่ในการแนะแนวทาง และการกระตุ้นการทำงานของกลุ่ม เช่น การตั้งเป้าหมายในการทำงาน วางขั้นตอนในการทำงาน กำหนดระยะเวลาในการทำงาน การสรุปรวบรวมข้อมูล เป็นต้น

3. การเสนอข้อมูล (Informing) คือ บทบาทในการเสนอข้อมูลและความคิดใหม่ๆ ให้แก่กลุ่ม เช่นเดียวกับสมาชิกอื่น ๆ

4. การสนับสนุนบรรยากาศในการทำงาน (Supporting) คือ บทบาทหน้าที่การ สร้างบรรยากาศที่ดีในการทำงาน และช่วยให้ทุกคนอยากทำงาน เช่น การกระตุ้นให้ทุกคนอยาก ทำงาน การประนีประนอม การลดความตึงเครียดในการทำงาน การควบคุมสถานการณ์ในกลุ่ม เป็นต้น

5. การประเมินผล (Evaluating) คือ บทบาทหน้าที่ช่วยให้กลุ่มประเมินการทำงาน คือ ประเมินการตัดสินใจ จุดมุ่งหมายและวิธีการของกลุ่มเพื่อช่วยให้ได้ข้อสรุปที่ถูกต้องแน่นอน

L.F. Urwick 1962 : 40 (อ้างถึงใน วราภรณ์ ผ่องสุวรรณ ม.ป.ป: 21) เสนอว่า ผู้นำมี การกิจเบื้องต้นอันสำคัญอยู่ 4 ประการ คือ

1. เป็นผู้แทนองค์การ ผู้นำจะต้องทำให้เกิดมโนภาพขึ้นในจิตใจของผู้ตาม ในลักษณะที่ว่า เมื่อเอ่ยถึงชื่อองค์การก็ต้องนึกถึงเขา
2. เป็นผู้ชักนำความมีชีวิตชีวาไปสู่กลุ่ม และสร้างบรรยากาศความคิดเห็นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และนำไปสู่การบังเกิดผล
3. เป็นผู้บริหารงานขององค์การ หมายถึง การคาดคะเน การวางแผน การจัดองค์การ การอำนวยการ การประสานงาน แลการควบคุมงาน ตลอดจนการรักษาวินัยของกลุ่ม
4. สร้างความกระฉ่งแจ้งของเหตุผลในการดำเนินงานทุกอย่างแก่ทุกคน หน้าที่ประการนี้ คือ ผู้นำจะต้องทำหน้าที่ที่คล้ายล้าม

Patricia C.Haskell 1963: 26-34 (อ้างถึงใน วราภรณ์ ผ่องสุวรรณ ม.ป.ป: 22)
กล่าวถึงหน้าที่ของผู้นำไว้ว่า

1. ทำให้ผู้ร่วมงานมีความสนใจ จดจ่อต่อวัตถุประสงค์ขององค์การ
2. ทำให้การติดต่อสื่อสารภายในองค์การชัดเจนปราศจากข้อสงสัย
3. ปฏิบัติต่อข้อข้องใจหรือการร้องทุกข์ของผู้ใต้บังคับบัญชาด้วยความยุติธรรม
4. รักษาขวัญและกำลังใจของผู้ใต้บังคับบัญชาให้สุขอยู่เสมอ และให้เขาารู้สึกว่ามีส่วนร่วมในการเป็นเจ้าขององค์การ

5. ทำให้ผู้ร่วมงานมีความกระตือรือร้น ตื่นตัวที่จะทำงาน

Krech D. Crutchfield and E.L. Ballachy 1948: 421-453 (อ้างถึงใน พิมใจ
โอภาณรักษ์ธรรม 2542: 52-53) ได้กำหนดหน้าที่ของผู้นำออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

1. หน้าที่หลัก (Primary Function)

1.1 ผู้นำทำหน้าที่เป็นผู้บริหาร (Executive) และเป็นผู้ประสานงานกลุ่ม โดยมอบหมายงานให้ผู้รับผิดชอบนำไปปฏิบัติ อาจจะเป็นผู้ตัดสินใจนโยบายและวัตถุประสงค์ของกลุ่มโดยตรงหรือไม่ก็ได้ แต่ก็มีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงในการบริหารงาน

1.2 ผู้ทำหน้าที่วางแผน (Planner) เป็นผู้ที่มีหน้าที่ในการประเมินสถานการณ์ในภายหน้าว่า หากมีปัญหาแล้วจะแก้ปัญหานั้นอย่างไร แล้วเตรียมแผนการไว้ล่วงหน้า อาจจะเป็นแผนระยะสั้นหรือยาวก็ได้ จะวางแผนคนเดียวหรือคนอื่นช่วยคิดก็ได้

1.3 ผู้นำทำหน้าที่เป็นผู้วางนโยบาย (Policy Maker) การวางนโยบายอาจจะมีผู้ร่วมแสดงความคิดเห็น โดยสมาชิกในกลุ่มร่วมกันวางนโยบาย หรือผู้นำวางนโยบายเพียงผู้เดียว ในกรณีหลังนี้จะเกิดขึ้นกับผู้นำที่มีความเชี่ยวชาญ นอกจากนี้ ในฐานะที่ผู้นำเป็นตัวแทนกลุ่มในการติดต่อภายนอก ในนามของกลุ่มและทำหน้าที่ควบคุมความสัมพันธ์ในกลุ่ม ขจัดความขัดแย้ง

ระหว่างคนในกลุ่ม รวมทั้งการลงโทษและการให้รางวัล สิทธิดังกล่าวนี้ จึงทำให้สามารถควบคุมกลุ่มและกำหนดนโยบายได้

2 หน้าที่รอง (Secondary Function)

2.1 ทำหน้าที่เป็นบุคคลตัวอย่าง (Example)

2.2 ทำหน้าที่เป็นสัญลักษณ์ของกลุ่ม (Symbol of The Group) ผู้นำประเภทนี้ มักจะเป็นบุคคลที่ได้ดำรงตำแหน่งนี้เป็นเวลานาน

2.3 ทำหน้าที่เป็นตัวแทนกลุ่ม รับผิดชอบในเมื่อเกิดปัญหา หรือสมาชิก ต้องการให้ช่วยตัดสินใจ

2.4 ผู้นำทำหน้าที่เป็นบุคคลในอุดมคติของเหล่าสมาชิก (Ideologist) เป็นที่เคารพยกย่องในด้านคุณค่าต่างๆ และทุกคนก็ให้ความเชื่อฟังในตัวผู้นำ

2.5 ผู้นำมีบทบาทที่บุคคลอื่นต้องการจะเอาเยี่ยงอย่าง

2.6 ผู้นำทำหน้าที่ให้คำปรึกษาและรับฟัง พร้อมทั้งช่วยขจัดปัญหา คล้ายกับที่รองรับอารมณ์ความทุกข์ความโศกเศร้าของผู้อื่น ทั้งนี้เพื่อความคงอยู่ต่อไปของกลุ่มนั่นเอง

สรุปหน้าที่ของผู้นำ จากที่นักวิชาการหลาย ๆ ท่าน ได้กล่าวถึงหน้าที่ของผู้นำไว้ อย่างหลากหลายนั้น อาจกล่าวสรุปได้ว่า หน้าที่ของผู้นำ คือ การปฏิบัติงานซึ่งเป็นภาระทำให้หน่วยงาน องค์กร หรือสังคม ให้ก้าวหน้าบรรลุจุดหมายไปสู่ความสำเร็จ การปฏิบัติหน้าที่ของผู้นำนั้นต้องพิจารณาให้เหมาะสมกับงานและสถานการณ์ โดยต้องอาศัยหลักวิชาการ หลักมนุษยสัมพันธ์ หลักมนุษยธรรม และหลักคุณธรรม ประกอบกับการพิจารณาตัดสินใจที่ถูกต้อง เพื่อผลสัมฤทธิ์ของงานนั้น

หากแต่ในการศึกษาความเป็นผู้นำในบทพระราชนิพนธ์พระมหาชนกนี้หน้าที่ของผู้นำเป็นประเด็นหนึ่งที่เป็นกรอบของการศึกษาด้วยว่าจะเป็นการศึกษาในด้านหน้าที่ต่าง ๆ ของผู้นำ เช่น หน้าที่ในการเป็นบุคคลตัวอย่างในด้านต่าง ๆ เช่น ด้านความเพียร ด้านสติปัญญา ด้านศรัทธา การมีจิตใจที่มั่นคง การมีวาจามั่นคง อันเป็นส่วนประกอบที่เป็นลักษณะเฉพาะที่มีอยู่ในตัวบุคคลและในส่วนที่แสดงออกต่อสาธารณชนก็คือด้านการวางแผน การป้องกันศัตรูจากภายนอก การเป็นผู้ให้การศึกษา และการเป็นผู้ควบคุมความสัมพันธ์ภายในกลุ่ม ทั้งหน้าที่หลักและหน้าที่รองที่ปรากฏในวรรณกรรมจะเป็นกรอบอันหนึ่งที่จะได้ทำการศึกษาวิเคราะห์ไปพร้อมกัน

1.5 ประเภทของผู้นำ (Types of Leaderships)

การศึกษาพิจารณาเรื่องประเภทผู้นำนั้นมีความยาก เนื่องจากผู้นำย่อมมีความแตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับ เวลา สถานการณ์ และสถานที่ ดังนั้น จึงมีนักวิชาการให้ความเห็นในการศึกษาประเภทผู้นำในลักษณะที่แตกต่างกัน เช่นนักจิตวิทยาสังคมให้ความเห็นว่า ลักษณะผู้นำ

ย่อมขึ้นอยู่กับลักษณะโครงสร้างของสังคม เพราะลักษณะของสังคมที่แตกต่างกันก็จะเป็นเครื่องกำหนดความแตกต่างของผู้นำในแต่ละประเภทด้วย ส่วนสำนักสังคมวิทยาเห็นว่าลักษณะผู้นำจะเป็นแบบใดย่อมขึ้นอยู่กับสถานการณ์ (Situation) ของสังคมหรือขององค์การในแต่ละแห่ง เพราะผู้นำคือบุคคลธรรมดาที่จะต้องปรับปรุงตนเองให้เข้ากับสภาวะแวดล้อมและเหตุการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปอยู่เสมอ เช่น ผู้นำในระดับสูงหรือประมุขของประเภทต่าง ๆ ก็เป็นแบบหนึ่ง ผู้นำในทางศาสนาก็เป็นอีกแบบหนึ่ง หรือผู้นำในทางทหาร ทางธุรกิจ หรือนักวิชาการ ก็ย่อมจะแตกต่างกันออกไป การศึกษาประเภทของผู้นำ จึงมีลักษณะแตกต่างกันมากมายตามแต่จะพิจารณาในด้านต่าง ๆ

1.5.1 แนวคิดของแมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber)

ผู้นำบางคนมีลักษณะพิเศษในลักษณะท่าทางหรือความสามารถบางอย่าง ที่ทำให้คนที่อยู่ใต้อำนาจของเขาเคารพยกย่องเขาอย่างมากมาเป็นพิเศษ เราจะเห็นว่าผู้นำบางคนสามารถชักจูงหรือนำประเทศไปในลักษณะที่ถ้าเป็นคนอื่นมาอยู่ในที่เดียวกัน แล้วไม่สามารถทำเช่นนั้นได้

แมกซ์ เวเบอร์ นักสังคมวิทยาชาวเยอรมันได้กล่าวว่า การที่คนยอมรับนับถือความเป็นหัวหน้าของคน ๆ หนึ่ง หรือยอมรับว่าคน ๆ หนึ่งมีความชอบธรรม Legitimacy ที่จะสั่งการใด ๆ ให้คนอื่น ๆ ทำตามตน สิ่งนี้อาจเกิดมาจาก 3 กรณี คือ

1. ยอมรับด้วยเหตุผล (Rational Grounds) หมายความว่าในลักษณะในทางกฎหมายแล้ว ผู้ที่อยู่ในตำแหน่งบางตำแหน่งมีสิทธิที่จะออกคำสั่งให้ผู้อื่นปฏิบัติตามได้ เพราะฉะนั้นอำนาจเช่นนี้เกิดขึ้นเพราะตำแหน่ง ไม่ถือตัวบุคคลเป็นหลัก และขอบเขตของอำนาจก็มีเพียงเท่าที่ได้มีการกำหนดกฎเกณฑ์เอาไว้เท่านั้น

2. ยอมรับด้วยระเบียบประเพณี (Traditional Grounds) ผู้นำแบบนี้ได้อำนาจมาตามระเบียบประเพณีที่สืบทอดมาจากคึกคักบรรพบุรุษว่า ผู้ที่อยู่ในอำนาจสมควรที่จะได้รับการยอมรับนับถือ หรือตำแหน่งนั้นมีความศักดิ์สิทธิ์สมควรที่คนจะยกย่อง การได้อำนาจก็ได้มาจากประเพณีที่ยอมรับนับถือกันมาในอดีต ขอบเขตของอำนาจไม่ได้กำหนดเอาไว้แน่นอนเหมือนแบบแรก แต่จะมีประเพณีเป็นแนวชี้นำว่าขอบเขตของอำนาจมีอะไรบ้าง

3. ยอมรับด้วยบารมี (Charismatic Grounds) ผู้นำบางคนมีลักษณะพิเศษที่เรียกว่าบารมีให้ดูเหมือนว่าบุคคลที่มีความสามารถที่เหนือมนุษย์ หรืออย่างน้อยก็มีคุณสมบัติบางอย่างพิเศษ (Weber 1947: 364-392 อ้างถึงใน สุภัทรา โกษะโยธิน 2543: 10)

ในกรณีของพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับ ให้เป็นผู้นำจาก 2 กรณีหลักๆคือ เป็นการยอมรับด้วยธรรมเนียมประเพณี (Traditional Grounds) เนื่องจากใครขึ้นมาเป็นกษัตริย์ก็ตาม ก็จะเป็นผู้นำสูงสุดโดยปริยาย ในขณะที่เดียวกันคุณสมบัติพิเศษของพระมหากษัตริย์ซึ่งมีความเฉพาะประการหนึ่ง ทำให้ประชาชนยอมรับพระองค์ด้วยอารมณ์อีกเงื่อนไขหนึ่ง เนื่องจากบารมีหรือ คุณความดีที่พระมหากษัตริย์ทรงสั่งสมมาเป็นเวลานานนั้นเป็นลักษณะเฉพาะที่ทำให้ผู้อยู่ภายใต้การปกครองยอมรับพระองค์

1.5.2 ผู้นำบารมีของโรเบิร์ต ทักเกอร์ (Robert C. Tucker)

1. ผู้นำบารมีอาจจะมีทั้งดีและเลว

ผู้นำบารมีอาจจะเป็นคนที่ดีหรือไม่ดีก็ได้ ข้อสำคัญก็คือ บริวารของเขายอมรับว่าเขามีอำนาจเหนือคนทั่ว ๆ ไป และบ่อยครั้งที่บริวารยอมรับผู้นำบารมีด้วยความรักและอุทิศตัวให้อย่างแข็งขัน ไม่ใช่ยอมเป็นลูกน้องเพราะอยากจะได้เงินหรือผลประโยชน์อื่น ๆ และไม่ใช่ยอมเป็นลูกน้องเพราะความหวาดกลัว

2. ความขัดแย้งระหว่างผู้นำบารมีกับบริวาร

ความคิดของผู้นำบารมีนั้น จะครอบงำความคิดของบริวารเพราะบริวารยอมรับว่าผู้นำมีคุณสมบัติพิเศษ แต่ไม่ได้หมายความว่าบริวารจะไม่มีความคิดขัดแย้งเลย พวกเขาอาจแสดงความคิดขัดแย้งในบางโอกาส แต่ผู้นำจะต้องสามารถเกลี้ยกล่อมหรือชักจูงให้บริวารหันมาเชื่อหรือไม่ขัดแย้งกับผู้นำอีกต่อไป

3. การแสดงบารมีเป็นระยะ ๆ

บารมีเป็นสิ่งที่บริวารเชื่อว่าผู้นำของเขามี การยอมรับของบริวารเป็นสิ่งสำคัญที่พิสูจน์ว่าผู้นำคนนั้นมีบารมีอยู่จริง แต่การที่จะให้ผู้อื่นยอมรับไม่ใช่ของง่าย จะต้องควบคู่ไปกับความสามารถในการกระทำบางอย่างซึ่งเป็นความสำเร็จอันน่าทึ่งในสายตาคอนธรรมดา และแม้ว่าจะมีการยอมรับบารมีของผู้นำแล้วก็ตาม ผู้นำก็จะต้องแสดงความสามารถเด่นๆ อยู่เป็นระยะ

4. ผู้นำบารมีกับระเบียบเก่าของสังคม

ผู้นำบารมีเป็นผู้ที่มีความคิดริเริ่มและมีลักษณะปฏิวัติอยู่ในตัว เขาจะไม่ยอมรับสิ่งที่สังคมดำรงสืบทอดกันมา เขาจะเรียกร้องให้เลิกถึงวิถีทางการดำเนินชีวิตแบบใหม่และแนวคิดแบบใหม่ไม่ว่าจะเป็นด้านการปกครอง สังคม ศาสนา และด้านอื่นๆ

โรเบิร์ต ทักเกอร์ ให้ความเห็นว่าการศึกษาบารมีของผู้นำไม่ควรศึกษาเมื่อผู้นำได้อำนาจแล้ว เพราะตอนนั้นอำนาจจะนำมาด้วยเกียรติยศและศักดิ์ศรี ทำให้ดูเหมือนผู้นำจะยิ่งใหญ่ แต่อันที่จริงแล้วความยิ่งใหญ่ขนาดนั้นอาจจะเพราะตำแหน่งไม่ใช่บารมีส่วนตัว เพราะฉะนั้นการศึกษาจึงต้องย้อนไปตั้งแต่ตอนที่ยังไม่ได้อำนาจ เพราะถ้าเป็นผู้มีบารมีจริงก็ควรที่จะได้แสดง

ความโดดเด่นเหนือคนธรรมดาคนอื่นที่จะได้อำนาจ (Robert C. Tucker 1968: 731-755 อ้างถึงใน ฌองส์ สตินส์ 2537: 106-111)

1.5.3 ผู้นำบารมีตามคตินิยมของคนไทย

ลักษณะของบุคคลที่มีอำนาจในวัฒนธรรมทางการเมืองไทยที่มีลักษณะเป็น บุคคลที่มีบารมี กล่าวคือ

1. ผู้มีบารมีมักจะได้แก่ คนที่มีตำแหน่งในหน้าที่ราชการสูง หรือมีความใกล้ชิดกับผู้ที่มีตำแหน่งสูง
2. ผู้มีบารมีจะต้องมีบริวารมาก บริวารในที่นี้อาจได้แก่ ญาติ พี่น้อง ลูกศิษย์ หรือผู้ได้บังคับบัญชา
3. ผู้นำบารมีจะต้องเป็นคนที่เป็น “ร่มเงาปกป้อง” บุคคลที่อยู่ใต้บังคับบัญชาหรือสมุนบริวารได้
4. ผู้มีบารมีมักจะเป็นคนประเภท “Man of Action” คือ เป็นผู้นำ กล่าวคือ จะต้องเป็นคนที่จะเข้าไปแก้ปัญหาในขณะที่ยังคนอื่นอยู่เฉย ซึ่งบ่อยครั้งมักจะเป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ซึ่งชาวบ้านหรือคนทั่วไปมองเห็นได้
5. ผู้นำบารมีจะต้องเป็นคนโอบอ้อมอารีต่อบริวารและคนรู้จัก ซึ่งหมายความว่า บุคคลนั้นจะต้องอยู่ในฐานะเลี้ยงดู แจกข้าวของ เงินทอง แก่คนใกล้ชิดและผู้อื่นได้ ไม่ว่าบุคคลนั้นจะมีวิธีหาสิ่งของมาแจกจ่ายด้วยวิธีใดก็ตาม (กมล สมวิเชียร 2524: 158-159)

1.5.4 คุณสมบัติที่ทำให้เกิดบารมี

ผู้นำที่สามารถปกครองหรือนำพาหมู่คณะไปสู่จุดหมายได้ หรือบรรลุวัตถุประสงค์ของเรื่องนั้นๆ เช่น การเป็นผู้นำเพื่อเรียกร้องสิทธิบางประการกับรัฐ หรือผู้นำในระดับประเทศ ที่ต้องการนำพาประชาชนทั้งหมดฝ่าฟันวิกฤติที่ประเทศของตนประสบอยู่ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายนั้น ผู้นำจำเป็นต้องมีบารมีในตนเองพอสมควร เนื่องจากว่า บารมีของผู้นำเป็นทรัพยากรทางอำนาจ อันเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ ที่จะทำให้เกิดหรือภาระต่างๆ ที่ผู้นำกำหนดหรือต้องการชี้แนะ ให้แก่ผู้ตามอันได้แก่ประชาชนหมู่ใหญ่ปฏิบัติ นั้น เป็นสิ่งที่จำเป็นเพราะองค์ประกอบอันเป็นที่มาของอำนาจนี้ มีเหตุผลถึงเป้าหมายที่กำหนดไว้ว่าจะสำเร็จได้หรือไม่

ลิจิต ธีรเวคิน (2536: 232-233) ได้ทำการรวบรวมคุณสมบัติที่จะทำให้เกิดผู้นำบารมี คือ

1. เป็นคนมีชื่อเสียง กล่าวคือ เป็นที่รู้จักในวงการณ์นั้น ๆ ซึ่งตรงกับภาษาอังกฤษว่า Visibility เช่น พอเอ่ยชื่อก็มีคนรู้จักว่าเป็นใคร

2. เป็นคนมีความสามารถเหมาะสมกับงานที่จะไปรับตำแหน่ง หรือ
สามารถจะใช้คนอื่นทำงานนั้นได้

3. มีลักษณะผู้นำมีความเชื่อมั่น สามารถเป็นผู้นำคนอื่นได้

4. มีศีลธรรมและคุณธรรม คนเชื่อว่าเป็นคนดี

5. มีอาวุโส คือ มีอายุหรือการทำงาน ประสบการณ์มากพอ

6. มีบุคลิกลักษณะดี เสี่ยงเพราะ รูปร่างสูงสง่า น่าเกรงขาม

7. เป็นคนมีฐานะทางสังคม มาจากตระกูลดี มีการศึกษา หรือรียามาจาก
ตระกูลดี

8. มีฐานะทางเศรษฐกิจดี

9. ถ้าเป็นทหาร ต้องอยู่ในตำแหน่งที่มีอำนาจ คนเกรงกลัว

10. มีเสน่ห์ คนเห็นแล้วชอบ

คุณสมบัติทั้ง 10 ข้อนี้ ไม่จำเป็นต้องมีครบทุกข้อ แต่ถ้ามีมากบารมีก็ยิ่งมาก
คนที่มียบารมีก็คือ คนที่คนส่วนใหญ่ให้การยอมรับว่าเป็นผู้นำได้ ซึ่งคุณสมบัติที่ก่อให้เกิดบารมี
นี้เองจัดเป็นทรัพยากรทางอำนาจ อันจะส่งเสริมให้ผู้นำใช้อำนาจ ที่ตนมีขับเคลื่อนภารกิจนั้นๆ ให้
บรรลุเป้าหมายได้ นอกจากนี้ นักวิชาการได้จำแนกลักษณะของผู้นำ โดยพิจารณาจากลักษณะต่างๆ
อันสามารถพิจารณาได้จาก สถานภาพของผู้นำเอง เช่น เรื่องของพรสวรรค์ส่วนตัวของผู้นำ มีการ
พูดหรือความสามารถในการเจรจาต่อรอง หรือในด้านของความเป็นสัญลักษณ์ เป็นต้น

ถวิล ธาราโกชน นักสังคมวิทยา (2532: 124-125) แบ่งผู้นำโดยพิจารณาจาก
สถานภาพของผู้นำออกเป็น 3 ลักษณะด้วยกัน คือ

1 ผู้นำตามกฎหมาย (Legal Leaderships) ผู้นำแบบนี้จะเป็นผู้นำที่ได้อำนาจ
ตามกฎหมายหรือกฎระเบียบที่ตั้งขึ้นโดยพิจารณาเห็นว่าเป็นผู้ที่เหมาะสม หาใช่จากลักษณะของ
ความเป็นผู้นำของตนเอง หรืออาจไม่มีลักษณะในการเป็นผู้นำก็ได้ เช่น ผู้นำตามหน่วยงาน หรือ
องค์กรต่าง ๆ โดยได้มาจากการยกยอปอับันของสังคมอันมีพื้นฐานมาจากองค์กรทางกฎหมาย
ได้แก่ นายกรัฐมนตรี รัฐมนตรี ผู้แทนราษฎร กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ท่านเหล่านี้จะเป็นใครมาจากไหนก็
ได้ ถ้าผ่านกระบวนการมาตามกฎระเบียบ

2 ผู้นำที่มีพรสวรรค์ (Charismatic leaderships) เป็นผู้นำที่มีคุณลักษณะ
พิเศษ เกิดมาเพื่อเป็นผู้นำ แม้ว่าจะเกิดมาจากตระกูลไหนก็ตาม เขาก็จะเป็นผู้ที่ดี มีความสามารถ มี
ไหวพริบ เฉลียวฉลาด รอบรู้ มีบุคลิกลักษณะท่าทางที่น่าสรรเสริญ สามารถโน้มน้าวจิตใจคนอื่นให้
ปฏิบัติตามได้ เช่น ผู้นำทางศาสนา นักการเมืองคนสำคัญๆ ได้แก่ ลินคอล์น เหมะเจอตุง เคนเนดี
เนรูห์ เป็นต้น

3 ผู้นำสัญลักษณ์ (Symbolic leaderships) เป็นผู้นำที่เกิดขึ้นเพราะตัวผู้นำมีลักษณะเด่นมีความสามารถของตัวเองเป็นหลัก ในสังคมทั่ว ๆ ไป เราจะพบได้หลายลักษณะ เช่น ลักษณะที่เป็น ลักษณะทางศาสนา ได้แก่ สังฆราช ลักษณะที่เป็นสัญลักษณ์ของกลุ่มหรือตัวแทนที่เป็นพิธีการที่ต้องเคารพ ได้แก่ ตำแหน่งประธานสภา ตำแหน่งเอกอัครราชทูต เป็นต้น

ในขณะที่มีการจำแนกลักษณะของผู้นำ ที่ใช้เกณฑ์พิจารณาถึงอำนาจ กล่าวคือ การใช้อำนาจของผู้นำในลักษณะต่างๆ นั้น มีความเป็นอัตตลักษณ์เฉพาะตน เช่น การใช้อำนาจของผู้นำแบบใช้ความคิดของตนเป็นใหญ่ หรือ การใช้อำนาจแบบให้ผู้ร่วมงานหรือในหมู่กลุ่ม มีโอกาสได้แสดงความคิดเห็นต่อการปฏิบัติงานนั้นๆ ได้ เป็นต้น ซึ่งการจำแนกลักษณะเหล่านี้ นักวิชาการ นักศึกษาหลายๆ ท่าน ได้รวมรวมการใช้อำนาจของผู้นำ วิธีการทำงานของผู้นำ ในลักษณะต่างๆ ดังนี้

สุรศักดิ์ ม่วงทอง นักศึกษาทางรัฐศาสตร์(2543: 15) ได้ศึกษาถึงความคิดของ Edwin B. Flippo ที่กล่าวถึงการแบ่งผู้นำโดยพิจารณาการใช้อำนาจของผู้นำออกเป็น 3 ลักษณะดังต่อไปนี้

1 ผู้นำแบบอำนาจนิยมหรือผู้นำแบบอัตตาริปไตย (Autocratic or Authoritarian Leader) เป็นลักษณะผู้นำที่ตัดสินใจในการกำหนดนโยบายและวางแผนการปฏิบัติงานด้วยตนเอง แล้วจึงกำหนดหรือมอบหมายให้สมาชิกทำตามแนวทางและแผนงานที่ตนกำหนดไว้ ผู้นำประเภทนี้มักจะไม่ค่อยสนใจรับฟังความคิดเห็นหรือข้อเสนอแนะของสมาชิก

2 ผู้นำแบบตามสบายหรือผู้นำแบบเสรีนิยม (Laissez-faire Leader) คือผู้ที่ยอมให้สมาชิกแสดงความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ แต่มักจะไม่ตัดสินใจ ไม่ให้ข้อเสนอแนะ ไม่วางแผน ไม่กำหนดนโยบายโดยจะปล่อยให้สมาชิกแก้ปัญหาตนเอง หรือปล่อยให้สถานการณ์คลี่คลายไปเอง ผู้นำประเภทนี้จะไม่ค่อยพบ เพราะส่วนมากแล้วจะเป็นผู้นำอยู่ได้ไม่นานก็ต้องพ้นสภาพผู้นำ

3 ผู้นำแบบประชาธิปไตย (Democratic Leader) คือ ลักษณะของผู้นำที่เปิดโอกาสและกระตุ้นให้สมาชิกทุกคนได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจกำหนดนโยบาย และร่วมวางแผนการปฏิบัติงานของกลุ่ม ผู้นำประเภทนี้เต็มใจรับฟัง พิจารณาข้อเสนอแนะ และความคิดเห็นของสมาชิก

สมพงษ์ เกษมสิน (2514: 362-364) แบ่งผู้นำโดยพิจารณาจากวิธีการทำงานออกเป็น 4 ลักษณะ ดังนี้

1 ผู้นำแบบเจ้าระเบียบ (Regulative Leaders) ผู้นำแบบนี้ มักถือระเบียบแบบแผนเป็นสำคัญ ไม่ชอบให้มีการเปลี่ยนแปลง ผู้นำแบบนี้คล้ายผู้นำแบบอัตตานิยม การสั่งการ

มักใช้กฎระเบียบเป็นเครื่องมือ โดยยกเหตุผลในระเบียบมาใช้ในการปฏิบัติงานมากกว่าการยกตัวเองแบบผู้นำอิตาเลียนการติดต่อสื่อสารสั่งงาน มักเป็นในรูปทิศทางเดียว (One-way communication)

2 ผู้นำแบบบงการ (Directive Leaders) ผู้นำแบบนี้ชอบปฏิบัติงานแบบใช้อำนาจ ขาดหลักมนุษยสัมพันธ์ ทำงานแบบสั่งการเพื่อแสดงถึงอำนาจ ความสัมพันธ์ในการทำงานแบบ (Informal)

3 ผู้นำแบบจูงใจ (Persuasive Leaders) การทำงานของผู้นำแบบนี้ นิยมให้ผู้บังคับบัญชาร่วมพิจารณาเพื่อแสดงความคิดเห็นและเป็นการบรรเทาการต่อต้านไปด้วย การติดต่อสั่งงานเป็นแบบสองทิศทาง (Two-way communication)

4 ผู้นำแบบร่วมใจ (Participative Leaders) การทำงานของผู้นำแบบนี้ นิยมการปรึกษาหารือ และเสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างผู้บังคับบัญชาและผู้ใต้บังคับบัญชา ยึดหลักการประนีประนอมและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกันในฐานะผู้ร่วมงานอาศัยศิลปะการจูงใจเมื่อประสงค์ให้ผู้ร่วมงานปฏิบัติตามอย่างใดอย่างหนึ่งใช้ความร่วมมือร่วมใจในการแสดงความคิดเห็น และการปฏิบัติงาน

สงวนศรี วิรัชชัย (2527: 128) แบ่งผู้นำโดยพิจารณาจากจุดมุ่งหมายของผู้นำออกเป็น 2 ลักษณะ ดังต่อไปนี้

1 ผู้นำแบบมุ่งงาน (task-oriented leader) หมายถึง ผู้นำที่มีความต้องการอย่างแรงกล้าที่จะทำให้กลุ่มของตนทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ หวังที่จะให้งานสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี มีทั้งประมาณและคุณภาพสูงสุด ผู้นำประเภทนี้จะมีความสุขใจเมื่อลูกน้องขยันทำงานและมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อลูกน้องที่เกียจคร้านขาดความขยันทำงานด้วยสมรรถภาพ ฉะนั้น การให้ความสำเร็จแก่ลูกน้องจะเป็นไปตามลักษณะงานที่ลูกน้องคนนั้นทำ

2 ผู้นำแบบมุ่งความสัมพันธ์ (group-oriented leader) ผู้นำชนิดนี้ไม่ต้องการให้ลูกน้องของตนเองทำงานมาก เพราะเกรงจะเสียความสัมพันธ์ระหว่างตนกับลูกน้อง ผู้นำประเภทนี้จะเห็นใจและเกรงใจลูกน้อง ผลงานของผู้นำเชื่อว่าจะได้จากการที่กลุ่มมีความสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้นและเขาจะสุขใจเมื่อเห็นลูกน้องในกลุ่มของตนรักใคร่กลมเกลียวกัน

เสริมศักดิ์ วิศวลาภรณ์ นักวิชาการทางรัฐศาสตร์ (2521: 15) ได้แบ่งแบบของผู้นำตามวิธีการที่จะได้มาซึ่งตำแหน่งหรือวิธีการครองตำแหน่งเป็น 3 แบบ คือ

1. ผู้นำตามสถานการณ์ อาจเป็นผู้นำได้โดยวิธีการต่อไปนี้ คือ โดยชาติกำเนิด โดยการแต่งตั้ง และโดยการเลือกตั้ง

2. ผู้นำแบบฉุกเฉินชั่วคราว เกิดขึ้นเพราะขาดผู้ดำรงตำแหน่ง จากการแต่งตั้งหรือเจ้าของตำแหน่ง ไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ตามความคาดหวังของผู้ร่วมงาน จึงมีบุคคลผู้รู้เรื่องเหตุการณ์เฉพาะหน้าดี เข้าไปทำงานแสดงบทบาทผู้นำ

3. ผู้นำโดยความสนใจ เป็นผู้นำที่มีคุณสมบัติพิเศษเฉพาะตัวซึ่งทำให้ผู้อื่นมีความรู้สึกอยากจะยอมรับและยอมเป็นผู้ตาม เช่น ศาสตรา ผู้นำศาสนาต่างๆ

จิร โขท วีระชัย (2538: 351-353) ได้อธิบายความคิดของBell ที่กล่าวถึงการแบ่งผู้นำออกเป็น 5 ประเภท ประกอบด้วย

1. ผู้นำโดยตำแหน่งหรือผู้นำอย่างเป็นทางการ (Positional or formal leadership) ผู้นำประเภทนี้เป็นผู้นำเพราะตำแหน่งที่ครองอยู่ การได้รับตำแหน่งมีต่างๆ กัน เช่น ด้วยการรับเลือกตั้ง หรือโดยแต่งตั้งให้เป็นหน่วยงานผู้ต้องรับผิดชอบด้วยอย่างมีดังต่อไปนี้

1.1 ผู้นำทางการเมืองที่ได้รับเลือก เช่น สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร นายกรัฐมนตรี ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร ประธานาธิบดี ฯลฯ ตำแหน่งเช่นว่านี้ เป็นผลจากการเลือกของราษฎร

1.2 ข้าราชการระดับผู้บริหาร เช่น ผู้อำนวยการกอง รองอธิบดี รองปลัดกระทรวง ปลัดกระทรวง ฯลฯ ตำแหน่งที่ว่านี้เป็นผลมาจากการแต่งตั้งโดยผู้มีอำนาจในวงราชการ

1.3 เจ้าของธุรกิจหรือผู้จัดการธุรกิจใหญ่ ๆ เช่น เจ้าของห้างร้าน หรือบริษัทใหญ่ ๆ ผู้จัดการธนาคาร เจ้าของโรงเรียนราษฎร์ที่มีนักเรียนมาก ฯลฯ ตำแหน่งหัวหน้าประเภทนี้เป็นงานเอกชนและเป็นการแต่งตั้ง (Appointment) ไม่ใช่การเลือกตั้ง (election)

1.4 ผู้นำทางทหารและตำรวจ เช่น ผู้มีตำแหน่งบังคับบัญชาในระดับสูง โดยมีผู้อยู่ใต้บังคับบัญชามาก ผู้อำนวยการโรงเรียน หรือสถาบันการศึกษาของทหารและตำรวจ ฯลฯ ตำแหน่งประเภทนี้เป็นเรื่องเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับวงการผู้รักษาความสงบเรียบร้อยภายนอกและภายใน เป็นตำแหน่งที่มีระเบียบการบังคับบัญชาเข้มงวดกว่าธรรมดา

1.5 ผู้ดำรงตำแหน่งในองค์กรที่เกิดขึ้นโดยสมัครใจ ผู้นำประเภทนี้เป็นผู้นำในระดับองค์กร สมาคม ชมรมหรือชุมชนต่าง ๆ ปกติมักเป็นตำแหน่งที่ได้รับเลือกตั้งและเป็นวาระ คือ กำหนดระยะเวลาอยู่ในตำแหน่งเป็นเวลา 2 ปี หรือ 4 ปี เป็นต้น ตัวอย่างได้แก่ ประธานสมาคมผู้ผลิตปอ ประธานสหพันธ์กรรมการ นายกพุทธสมาคม ฯลฯ

2. ผู้นำโดยชื่อเสียงหรือโดยการยกย่อง (Reputational or nominal leadership) ผู้นำประเภทนี้สามารถระบุตัวได้ โดยใช้วิธีสอบถามว่าใครเป็นผู้มีอิทธิพลในชุมชนใด ชุมชนหนึ่ง การสอบถามอาจจะเจาะจงเฉพาะบุคคลบางคนทีกล่าวว่าทราบเรื่องความเป็นไปของ

ท้องถิ่นหรือชุมชนดี การสอบถามว่าใครเป็นผู้นำหรือผู้ที่มีบทบาทมากในชุมชนอาจกระทำแบบกว้างขวางก็ได้ โดยถามจากบุคคลจำนวนหนึ่งจากประชากรของชุมชน เพื่อสอบถามว่าใครเป็นผู้นำในชุมชนนั้น ๆ

3. ผู้นำโดยบทบาทในสังคม ผู้นำประเภทนี้มีตัวอย่าง ได้แก่ ผู้มีบทบาทในฐานะเป็นผู้จัดการเกี่ยวกับการหาเสียงเลือกตั้ง ผู้ที่เป็นที่ปรึกษาในกิจกรรม ผู้สนใจช่วยดำเนินงานของหมู่คณะหรือเป็นผู้มีบทบาท องค์การชุมชน ชมรมต่างๆ

4. ผู้นำโดยอิทธิพลส่วนตัวหรือการเป็นผู้นำทางความเห็น (Personal influence or opinion leadership) ผู้นำประเภทนี้ ได้แก่ ผู้มีบทบาทในการชักนำให้ผู้อื่นมีความเห็นคล้อยตามอิทธิพลของผู้นำประเภทนี้ อาจแยกออกเป็นสองระดับตามแนวของศาสตราจารย์เมอร์ตัน คือ ระดับท้องถิ่นและระดับใหญ่กว่าท้องถิ่น

ผู้มีอิทธิพลระดับท้องถิ่น (Local influential) คือ ผู้นำทางความคิดเห็นในเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับชุมชนท้องถิ่น เช่น เป็นผู้บอกความเห็นว่าขุดบ่อน้ำที่ใด ควรสร้างสะพานที่ไหน ควรมีถนน ณ บริเวณใด หรือควรสร้างสุขภาพบาลหรือไม่ เป็นต้น

ผู้มีอิทธิพลระดับสากล (Cosmopolitan) คือ ผู้นำทางความคิดเห็น ในเรื่องระดับชาติหรือระดับนานาชาติ เช่น ในเรื่องนโยบายต่างประเทศ เรื่องอัตราภาษีรถยนต์ เรื่องเกณฑ์การลงโทษผู้กระทำความผิด เป็นต้น

ผู้นำทางความคิดเห็นมักไม่เป็นผู้ในทุกระบบแต่แยกเป็นเรื่องราวๆ ไป เช่น บางคนอาจเป็นผู้ทางแพชชั่น บางคนอาจเป็นผู้ทางความเห็นเชิงการเมืองและบางคนอาจเป็นผู้ในเรื่องราวความถูกต้องของนโยบายเรื่องใด หรือรายการโทรทัศน์รายการใด เป็นต้น

5. ผู้นำประเภทที่มีบทบาทในการวินิจฉัยสั่งการหรือผู้ที่ก่อให้เกิดเหตุการณ์ (Decision-making or event analysis approach) การที่จะทราบว่าใครเป็นผู้นำประเภทนี้กระทำได้โดยการสืบสาวเรื่องราวว่า การตัดสินใจในนโยบายในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง มีประวัติความเป็นมาอย่างไร โดยมุ่งไปที่ผู้ปฏิบัติการหรือผู้ตัดสินใจเรื่องนั้น ๆ ว่าเป็นใครบ้าง ตัวอย่าง ได้แก่ การวิเคราะห์หรือค้นหาว่าใครเป็นผู้มีบทบาทในการทำให้มีศาลาประชาคม หรือโรงเรียนประจำท้องถิ่นขึ้น ผู้มีบทบาทเหล่านั้นอาจจัดได้ว่าเป็นผู้นำตามนัยแห่งการวิเคราะห์เหตุการณ์เฉพาะเรื่องในระดับชาติ การวิเคราะห์อาจเป็นในเรื่องว่าใครเป็นผู้รับผิดชอบวางนโยบายการค้า หรือ นโยบายต่างประเทศ

สรุปว่าประเภทของผู้นำจาก การจำแนกประเภทของผู้นำนั้น สามารถจำแนกได้หลายประเภทขึ้นอยู่กับนักวิชาการแต่ละท่านว่าจะนำปัจจัยหรือเกณฑ์อะไรมาเป็นตัวจำแนก แต่โดยทั่วไปแล้วคนส่วนใหญ่จะรู้จักประเภทของผู้นำโดยการพิจารณาจากอำนาจของผู้นำ

โดยแบ่งออกเป็น 3 แบบได้แก่ 1. ผู้นำแบบอำนาจนิยมหรือผู้นำแบบอัตตาริปไตย 2. ผู้นำแบบตามสายหรือผู้นำแบบเสรีนิยม และ 3. ผู้นำแบบประชาธิปไตย ซึ่งโดยความเป็นจริงแล้วประเภทของผู้นำนั้นมีอยู่ด้วยกันหลายประเภทหากแต่ประเภทที่จะนำมาเป็นกรอบในการศึกษาประเภทของผู้นำในบทพระราชนิพนธ์นี้ส่วนใหญ่เป็นไปในลักษณะ ประเภทผู้นำที่มีองค์ประกอบด้านลักษณะของนามธรรม เช่น ผู้นำแบบยอมรับด้วยบารมี และผู้นำในแบบยอมรับด้วยธรรมเนียมประเพณี ซึ่งภายใต้ประเภทของผู้นำดังกล่าวนี้ยังได้ซ่อนความเป็นผู้นำในแบบอื่นไว้อีกบางส่วน เช่น อัตตาริปไตย เป็นต้น

1.6 การใช้อำนาจของผู้นำ

การกระทำที่ประสบผลสำเร็จในทุกกรณี อันเกิดมาจากการกระทำของกลุ่ม หรือ การกระทำที่มีผู้บงการอยู่ ล้วนแล้วแต่เกิดจากอำนาจ ที่มีต่อการกระทำนั้นทั้งสิ้น ซึ่งอำนาจที่ผู้นำจะใช้นั้น ต้องมีความชอบธรรมในแง่ของต่างๆ หลายประการ ทั้งในด้านเหตุผล กฎหมาย ธรรมเนียมประเพณี หรือแม้แต่หลักการใช้อำนาจของหลักศาสนา เป็นต้น ซึ่งมีวิธีการจำแนกการใช้ อำนาจของผู้นำในหลายประเภทด้วยกัน

1.6.1 วิธีการใช้อำนาจของผู้นำตามทัศนะของ Max Weber

บรรพต วีระสัย (2520: 10-13) ได้ศึกษาเรื่องอำนาจ (Authority) ของ Max Weber ที่ได้แบ่งออกเป็น 3 ประเภท ทั้งนี้โดยการพิจารณาจากวิธีการที่อำนาจนั้นได้รับการยอมรับ และเป็นอำนาจในลักษณะอุดมคติ (Ideal Type) ทั้งนี้เพราะเป็นการสร้างขึ้นมาเพื่อใช้ในการวิเคราะห์ (Analytical Construct) โดยไม่จำเป็นว่าในแต่ละแบบจะเป็นความจริงหรือเกี่ยวข้องกับสภาพข้อเท็จจริงทั้งหมด อำนาจทั้ง 3 ประเภทดังกล่าวนี้คือ

1. อำนาจตามหลักเหตุผลและกฎหมาย (Ration-Legal Authority) ลักษณะของอำนาจชนิดนี้ คือ

1.1 เป็นอำนาจที่เกิดขึ้นเพราะ ความเชื่อหรือความรู้สึกว่า อำนาจนั้น เป็นสิ่งที่ถูกต้องตามหลักแห่งเหตุผลและตามระเบียบกฎหมาย คือ เป็นไปตามหลักแห่งนิติธรรม

1.2 การที่อำนาจนี้เกิดจากระบบเหตุผลและระบบกฎหมาย ซึ่งเป็นที่ยอมรับและเคารพยึดถือเป็นหลักปฏิบัติ มิใช่เกิดจากส่วนตัวบุคคล ดังนั้น การใช้อำนาจชนิดนี้จึงต้องอยู่ในกรอบของขอบเขตของระเบียบปฏิบัตินั้น ๆ

1.3 การเชื่อฟังอำนาจชนิดนี้ ก็เป็นการปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของหน่วยงาน หรือองค์การนั้น เช่น ตำแหน่งต่าง ๆ ในองค์การหรือหน่วยงาน ซึ่งลดหลั่นกันไปตามสายการบังคับบัญชา (Hierarchy) เป็นต้น

1.4 ผู้ดำรงตำแหน่งในอำนาจหน้าที่ต่างๆ กันก็มีการสลับเปลี่ยนตัวบุคคลกันได้ ตามระเบียบของหน่วยงานนั้น เช่น ตำแหน่งต่างๆ ในระบบราชการ หรือ ถ้าเป็นตำแหน่งที่มาจากการเลือกตั้งก็จะอยู่ในตำแหน่งตามวาระ อย่างเช่น สมาชิกสภาผู้แทน เป็นต้น

2. อำนาจบารมี (Charismatic Authority) คำว่า บารมี ในที่นี้หมายถึง คุณลักษณะหรือบุคลิกที่ผุดจากคนธรรมดาและได้รับการยอมรับว่าเหนือกว่าบุคคลอื่น เป็นบุคคลที่หายาก จึงได้รับการยกย่องให้เกียรติให้เป็นผู้นำหรือมุขบารมี อำนาจชนิดนี้มีลักษณะดังนี้

2.1 เป็นอำนาจที่เกิดขึ้นและคงอยู่ด้วยการยอมรับจากผู้อื่น อาจจะมีการแสดงความสามารถเป็นพิเศษเพื่อเป็นการพิสูจน์จนบุคคลอื่นยอมรับ เช่น การแสดงฤทธิ์หรือการแสดงความเป็นอัจฉริยะจนเป็นที่ประจักษ์ ผู้ที่ยอมรับอำนาจนี้จะมีความจงรักภักดีเพราะเกิดศรัทธาปลาตะ หรือมิฉะนั้นก็เพราะเพื่อการเป็นที่พึ่งทางจิตใจ

2.2 เมื่อยอมรับอำนาจชนิดนี้แต่จะเกิดความรู้สึกว่าเป็น “หน้าที่” ในการที่จะต้องปฏิบัติตามคำบงการของผู้มีอำนาจนั้น

2.3 ผู้ที่เข้าร่วมเป็นสาวกหรือผู้ติดตาม (Follower) เข้ามาด้วยความสมัครใจ ในทางพุทธศาสนาเรียกว่าเป็นบิณฑาธิส คนเหล่านี้จะได้รับมอบภารกิจ (Mission) ให้ทำโดยขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของผู้นำ และจะไม่มีคำตอบแทนให้ จะใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันด้วยความสมัครใจ ในขณะที่เดียวกันผู้นำซึ่งมีอำนาจชนิดนี้ก็จะไม่แสวงหากำไรจากการทำงานหรือรายได้กิจวัตรประจำวัน ผู้นำจะดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยศรัทธาจากผู้ที่นำสิ่งของมามอบให้

2.4 ผู้นำที่มีอำนาจชนิดนี้จะมีความเชื่อมั่นในตนเองสูง มีการตั้งกฎเกณฑ์และเรียกร้องให้บริการปฏิบัติภารกิจ แม้ในบางอย่างอาจจะแตกต่างจากขนบธรรมเนียมหรือแบบแผนเดิมก็ตาม ดังนั้น อำนาจนี้จึงไม่อาจจะเข้าใจได้ด้วยเหตุผล และอาจจะไม่ยึดถือดังตัวอย่างการปฏิบัติที่มีมาก่อนแล้วตามขนบธรรมเนียมประเพณีก็ได้

2.5 อำนาจชนิดนี้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงชนิดที่เรียกว่า “การปฏิวัติ” ในทางความคิดเห็นหรือทัศนคติเก่า ๆ ผู้นำที่มีอำนาจชนิดนี้จะมีบารมีและดำรงอยู่ได้ด้วยแรงศรัทธาและการทำตนเป็นที่พึ่งในยามยากของคนอื่น อำนาจชนิดนี้จะมีอยู่ในผู้นำทางศาสนา หรือศาสดาของศาสนาต่าง ๆ ผู้นำในภาวะวิกฤตการณ์หรือผู้นำในการกู้ชาติ เป็นต้น

3. อำนาจตามธรรมเนียมประเพณี (Traditional Authority)

อำนาจชนิดนี้ขึ้นอยู่กับความเชื่อว่า ขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ มีความศักดิ์สิทธิ์ในตัวเอง ดังนั้นผู้ที่ปฏิบัติตามและอยู่ในกรอบของธรรมเนียมประเพณีอันเป็นที่ยอมรับนับถือของคนทั่วไปย่อมจะเป็นผู้มีอำนาจ เช่น ผู้เฒ่า ผู้แก่ ซึ่งเป็นผู้สูงอายุของหมู่บ้าน จะเป็นที่เคารพเชื่อฟังหรือขานรับจากคนในหมู่บ้าน ลักษณะของอำนาจชนิดนี้คือ

3.1 การเชื่อฟังและปฏิบัติตามอำนาจประเภทนี้ ขึ้นอยู่กับความศรัทธาในระบบดั้งเดิมหรือประเพณีซึ่งสืบทอดกันมาเป็นเวลานาน เช่น การเคารพผู้เฒ่าในหมู่บ้าน การเคารพพระสงฆ์และความยำเกรงต่อครูบาอาจารย์เป็นต้น

3.2 การเคารพเชื่อฟังอำนาจชนิดนี้ เป็นผลมาจากการรู้จักมักคุ้นและความจงรักภักดีเป็นส่วนตัว จึงไม่เรียกผู้นำซึ่งมีอำนาจนี้ว่าเป็นผู้บังคับบัญชาแต่อาจจะเรียกในลักษณะอื่น เช่น “ผู้หลัก ผู้ใหญ่” “เจ้านาย” “ลูกพี่” เป็นต้น

3.3 ผู้นำที่มีอำนาจแบบนี้ อาจจะมีอำนาจการสั่งการได้ แต่ไม่เป็นลักษณะทางการ เช่น การทำบุญ สวดมนต์ หรือการสั่งให้ทำงานต่างๆ โดยอาศัยอำนาจอันมาจากความยำเกรง บริวาร หรือผู้ติดตามก็มักจะเป็นกลุ่มญาติกัน มีความสัมพันธ์กัน โดยสายเลือด มิฉะนั้นก็จะเป็นผู้ที่เข้ามาเป็นพวกด้วยความสมัครใจ

3.4 อำนาจลักษณะนี้มีอยู่มากในสังคมประเทศด้อยพัฒนา หรือสังคมกำลังพัฒนา อำนาจตามขนบธรรมเนียมประเพณีดังกล่าวข้างต้นนี้ได้ใช้ในการกำหนดแบบของผู้นำอีกประเภทหนึ่ง คือ ผู้นำแบบสัญลักษณ์ (Symbolic Leaders) ซึ่งหมายถึงผู้นำที่มีลักษณะเป็นสัญลักษณ์ของผู้ที่อยู่ในตำแหน่งที่ควรแก่การเคารพนับถือ ตัวอย่างที่ประจักษ์ชัดในลักษณะนี้ได้แก่องค์พระมหากษัตริย์ ซึ่งได้รับการเทิดทูนเคารพสักการะจากปวงชนในฐานะองค์พระประมุขของประเทศ

1.6.2 วิธีการใช้อำนาจของผู้นำตามหลักพุทธธรรม

ผู้นำตามหลักพุทธธรรม มีที่มาจากการเลือกสรรของสมาชิกในสังคม โดยการมอบอำนาจให้แก่บุคคลที่มีคุณสมบัติพิเศษ ต่างจากบุคคลอื่น เช่น มีผิวพรรณวรรณะดี มีร่างกายแข็งแรง เป็นต้น การใช้อำนาจตามที่ปรากฏในหลักพุทธธรรม มีวิธีการต่างๆ เพื่อตอบสนองตอบตามวัตถุประสงค์ ของการใช้อำนาจ ตามลักษณะของผู้นำ อำนาจจึงมิใช่สิ่งสมบูรณ์ในตัวเอง แต่เป็นวิถีทาง (Means) ไปสู่จุดหมายอื่นๆ จุดหมาย (Ends) จึงเป็นไปเพื่อประโยชน์โดยรวมของมวลสมาชิก ดังต่อไปนี้

1. เพื่อทำลายอธรรม ความชั่วร้าย หรือปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากสมาชิกในสังคม จึงมีการลงโทษเพื่อเป็นการหยุดยั้งความชั่วที่เกิดขึ้น
2. เพื่อรักษาความเป็นธรรมของมวลสมาชิกในสังคม ถือเป็นแนวทางที่ดีงาม เป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมและสนับสนุน ความถูกต้องในรูปของกฎระเบียบของสังคม
3. เพื่อสร้างความสงบสุข และความเจริญให้เกิดขึ้นในสังคมทั้งทางวัตถุและทางจิตใจ

อำนาจของผู้นำตามที่ปรากฏในพุทธธรรม แสดงให้เห็นถึงที่มาสำคัญของอำนาจดังกล่าว จากความยินยอม สละอำนาจของสมาชิกในสังคมนั้นๆ ได้รับรองความชอบธรรมของอำนาจผู้นำ ผู้นำของสังคมจึงมีสิทธิใช้อำนาจในฐานะผู้นำ ดังปรากฏออกมาในรูปของการเมือง โดยเนื้อหาก็คือ การบริหาร หรือทำให้เกิดความสงบ และผาสุกในรูปของการปกครอง โดยเนื้อหา ก็คือการยังประโยชน์ให้เกิดขึ้นแก่มวลสมาชิก ดังนั้น อำนาจสิทธิขาดและการยอมรับการใช้อำนาจของผู้นำ จึงเป็นสิ่งที่มวลสมาชิกได้ทำการตกลงร่วมกันแล้ว สิ่งที่ผู้นำต้องคำนึงถึง ในการใช้อำนาจดังกล่าว คือ การใช้อำนาจของผู้นำจะต้องเป็นไปโดยชอบธรรม คำนึงถึงสมาชิกในสังคมนั้นๆ ด้วยกัน ก็จะต้องมุ่งให้เกิดประโยชน์แก่มวลสมาชิก อำนาจดังกล่าวนี้ จึงขึ้นอยู่กับเงื่อนไขสำคัญคือ ความเชื่อศรัทธาของสมาชิก ที่มีต่อตัวผู้นำและการใช้อำนาจของผู้นำแบบต่างๆ จะเห็นว่าการใช้อำนาจของผู้นำมีความเชื่อมโยงระหว่างความสัมพันธ์ของผู้นำกับมวลสมาชิกในสังคม

แม้ว่าผู้นำจะดำรงฐานะกษัตริย์ ผู้มีอำนาจเพียงใดก็ตาม แต่กษัตริย์ต้องพึงเสียงของประชาชนด้วย ดังตัวอย่างในเวสสันดรชาดก จะเห็นได้จากการที่พระเวสสันดร ซึ่งขณะนั้นดำรงพระยศเป็นพระโอรสของพระเจ้า สัตยชัยกษัตริย์เมืองสีพี พระราชทานพญาช้างคู่บ้านคู่เมืองให้แก่พวกพราหมณ์ต่างเมืองทั้ง 8 คน ที่มาขอพญาช้างคู่บ้านคู่เมือง ทำให้ประชาชนเมืองสีพีทั้งหลายโกรธเป็นอันมาก พวกเขามาเข้าเฝ้าพระเจ้าสัตยชัยทูลให้ขับไล่ พระเวสสันดร พระราชโอรสออกนอกเมือง พระเจ้าสัตยชัยก็ต้องทำตาม ดังใจความที่ชาวเมืองสีพีทูลแก่พระเจ้าสัตยชัยว่า “พระองค์อย่าได้รับสั่งให้ฆ่าพระเวสสันดรนั้นด้วยท่อนไม้หรือศาสตราเลย ทั้งพระเวสสันดรนั้น ก็ไม่ควรแก่เครื่องพันธนาการ แต่งทรงขับไล่พระเวสสันดรเสียจากแว่นแคว้นจงไปอยู่ที่เขาวงกตเถิด” ถึงแม้ว่าพระนางผุสดีซึ่งเป็นพระมเหสีของพระเจ้าสัตยชัยจะทัดทาน

การที่กษัตริย์ หรือผู้นำที่ปกครองบ้านเมืองโดยธรรม จะสามารถใช้อำนาจนั้นได้ยาวนานและเป็นขวัญใจของอาณาประชาราษฎร์จะได้รับการสวดศุติถวายพระนามว่า “ราชา” ซึ่งหมายถึงผู้ยังชนให้ได้โดยธรรม ดังข้อความที่ปรากฏในพระสูตรว่า

ดูก่อนวาเสฏฐะและภารทวาชะ เพราะเหตุผู้ที่เป็นหัวหน้าอันมหาสมมติ ดังนี้แล อักษรที่ว่ามหาชนสมมติ จึงอุบัติขึ้นเป็นอันดับแรก เพราะเหตุที่เป็นหัวหน้า เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดินทั้งหลาย ดังนี้และอักษรว่า กษัตริย์ กษัตริย์จึงอุบัติขึ้นเป็นอันดับที่สอง เพราะเหตุที่ผู้เป็นหัวหน้ายังชนเหล่าอื่นให้สุขใจได้โดยธรรม ดังนี้แล อักษรว่า ราชา ราชาจึงอุบัติขึ้นเป็นอันดับที่สาม ดูก่อนวาเสฏฐะและภารทวาชะ ด้วยประการดังนี้การบังเกิดขึ้นแห่งพวกกษัตริย์นั้นมีขึ้นได้ (ธนา นวลปลอด 2532: 69)

เนื่องจากอำนาจของกษัตริย์ดังกล่าวเป็นไปในลักษณะการยินยอมพร้อมใจของสมาชิกที่จะสละอำนาจส่วนบุคคลให้แก่ผู้นำ คือ กษัตริย์ มีอิสระในการใช้อำนาจในการ

ปกครองได้เต็มที่ เพื่อรักษาความชอบธรรมให้เกิดขึ้นในสังคม แต่ก็ยังอยู่ในการควบคุมดูแลของประชาชนผู้เป็นเจ้าของอำนาจเดิม เพราะถ้ากษัตริย์ประพฤติธรรม หรือไม่มีคุณสมบัติพอก็จะถูกถอดถอนลงและหาผู้ที่เหมาะสมกว่าเป็นแทน การใช้อำนาจในทางพระพุทธศาสนาต้องมีธรรมกำกับ เพราะความคิดทางพระพุทธศาสนายกย่องกษัตริย์ผู้ทรงธรรม เป็นธรรมราชาหรือกษัตริย์ผู้เอาชนะด้วยธรรมมากกว่ากษัตริย์ผู้ทรงปราบโลกด้วยกำลัง

ลักษณะวิธีการใช้อำนาจของผู้นำ ที่มีความเป็นใหญ่ (อริปัตย์) ตามหลักพุทธธรรม ได้แสดงออกเป็น 3 ลักษณะของการใช้อำนาจ คือ อัตตาริปไตย โลการิปไตย และธรรมาริปไตย

1. อัตตาริปไตย การใช้อำนาจของผู้นำ ที่ถือตน หรืออำนาจเป็นใหญ่ เป็นผู้นำที่เชื่อมั่นตนเองสูง ใช้อำนาจแบบเผด็จการ ใช้การบงการ บัญชาการแบบนายกับบ่าว จากบนลงล่าง มีอำนาจสิทธิ์ขาด
2. โลการิปไตย (คำว่า โลก มีความหมาย 3 นัย ได้แก่ สัตว์โลก คือ หมู่สัตว์สังขารโลก คือ สังขาร และโอกาสโลก คือ แผ่นดิน) การใช้อำนาจของผู้นำ ที่ยึดถือตามหมู่คณะหรือตัวแทนของสมาชิก ในการตัดสินใจ แก้ปัญหาต่าง ๆ ด้วยมติ หรือคะแนนเสียง
3. ธรรมาริปไตย การใช้อำนาจ เพื่อตอบสนองจุดหมายแห่งอำนาจ อันหมายถึงจุดร่วมของมวลสมาชิก ได้แก่ คุณธรรม ความสงบสุข ของมวลสมาชิก โดยมีธรรมเป็นใหญ่ (ธนา นวลปลอด 2532: 69-73)

โดยสรุปแล้วอาจกล่าวได้ว่า วิธีการใช้อำนาจของผู้นำตามหลักพุทธธรรม แสดงให้เห็นว่า หลักสำคัญในการใช้อำนาจ คือ คุณธรรมและความชอบธรรม ที่มีรากฐานจากพุทธศาสนา คือ คุณธรรมของความเป็นผู้นำ โดยมีจุดมุ่งหมาย เพื่อประโยชน์โดยรวมของสมาชิกและการใช้อำนาจภายใต้การศึกษาวิจัยนี้จะเน้นไปในลักษณะอำนาจที่ใช้ตามธรรมเนียมประเพณีซึ่งมีความคาบเกี่ยวกับลัทธิคำสอนในพุทธศาสนาเป็นหลัก กล่าวคือ ลักษณะของการใช้อำนาจอันเป็นไปเพื่อทำลายอธรรมความชั่ว โดยเฉพาะความชั่วที่เกิดจากโมหะคือความไม่รู้ของประชาชน และเพื่อรักษาความเป็นธรรม ความสงบสุขของมวลสมาชิกในสังคมอันเป็นประเด็นหลักของการใช้อำนาจในบทวิเคราะห์พระมหากษัตริย์หรือจะเรียกว่าการใช้อำนาจโดยธรรมาริปไตยก็ได้

1.7 ลักษณะของผู้นำ

อัตตลัทธิ อันเป็นลักษณะเฉพาะของบุคคล โดยเฉพาะของผู้นำเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นผู้นำ ซึ่งมีความสำคัญในฐานะที่มีส่วนสัมพันธ์กับสมาชิกของสังคม ที่ผู้นำนั้นดำรงอยู่ เช่น การให้การยอมรับนับถือ หรือ อิทธิพลที่ผู้นำแสดงออก หรือสถานการณ์ที่ผู้นำมีบทบาท

หรือความชื่นชอบกับตำแหน่งของผู้นำ อันมีผลสัมพันธ์ต่อเป้าหมาย เป็นต้น ซึ่งนักวิชาการหลายท่านได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับลักษณะของผู้นำไว้ ดังนี้

1.7.1 บาสส์ แบ่งลักษณะผู้นำออกเป็น 4 ลักษณะ คือ

1. สถานภาพ (Status) คือ ลักษณะการเป็นผู้นำเหมือนกับความสำคัญของตำแหน่งคนนั้น ๆ
2. การยกย่องนับถือ (Esteem) คือ เป็นลักษณะที่ผู้นำเป็นที่รวมของความสนใจ ผู้ที่ได้รับการยกย่องนับถือมักจะได้รับการคัดเลือกให้เป็นผู้นำด้วย
3. ลักษณะด้านพฤติกรรม (Behavior) คือ การเป็นผู้แสดงพฤติกรรมในการทำเพื่อการมีตำแหน่งต่างกัน พฤติกรรมในการนำก็ต่างกันออกไปด้วย
4. อิทธิพล (Influence) คือ การมีอิทธิพลเหนือคนอื่นสามารถชักนำให้คนอื่นปฏิบัติตามเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ตามเป้าหมาย (Bass 1950:87-89 อ้างถึงใน ธรรมบุญ แจ่มใส 2541: 10)

1.7.2 โรสส์ และเฮนดรี ได้สรุปแนวคิดเกี่ยวกับลักษณะผู้นำไว้ 3 ประการ คือ

1. ความเป็นผู้นำเป็นคุณสมบัติที่อยู่ภายในของผู้นำแต่ละคน (Leadership as trait within individual leader) สมัยก่อนมีความเชื่อกันว่า ความเป็นผู้นำเป็นผลมาจากพันธุกรรม หรือสิ่งที่ติดตัวมาแต่กำเนิด (leaders were born not made) สิ่งที่ทำให้บุคคลกลายเป็นผู้นำนั้น เป็นคุณสมบัติที่อยู่ภายในตัวของแต่ละคน
2. ลักษณะผู้นำขึ้นอยู่กับกลุ่ม (leadership as a function of the group) ลักษณะความเป็นผู้นำขึ้นอยู่กับโครงสร้างของกลุ่มมากกว่าแต่ละบุคคล ความเป็นผู้นำในกลุ่มถูกกำหนดโดยผลรวมของทัศนคติ ความต้องการของกลุ่ม กลุ่มและผู้นำเป็นสิ่งที่แยกจากกันไม่ได้ ถ้าไม่มีกลุ่มก็ไม่มีผู้นำแต่ถ้ากลุ่มขาดผู้นำกลุ่มนั้นก็ยากที่จะเจริญก้าวหน้าได้ การเป็นผู้นำเป็นกระบวนการที่จำเป็นต้องทำหน้าที่ทั้งในการนำและการบริหาร
3. ลักษณะความเป็นผู้นำขึ้นอยู่กับสถานการณ์ (leadership as a function of situation) สถานการณ์มีบทบาทต่อความเป็นผู้นำมาก สถานการณ์ที่กลุ่มกำลังเผชิญหน้าก่อให้เกิดผู้นำได้ ความเป็นผู้นำจึงขึ้นอยู่กับสถานการณ์ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีของกลุ่มหรือองค์กรนั้น ๆ (Ross & Henry 1958: 161-172 อ้างถึงใน ธรรมบุญ แจ่มใส 2541: 10)

1.7.3 ลักษณะของผู้นำ 4 แบบของบาร์เบอร์

บาร์เบอร์นำเอาลักษณะนิสัย โลกทัศน์ สไตล์ ฐานอำนาจ และความคาดหวัง กระแสนิยม มาทำนายลักษณะผู้นำ ซึ่งสามารถแบ่งได้ 4 แบบ ดังนี้

1. ขยันขันแข็งในการทำงานและชื่นชอบในตำแหน่งผู้นำ (Active-Positive Leader) ลักษณะของผู้นำแบบขยันขันแข็งในการทำงาน และชื่นชอบงานในตำแหน่งผู้นำ เป็นหลักการที่สอดคล้องกันตัวชี้วัดก็คือ ความเชื่อมั่นในตัวเอง และความสัมพันธ์ในความสำเร็จที่เกี่ยวข้องกับวิสัยทัศน์ ผู้นำจะแสดงให้เห็นถึงทิศทางที่จะนำไปสู่ผลงานที่มีคุณค่า นอกจากนี้ยังรวมถึงการปรับใช้สไตส์ที่มีความเหมาะสมกับตัวเขา เขาจะพยายามทำให้บรรลุเป้าหมายส่วนตัว นี่คือนโยบายของเขาที่ตั้งอยู่บนเหตุผล เขาจะใช้พลังสมองเพื่อพัฒนาสิ่งเหล่านี้

2. ขยันขันแข็งในการทำงาน แต่ไม่ชื่นชอบในตำแหน่งผู้นำ (Active-Negative Leader) ขยันขันแข็งในการทำงาน และไม่ยินดีในตำแหน่งผู้นำ นับเป็นความขัดแย้งระหว่างความสัมพันธ์ที่กระตือรือร้นกับความไม่สบายใจที่ได้รับรางวัลในความพยายาม กิจกรรมจะถูกบังคับในเรื่องคุณภาพ ทำให้ผู้นำต้องพยายามทำบางสิ่งบางอย่างเพื่อหลีกเลี่ยงความเครียดจากการทำงานที่หนัก ผู้นำดูเหมือนมีความมุ่งมั่นมากอันแรงกล้าเพื่อต่อสู้ให้ได้เลื่อนตำแหน่งที่สูงขึ้นพร้อมกับมองหาอำนาจ จุดยืนของเขาที่ไปสู่สิ่งแวดลอมดังกล่าวเป็นไปด้วยความอึดกุม และเขาจะยื่นกรานที่จะขจัดปัญหาต่าง ๆ ด้วยความรู้สึกที่อึดกุม อุดมการณ์ของเขาเป็นเรื่องที่ไม่แน่วแน่และไม่ต่อเนื่อง ชีวิตคือการต่อสู้อย่างหนักหน่วงเพื่อสู่ความสำเร็จและเพื่อสู่อำนาจ รูปแบบขยันขันแข็งในการทำงานแต่ยินดีในตำแหน่งผู้นำเป็นการหลั่งไหลของพลังกายไปสู่ระบบการเมือง แต่เป็นพลังกายที่บิดเบือนภายในตัวเอง

3. เฉื่อยชาในการทำงาน แต่ชื่นชอบในตำแหน่งผู้นำ (Passive-Positive Leader) เฉื่อยชาในการทำงานแต่ชื่นชอบในตำแหน่งผู้นำ เป็นสิ่งที่ยากต่อการเข้าใจบุคลิกลักษณะในชีวิตการค้นหาคำพิพจน์ใจในรางวัล เพื่อความเพลิดเพลินใจและเพื่อความร่วมมือมากกว่าที่จะรักษามโนทัศน์ส่วนตัวเป็นความขัดแย้งระหว่างความเชื่อมั่นในตนเอง เริ่มต้นจากความไม่ประทับใจและไม่น่าสนใจ รวมทั้งการมองโลกในแง่ดีในลักษณะผิวเผินจากทัศนคติ ความหวังจะเป็นตัวช่วยขจัดความสงสัย และก่อให้เกิดกำลังใจรูปแบบเฉื่อยชาในการทำงาน แต่ชอบในตำแหน่งผู้นำจะช่วยให้เรื่องที่ไม่ดีลดลง แต่ความไม่เป็นอิสระและความอ่อนแออาจทำให้พบกับความผิดหวังทางการเมือง

4. เฉื่อยชาในการทำงาน และไม่ชื่นชอบตำแหน่งผู้นำ (Passive-Negative Leader) เฉื่อยชาในการทำงานและไม่ยินดีในตำแหน่งผู้นำ เป็นลักษณะที่มีความสอดคล้องกัน รูปแบบนี้ผู้นำจะกำหนดทิศทางในการปฏิบัติภารกิจหน้าที่เพื่อเป็นการชดเชยการที่มีความเชื่อมั่นในตนเองน้อย พวกนี้จะมีสติกว่าตนเองไม่มีประโยชน์ จากลักษณะนี้เองทำให้ผู้นำคิดจะออกจากการเมือง พวกเขาพร้อมที่จะปรับเปลี่ยนเพื่อที่จะได้ไม่ต้องมีตำแหน่งทางการเมือง พวกเขาขาดประสบการณ์และการปรับตัวเพื่อที่จะดำเนินการกิจหน้าที่อย่างมีประสิทธิภาพเมื่อได้เป็นผู้นำทางการเมือง

พวกนี้มีแนวโน้มที่จะลาออกเพื่อหลีกเลี่ยงจากความขัดแย้งและความไม่แน่นอนทางการเมือง เขาเลือกทางนี้ว่าเป็นทางที่ดีที่สุดสำหรับเขา

ผู้นำที่จะมีผลงานระหว่างดำรงตำแหน่งมากก็คือ ผู้นำแบบแรก คือ ผู้นำที่ชื่นชอบตำแหน่งผู้นำและขยันขันแข็งในการทำงาน ส่วนผู้นำที่มีผลงานน้อยก็คือ ผู้นำที่ปกติทำงานอะไรก็จะเป็นคนเฉื่อยชาและเมื่อเป็นผู้นำแล้วก็ไม่ได้ทำงานด้วยใจรักในตำแหน่งมากนัก (Barber 1992 : 8-10 อ้างถึงใน สุภัทรา โกษะโยธิน 2543: 8-9)

โดยสรุปแล้วอาจกล่าวได้ว่า ลักษณะของผู้นำนั้น ขึ้นอยู่กับคุณสมบัติที่อยู่ภายในของผู้นำแต่ละคนรวมทั้งสถานการณ์ สภาพแวดล้อม ทัศนคติ และมีการตอบสนองของผู้ตาม ตลอดจนลักษณะของผู้นำนั้นยังขึ้นอยู่กับเวลา ลักษณะและประสบการณ์ในการปฏิบัติงานของผู้นำ นอกจากนี้ยังต้องมีการพิจารณาดำเน่งอยู่ในอำนาจของผู้นำ (Position power) โครงสร้างของงาน (task structure) ลักษณะที่มีภาษาและวัฒนธรรมแบบเดียวกัน (homogenous) รวมถึงความสัมพันธ์ของผู้ใต้บังคับบัญชาด้วย ซึ่งการศึกษาวิเคราะห์ผู้นำในพระมหากษัตริย์นั้นลักษณะผู้นำที่จะกล่าวถึงภายใต้กรอบของลักษณะผู้นำที่ได้รับการยกย่องนับถือเป็นที่รวมของความสนใจด้านต่าง ๆ ของประชาชนและภายใต้ลักษณะของผู้นำที่อิงอยู่บนสถานการณ์ที่บ้านเมืองในขณะนั้นขาดผู้นำผู้ชี้ทางเนื่องจากวรรณกรรมมีบริบทเหล่านี้เป็นองค์ประกอบจึงจะวิเคราะห์ลักษณะผู้นำในประเด็นดังกล่าวนี้

1.8 ลักษณะผู้นำในพระพุทธศาสนา

พุทธศาสนามีแนวความคิดเกี่ยวกับผู้นำ ปรากฏในประวัติศาสตร์ใน 2 ลักษณะคือ ธรรมราชาและสมมติเทวราชา ความคิดดังกล่าวมีความแตกต่างกับความคิดแบบเทวราชาของพราหมณ์ความคิดของอินเดียโบราณแยกได้เป็น 2 สาย คือ สายอัสติกะ คือ พวกที่ยึดถือคัมภีร์พระเวทกับพวกนาสติกะ คือพวกที่ไม่ยอมรับความศักดิ์สิทธิ์ของคัมภีร์พระเวท ฝ่ายที่ยอมรับคัมภีร์พระเวทย่อมยอมรับความคิดเรื่องพระผู้เป็นเจ้าและเทวะต่าง ๆ ซึ่งมีฤทธานุภาพและฐานะเหนือมนุษย์ ในสมัยที่ฐานะกษัตริย์เริ่มสูงขึ้น คือ ตอนปลายสมัยพระเวทเริ่มมีความคิดว่ากษัตริย์เป็นตัวแทนของเทพเจ้าใน “มานวธรรมศาสตร์” ซึ่งกล่าวว่า กษัตริย์มีธรรมชาติแห่งเทวะอยู่ในพระองค์เลยทีเดียว ความคิดเรื่องเทวราชาเจริญอย่างเห็นได้ชัดในสมัยราชวงศ์โมริยะ การกระทำของกษัตริย์ต้องยึดถือลักษณะต่าง ๆ ของเทพเจ้าจึงจะเป็นการปกครองที่สมควร ดังปรากฏข้อความใน “มานวธรรมศาสตร์” ดังนี้คือ

พระองค์คือพระอัคนิและพระพราญ พระองค์คือพระอาทิตย์และพระจันทร์ คือราชาแห่งความยุติธรรม พระองค์คือท้าวภูเวร คือพระวรุณ คือความเกรียงไกรแห่งอินทเทพ แม้ทรงพระเยาว์ พระราชามีไว้ผู้ที่ใครจักดูหมิ่นว่าเป็นปฤชชนเหตุเพราะพระองค์

คือ เทวะแห่งอำนาจที่อยู่ในมนุหะราชาพึงยังความเจริญรุ่งเรืองและมีความประพุดติแห่ง
อินทรรกะ วายุด ชม วรุณ จันทร อัคนี และปฤถวี องค์อินทรรเทพประทานฝนแก่
มนุษย์ตลอด 4 เดือนแห่งฤดูฝนคันไค พระราชาพึงปฏิบัติกฎแห่งอินทรร โดยแห่ง
พระการุณยภาพแก่ประชาชนในแคว้นแคว้นของพระองค์อย่างทั่วถึง องค์อรรกะเทพหรือ
สุริยเทพทรงแผ่รัศมีเพื่อให้น้ำไว้ตลอด 8 เดือน พระราชาพึงเก็บภาษีจาก
แคว้นแคว้นของพระองค์ นี่คือ กฎแห่งอรรกะเทพ พระวายุทรงพัดไปสู่สัตว์ทั้งปวง
พระราชาพึงส่งजारบุรุษไปทั่วทุกตำบล นี่คือกฎแห่งวายุเทพ ชมเทพทรงควบคุมทั้ง
มิตรและศัตรูเมื่อบุคคลนั้นถึงแก่กรรม ประชาชนพึงอยู่ในความควบคุมของพระราชา
นี่คือกฎแห่งชมเทพ พระวรุณทรงพันธนาการบุคคลอย่างแน่นหนาคันไค พระราชา
พึงพันธนาการคนชั่วคันไค นี่คือ กฎแห่งวรุณเทพมนุษย์พากันเบิกบานยินดีเมื่อเห็น
จันทรเทพในคืนเพ็ญคันไค พลเมืองพึงมีความชื่นชมในพระราชาคันไค นี่ชื่อว่าเป็น
ไปตามกฎแห่งจันทรเทพ พระราชาพึงกระตือรือร้นและทรงความรุ่งเรืองในการกำจัด
คนผิดและทำลายศัตรู โดยรอบ นี่คือกฎแห่งอัคนีเทพ ปฤถวีเทพทรงรองรับสรรพสัตว์
ดุจเดียวกัน พระราชาพึงรองรับ สัตว์ทั้งปวง คันไค นี่ชื่อว่าทำตามกฎแห่งปฤถวีเทพ
(ปริชา ช้างขวัญยืน 2529: 48-49)

ข้อความที่ยกมานี้แสดงให้เห็นว่า ลักษณะของกษัตริย์ซึ่งเกิดจากความคิดแบบ
เทวนิยมนั้น ข้อมนำเอาความสูงส่งและศักดิ์ภาพแห่งเทวมาเป็นข้อกำหนดที่สำคัญ การมีजार
บุรุษที่ดี การลงโทษที่ดี ส่วนเน้นการปกครองโดยอำนาจแม้จะมีข้อที่ว่าด้วยพระการุณยภาพและ
ความเป็นที่ชื่นชมยินดีของประชาชนอยู่ด้วยก็ตาม แต่มิได้มีการเน้นลักษณะที่ควบคุมของพระองค์
เอง เช่น ความไม่โกรธหรือความอดทนดังที่ปรากฏในทศพิธราชธรรม ยิ่งเมื่อพิจารณาพร้อมกับข้อ
ที่ว่า วรรณะกษัตริย์เกิดจากแขนของพระพรหมด้วยแล้ว ก็ยังเน้นด้วยการสงครามและการ
ปราบปรามมากกว่าจะเน้นความเป็นที่พึ่งอันร่มเย็นแก่ประชาชน ทำให้มีฐานะอันแยกจาก
ประชาชนซึ่งเป็นวรรณะอื่น มิได้ถือธรรมเนียมเดียวกับประชาชนดังเช่นธรรมราชา การมีजारบุรุษ
นั้นเล่ายังแสดงถึงความห่วงในพระราชอำนาจยิ่งกว่าจะเชื่อว่าความดีงามและความเป็นที่รักของ
ประชาชนจะเป็นเครื่องคุ้มครองพระองค์ ความคิดเรื่องเทวราชานี้เมื่อแพร่เข้ามาในอาณาจักรขอมก็
ดี ในสมัยกรุงศรีอยุธยาที่ดีล้วนมีส่วนให้พระมหากษัตริย์ทรงอยู่ห่างไกลจากประชาชนของพระองค์
ทั้งสิ้น แม้ว่าในกรุงศรีอยุธยานั้นจะยังคงยอมรับลักษณะบางประการแห่งธรรมราชาอันเป็น
ความคิดทางพระพุทธศาสนาอยู่ก็ตาม ความคิดสายนาสติกะ โดยเฉพาะพระพุทธศาสนานั้น มี
ลักษณะต่อต้านระบบวรรณะของพราหมณ์โดยตรง แนวความคิดที่ใช้ต่อต้านระบบวรรณะได้ทำให้

เกิดแนวความคิดเรื่องธรรมราชาต่อมาดังคำสอนที่ปรากฏในพระสูตรต่างๆ ซึ่งยกมาเป็นตัวอย่างแล้ว แนวความคิดเชิงต่อต้านวรรณะดังกล่าวอาจลำดับได้ดังนี้

คำอธิบายวรรณะใหม่ทำให้ชาติกำเนิดหมดความสำคัญและวรรณะกลายเป็นสิ่งที่เปลี่ยนกันได้ วรรณะในศาสนาพราหมณ์เป็นของศักดิ์สิทธิ์เพราะเกิดจากพระผู้เป็นเจ้า เมื่อเกิดในวรรณะใดแล้วก็มีหน้าที่ที่ตายตัวเปลี่ยนแปลงไม่ได้ ทั้งวรรณะและหน้าที่ทำให้คนเหลื่อมล้ำกัน ตั้งแต่เกิด พระพุทธองค์ทรงแก้ไขแนวความคิดนี้โดยอธิบายว่าความเป็นพราหมณ์ก็ดี กษัตริย์ก็ดี ไวษยะก็ดี ศูทรก็ดี แต่เกิดมากำหนดเอาตามการกระทำของบุคคล แต่พราหมณ์ไม่รู้ประวัติของคำจึงเข้าใจว่าเป็นเรื่องตายตัวและสอนมาผิด ๆ พระพุทธองค์ทรงสอนอัครัญญสูตรก็เพื่ออธิบายเหตุเกิดวรรณะทั้งสี่ดังกล่าวแล้ว เมื่อความเป็นจริงวรรณะกำหนดตามการกระทำ คนที่เป็นพราหมณ์อาจกลายเป็นศูทรหากประพฤติไม่ดี และคนที่เป็นศูทรหากประพฤติดีก็เป็น พราหมณ์ได้ พราหมณ์กับศูทรมิได้ต่างกันที่กำเนิดเพราะนางพราหมณ์ก็ตั้งครรภ์และคลอดบุตรเช่นเดียวกับวรรณะอื่น ศิวพรณวรรณะก็หาได้เน้นความแตกต่างที่แท้จริงของมนุษย์ไม่ เป็นแต่มนุษย์กำหนดขึ้นเองเพื่อดูหมิ่นคนที่ศิวพรณต่างกับตน ดังนั้นในพุทธศาสนา คนวรรณะต่ำก็สามารถเป็นพระอรหันต์และเป็นพระสาวกสำคัญของพระพุทธองค์ได้ เช่น พระอุบาลี เป็นต้น ส่วนวรรณะพราหมณ์นั้นแม้จะอ้างว่าศูทรสามารถหลุดพ้นได้แต่ไม่มีวิธีใดที่แสดงว่าศูทรสามารถหลุดพ้นในชาตินั้น จะต้องทำหน้าที่ศูทรให้ดีเพื่อไปเกิดในวรรณะที่ดีกว่า จึงจะเข้าสู่ความหลุดพ้นได้ ทั้งนี้เพราะศูทรเป็นวรรณะเดียวที่ไม่อาจศึกษาหรือแม้แต่การฟังการสาธยายคัมภีร์พระเวทได้ (สุรศักดิ์ ม่วงทอง 2543: 20-21)

1.8.1 ลักษณะธรรมราชา

ตามหลักพระพุทธธรรม ผู้นำที่ได้ชื่อว่า ราชา คือ ผู้นำซึ่งยังชนทั้งหลายให้ยินดีด้วย ทศพิธราชธรรม ดังนั้นผู้นำที่เป็นธรรมราชาจึงน่าจะหมายถึง ผู้นำที่ทรงไว้ซึ่งความรู้ในธรรมะของพระพุทธศาสนา และยังชนทั้งหลายให้ยินดีด้วยธรรมนั้น ซึ่งรวมทั้งทศพิธราชธรรมนั้นด้วย ทศนะทางพระพุทธศาสนาเห็นว่ากษัตริย์ (ผู้นำ) มิใช่เป็นเทวราช (God King) แต่เป็นเพียงมนุษย์ (ที่มีคุณสมบัติพิเศษบางประการ) ที่ได้รับมอบอำนาจให้เป็นผู้ปกครองในลักษณะของสัญญาประชาคม การได้มาซึ่งอำนาจปกครอง มาจากความยินยอมของประชาชน เป็นการมอบให้ชั่วคราว เพื่อทำหน้าที่บางประการแทนประชาชน ดังนั้น ความชอบธรรมในอำนาจการปกครอง ซึ่งหมายถึง การยอมรับในสิทธิอำนาจ ในการปกครองของผู้นำโดยประชาชน จึงควรเป็นสิ่งที่ผู้นำควรจะต้องคำนึงถึงตลอดเวลา จากการที่สังคมอินเดียขณะที่พระพุทธศาสนาได้อุบัติขึ้นเป็นสังคมที่ปกครองด้วยระบอบราชาธิปไตยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และระบอบสาธารณรัฐ ซึ่งมีพระมหากษัตริย์เป็นผู้นำที่มีอำนาจในการปกครองอาจเรียกว่า มีการปกครองแบบสามัคคีธรรม

ลักษณะสำคัญของพุทธธรรม ที่แสดงถึงความเป็นธรรมราชา มีความหมายตามศัพท์ประกอบการอธิบาย ดังนี้

1. คำว่า “ธรรม” หมายถึง ความถูกต้อง ดีงาม ความยุติธรรม
2. คำว่า “ราชา” หมายถึง กษัตริย์ที่ปวงชนนิยมชมชอบ เพราะปฏิบัติหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายโดยยุติธรรม

ฉะนั้น กษัตริย์องค์ใดไม่ประพฤติธรรม นำความเดือดร้อนมาสู่ประชาชน กษัตริย์องค์นั้นก็จะไม่ได้รับการขนานนามว่า ราชา (ชัยอนันต์ สมุทวณิช 2519: 63) ในขณะที่ธรรมตามหลักพุทธธรรมแสดงความเป็นสากลที่ทุกคนพึงปฏิบัติธรรมอย่างเดียวกัน ใครปฏิบัติได้มากก็อยู่ในฐานะสูง ยิ่งอยู่ในฐานะสูงก็ยิ่งเป็นที่หวังว่าจะต้องประพฤติให้สูงตามไปด้วย หากประพฤติดนไม่อยู่ในธรรมก็จะถูกโลกตำหนิยิ่งกว่าเมื่อคนวรรณะต่ำประพฤติดิฉิน กษัตริย์จึงต้องประพฤติธรรมและเผยแผ่ธรรมซึ่งก็ต้องรวมหน้าที่เป็นพระอัครศาสนูปถัมภกไปด้วยโดยปริยาย กษัตริย์ในความหมายเช่นนี้จึงได้ชื่อว่าเป็นธรรมราชา ศาสนาพราหมณ์ผนวกความเชื่อเรื่องเทพเจ้าเข้ากับลักษณะของกษัตริย์ และโยจวรรณะกษัตริย์เข้ากับพระผู้เป็นเจ้า จึงเกิดความคิดแบบ เทวราชา ดังกล่าวมาแล้ว ส่วนพระพุทธศาสนาไม่ยอมรับความศักดิ์สิทธิ์ของคัมภีร์พระเวท จึงไม่ยอมรับการเกิดวรรณะจากพระผู้เป็นเจ้า และได้ให้ฐานะอันสำคัญแก่เทพเจ้าทั้งหลาย หากแต่กำหนดว่าความเป็นเทพก็เกิดจากบุญอันบุคคลได้กระทำ คนธรรมดาก็อาจสูงส่งเท่าเทพและพรหมได้หากประพฤติธรรมสูงพอ ดังนั้นพระเจ้าแผ่นดินที่ดีจึงเป็นสมมติเทพ คือเทียบได้กับเทพในแง่การปฏิบัติธรรม และมีสิทธิในการปกครองเพราะคุณธรรมดังกล่าว หากปราศจากคุณธรรมเมื่อใด ผู้อื่นก็มีสิทธิโค่นล้มเสียได้ ดังนั้น ธรรมราชาจึงต้องปกครองโดยเน้นการปฏิบัติธรรมและสอนผู้อื่นให้ปฏิบัติธรรมมากกว่าปล่อยให้ประชาชนเดือดร้อนแล้วใช้อำนาจปราบปรามเมื่อประชาชนทำผิด ยิ่งกว่านั้นนอกจากธรรมราชาไม่ถึงอำนาจเป็นเครื่องมือปกครองแล้ว ยังทรงควบคุมพระองค์มิให้ลุแก่อำนาจหรือให้ความสำคัญแก่ฐานะอันสูงของพระองค์ยิ่งกว่าความสุขของประชาชน ดังจะเห็นได้จากพรหมวิหารธรรม และธรรมหลายข้อในทศพิธราชธรรม คือ ความอ่อนโยน ความไม่โกรธ ความไม่เบียดเบียน ความหนักแน่นในธรรม เมื่อกษัตริย์ ปฏิบัติพระองค์ตามธรรมดังกล่าวนี้แล้วย่อมไม่ใช้อำนาจในทางที่ไม่เป็นธรรม แม้จะทรงพระราชอำนาจอยู่สักเพียงใดก็ตาม การเน้นลักษณะของผู้นำที่ดีนี้อาจเป็นเหตุให้พระพุทธองค์ทรงเห็นว่าเพียงพอแล้วสำหรับการปกครองแว่นแคว้นต่างๆ

ดังนั้น พระพุทธศาสนาจึงได้รับอิทธิพลเรื่องของผู้นำเข้ามา ตลอดจนได้มีการประยุกต์และพัฒนาคุณภาพของผู้นำตามแนวพุทธธรรมในพระพุทธศาสนา โดยให้ผู้ปกครองนำธรรมของพระพุทธศาสนาไปใช้ เพื่อมุ่งสร้างสรรค์สังคมมนุษย์ให้เป็นสังคมที่มีระเบียบให้อยู่ด้วยความสงบสุข เป็นที่น่าสังเกตว่า เหตุใดพระพุทธศาสนาจึงต้องการให้ผู้นำมีคุณธรรมเป็นพิเศษ เหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญต่อผู้นำมาก เพราะผู้นำมิใช่เป็นเพียงผู้นำในทางการเมืองเท่านั้น แต่เป็นศูนย์กลางที่ทำให้เกิดการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ เพราะเป็นผู้ที่ต้องนำสังคมด้วยประการหนึ่ง ดังนั้น ถ้าผู้ปกครองมีคุณธรรม สังคมก็จะอยู่ด้วยสันติสุข ประชาชนก็จะถือเอาเป็นตัวอย่างคุณธรรมของผู้นำไปปฏิบัติ จากประวัติศาสตร์จะเห็นว่า ถ้าประเทศใดมีผู้นำ เป็นผู้ทรงความสามารถ และมีคุณธรรม ประเทศนั้น บ้านเมืองนั้นก็จะเจริญก้าวหน้า สังคมก็จะไม่เดือดร้อน เช่น ในสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราชแห่งอินเดีย ทรงนำหลักพุทธธรรมอันได้แก่ หลักเบญจศีล หรือ ศีล 5 คือ 1. เว้นจากการฆ่าสัตว์ 2. เว้นจากการถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้ 3. เว้นจากการประพฤติผิดในกาม 4. เว้นจากการพูดเท็จ โกหก หลอกลวง 5. เว้นจากการดื่มน้ำเมา คือ สุราเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท พระองค์ทรงตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรมในการปกครอง ดำรงมั่นอยู่ในพระพุทธศาสนา ฉะนั้น คุณธรรมของผู้นำจึงเป็นสิ่งที่ปรารถนา เพราะถ้าผู้นำไม่มีคุณธรรมแล้ว ผู้นำนั้นก็จะใช้อำนาจตามความพอใจและอาจสามารถเปลี่ยนแปลงอุปนิสัยจากคนที่มีความเมตตา กรุณา กลายเป็นคนที่โหดร้าย กลายเป็นทรราชย์ได้ ดังนั้น พระพุทธศาสนาจึงเสนอหลักธรรมให้ผู้นำ (สุรศักดิ์ ม่วงทอง 2543: 21-23)

1.8.2 ลักษณะของเทวราชา

พระพุทธศาสนายอมรับความสำคัญของกษัตริย์ในแง่ที่เป็นเทพเจ้าโดยสมมติ คือ โดยการยอมรับของประชาชน ไม่ใช่เทพเจ้าบนสวรรค์ตามความเข้าใจของลัทธิพราหมณ์ เพราะพระพุทธศาสนาเกิดท่ามกลางประเพณีนิยมอินเดียโบราณ ถูกครอบงำด้วยลัทธิพราหมณ์ แต่ไม่ทั้งหมด ซึ่งพระพุทธศาสนายังคงมีจุดยืนความเป็นตัวของตัวเอง โดยให้เหตุผลอธิบายการเป็นสมมติเทพของกษัตริย์ว่าพุทธธรรมได้แสดงถึงเทพเจ้า 3 ประเภท ดังนี้

1. สมมติเทพ (God by convention) เทพเจ้าโดยสมมติ คือ โดยการยอมรับของมวลมนุษยโลกซึ่ง หมายถึงกษัตริย์ทรงเป็นเทพที่อยู่เหนือมนุษย์ด้วยธรรม
2. อุปัตติเทพ (God by rebirth) เทพเจ้าโดยกำเนิด คือ สถิตอยู่บนสวรรค์
3. วิสุทธิเทพ (God by purification) เทพเจ้าโดยความบริสุทธิ์ ซึ่งเกิดจากการกระทำของตนเองอันได้แก่พระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลาย

ลักษณะของผู้นำ ในฐานะเทวราชา คือ การยกอำนาจสิทธิ์ขาด ให้เป็นผู้ยิ่งใหญ่ เป็นผู้ดูแลรักษาความสงบ ปราบปรามเหตุการณ์ให้อยู่ในความสงบ ดำเนินการบริหาร

กิจกรรมต่าง ๆ เพื่อประโยชน์ของส่วนรวม หรือสมาชิกภายใต้การดูแล บนพื้นฐานของหลัก พุทธธรรม พระองค์ผู้เป็นเทวราชาจะมีภาวะ หรือคุณธรรมที่เป็นเอกลักษณ์สำคัญ คือ มีความกล้าหาญเฉพาะในสิ่งที่เป็นครมตามทศพิธราชธรรม สิ่งเหมือนกันใน เทวราชาและธรรมราชา มิใช่เพียงสถานะสูงสุดในสังคม แต่ขึ้นกับเงื่อนไขที่เท่าเทียมกันกับทุกๆ คน ในฐานะสมาชิกร่วมอยู่ในสังคม คือ การประพตติธรรม ในฐานะผู้นำคือ พันธกรณีในการดูแลทุกข์สุขของอาณาประชาราษฎร์ (สุรศักดิ์ ม่วงทอง 2543:23-24)

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าประชาชนคนธรรมดา ถ้ากระทำความดีก็อาจได้รับการยกย่องยอมรับนับถือสมมติเป็นเทพได้ ซึ่งเป็นการปฏิรูปความคิดของลัทธิพราหมณ์ในแง่ที่ว่าคนธรรมดา ก็อาจเป็นเทพเจ้าได้ ถ้าเขาปฏิบัติตนเป็นคนดี จนเป็นที่ยอมรับนับถือของคนทั่วไป

หากแต่ลักษณะผู้นำที่ปรากฏในบทพระราชนิพนธ์เรื่องพระมหาชนกนั้น มุ่งเน้นไปในสองลักษณะ กล่าวคือ ลักษณะของธรรมราชาที่รูปแบบของการปกครองอิงอยู่กับลัทธิสมบูรณาญาสิทธิราชและขณะเดียวกันก็ขึ้นอยู่กับกลุ่มโครงสร้างของสังคมในขณะนั้น ๆ เป็นสำคัญจึงทำให้ปรากฏลักษณะอีกลักษณะหนึ่งคือ ลักษณะเทวราชา ดังนั้นการศึกษาวิเคราะห์ในลักษณะของผู้นำในบทพระราชนิพนธ์เรื่องพระมหาชนกนี้จึงจำกัดกรอบอยู่เพียงลักษณะธรรมราชา และเทวราชาเป็นสำคัญ

1.9 คุณสมบัติและลักษณะของผู้นำ

ในการอยู่ร่วมกันเป็นสังคมนั้น มนุษย์ใ้ว่าจะมีสมบัติของผู้นำกันได้ทุกคน มีเพียงบางคนเท่านั้นที่สามารถจะเป็นผู้นำได้ ผู้นำจึงมีคุณสมบัติบางอย่างที่คนอื่นที่คนอื่น ไม่มี นักวิชาการทางรัฐศาสตร์ ได้รวบรวมคุณสมบัติและลักษณะที่สำคัญของผู้นำ ทั้งทางด้านกายภาพ และจิตใจที่ผู้นำพึงมี ดังต่อไปนี้

John W. Gardner เสนอแนวคิดเรื่องคุณสมบัติของผู้นำทางการเมืองที่ดี มีดังนี้ คือ

1. มีพลังวังชาและความแข็งแกร่งของร่างกาย
2. ความฉลาดปราดเปรื่องและการวินิจฉัยที่ดี
3. ความเต็มใจและความกระตือรือร้นที่จะทำหน้าที่ด้วยความรับผิดชอบ
4. ความสามารถในการปฏิบัติภารกิจ
5. เข้าใจผู้ตามและความต้องการของพวกเขา
6. ทักษะในการจัดการกับคน
7. ความมุ่งมั่นและความต้องการที่จะบรรลุผล
8. มีความสามารถในการจูงใจ
9. มีความกล้าหาญ เด็ดเดี่ยว วัน่คง

10. ความสามารถในการพิชิต หรือได้รับความไว้วางใจ
11. มีความสามารถในการจัดการ ตัดสินใจ และกำหนดลำดับความสำคัญ
12. มีความมั่นใจและเชื่อมั่นในตนเอง
13. ความสามารถในการปรับตัวและมีความยืดหยุ่น (http://library.uru.ac.th/rps-db/list_news.asp?Id_new=N83)

1.9.1 ผู้นำตามทฤษฎีคุณลักษณะของผู้นำ

ศิริพร พูนชัย นักวิชาการทางรัฐศาสตร์ (2547: 34-40) ได้อธิบายถึงทฤษฎีคุณลักษณะของผู้นำไว้ว่า ทฤษฎีนี้เชื่อว่า บุคคลบางคนเกิดมาพร้อมด้วยลักษณะบางประการที่จะช่วยสนับสนุนให้เขาเป็นผู้นำได้ ซึ่งหมายถึงคุณลักษณะ ดังนี้

1. บุคลิกภาพ (Personality) เป็นเรื่องที่ติดมากับตัวบุคคลแต่ละคน ในส่วนที่สามารถปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้นได้ บุคลิกภาพดังกล่าว ได้แก่

ความสามารถในการปรับตัว

ความต้องการที่จะนำ

ความต้องการทางอารมณ์

ความเป็นตัวของตัวเอง

ความอดสาหพยายาม

ความคิดสร้างสรรค์

ความทะเยอทะยาน

2. ความรู้ ความสามารถ (Intelligence) สมองของคนเรานี้ธรรมชาติสร้างมาเพื่อใช้สติปัญญาให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม ความรู้ความสามารถจะเห็นได้จาก

เชาว์ปัญญา

ความแม่นยำในการตัดสินใจ

ระดับความรู้

ความคล่องแคล่วในการใช้ภาษา

3. คุณลักษณะด้านสังคม (Social skill) การเข้าสังคมเป็นของคนทุกคน เพราะคนเราไม่สามารถอยู่ได้คนเดียวในโลก การเข้าสังคมของคนแต่ละระดับต้องมีพิธีรีตองแตกต่างกันออกไป ตามสภาพการณ์และเหตุการณ์นั้น ๆ คุณลักษณะด้านสังคม เช่น

การรู้จักประนีประนอม

ความสามารถในการบริหาร

ความว่องไว

ความเป็นที่นิยมชมชอบ

ความเป็นนักการทูต

4. คุณลักษณะด้านกายภาพ (Physical characteristics) ถือเป็นเรื่องที่คิดตัวมาอย่างเห็นได้ชัด ซึ่งสิ่งเหล่านี้เราสามารถแก้ไข ปรับปรุงด้วยการให้อาหาร หรือรับประทาน อาหารที่ถูกสุขลักษณะ รวมทั้งการออกกำลังกายที่เหมาะสมด้วย คุณลักษณะด้านกายภาพ มีดังนี้

ส่วนสูง

น้ำหนัก

ความผิวกาย

ความสมบูรณ์ของร่างกาย

5. ผู้นำที่ดีตามที่สังคมคาดหวังนอกจากมีคุณสมบัติตามที่กล่าวมาแล้ว ผู้นำที่ดีควรมีลักษณะเพิ่มเติมต่อไปนี้ คือ ใจกว้าง ใจดี ไม่ตระหนี่ต่อการเลี้ยงดูและให้รางวัล

มีพรหมวิหารสี่ ในสถานที่ สถานการณ์ และเวลาอันเหมาะสม

หนักแน่น ไม่หวั่นไหว รับฟังจากทุกฝ่าย

มีความยุติธรรม และให้ความเสมอภาคแก่ทุกคน

ซื่อสัตย์และสุจริต

ตรงต่อเวลา

ขยันและอุทิศเวลาให้แก่งาน

กล้ารับผิดชอบ

ความจริงใจในการพูดและการกระทำทุกชนิด

อ่อนหวาน นอบน้อม สุภาพ

เอาใจใส่ดูแลทุกข์สุขของผู้น้อยอยู่เสมอ

รู้จักเลือกใช้คน

อดทนด้วยความเยือกเย็นต่อคำพูดที่ขัดแย้งหรือไม่เป็นมิตรทุกชนิด

ติดตามคำสั่งที่สั่งการไปแล้วอยู่เสมอ

ฉลาดที่จะกระตุ้นเตือนเมื่อผู้น้อยล่าช้าหรือผิดพลาด

หมั่นอบรมผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาให้มีความสามารถและรู้วิธีการ

ปฏิบัติงานที่เหมาะสม

ให้ผู้น้อยพบปะได้โดยง่าย

กินง่าย อยู่ง่าย ไม่ถือตัว เข้ากับคนทุกชั้นได้

ชมคนเป็น และขยันชม

ไม่คุ้มค่าหรือกล่าวพรสวาทใดๆ ต่อผู้อยู่ได้บังคับบัญชาต่อหน้าคนอื่น
รู้จักใช้อำนาจโดยไม่ให้ผู้อื่นรู้สึกว่าคุณบีบบังคับ
ให้เกิดริ้วเจ้าของความคิดหรือเจ้าของโครงการใหม่ๆ เสมอ
ไม่โลเลเปลี่ยนใจง่าย
สั่งงานเป็น ลูกจิ้งหะ เหมาะกับคนที่รับงานไปปฏิบัติ
เป็นตัวอย่างที่ดีทุกด้านของผู้น้อย
รักษาระเบียบวินัย ปฏิบัติงานตามข้อบังคับและกฎหมายโดยเคร่งครัด

ทุกโอกาส

ละเว้นจากการประพฤติชั่ว ซึ่งจะทำให้สังคมรังเกียจตามสภาพของ
วัฒนธรรมไทย

มีความเด็ดขาด เด็ดเดี่ยว มั่นคง แน่นนอน

รู้จักถนอมน้ำใจคน

รู้จักสร้างและระวังรักษาบุคลิกลักษณะของตนอยู่เสมอ

โดยสรุปแล้ว คุณลักษณะสำคัญของการเป็นผู้นำตามทฤษฎีและแนวคิด
ดังกล่าวข้างต้น จะสามารถส่งผลให้ผู้นำทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ อันได้แก่ ความเฉลียวฉลาด
ความเจริญวัยด้านสังคม แรงจูงใจภายใน และทัศนคติด้านมนุษยสัมพันธ์

ณรงค์ สินสวัสดิ์ (2537: 48-62) ได้ศึกษาความคิดของ ออร์ดเวย์ ทีด Ordway
Tead ที่เขาได้รวบรวมคุณสมบัติของผู้ที่สำคัญๆ ที่ผู้นำต้องมี ดังนี้

1. พลังกายและพลังประสาท ผู้นำต้องมีพลังกายและพลังประสาทที่เข้มแข็ง
มีกำลังใจกล้าแกร่ง มีความอดทนกว่าคนธรรมดา ในเมื่อเกิดวิกฤติการณ์ทางการเมืองหรือสังคมขึ้น
ต้องมีความมั่นคงและวางเฉยไม่แสดงอาการหรือความรู้สึกอยากได้ออกมา ผู้ที่จะทำเช่นนี้ได้
จะต้องมีพลังกายและพลังประสาทเข้มแข็งจริงๆ และยิ่งไปกว่านั้น การเป็นผู้นำจะต้องทำงานหนัก
กว่าคนธรรมดา หมายความว่า ผู้นำต้องฉลาดรอบรู้ในการบริหารที่ควรหรือไม่ควรแก้หน้าที่ไม่
ปล่อยงานให้เป็นหน้าที่ของผู้ได้บังคับบัญชาเพียงอย่างเดียว และผู้นำต้องทำงานมากตรากตรำงาน
เป็นเวลาหลายชั่วโมง มีเวลาพักผ่อนน้อย ถ้าหากพลังกายและพลังประสาทไม่แข็งแรงจริงๆ อาจ
เกิดความเจ็บป่วยหรือสุขภาพในตนเองบกพร่องไป

2. รู้จุดมุ่งหมายและแนวทางที่จะพัฒนา คุณสมบัติอีกประการหนึ่งที่ผู้นำ
จะต้องมี คือ การมีนโยบาย หรือแผนปฏิบัติงานที่จะก่อให้เกิดความสำเร็จ ผู้นำจะต้องรู้ว่า เป้าหมาย
ในการพัฒนานั้นมุ่งหมายไปในแนวทางใด ตนควรจะแสดงบทบาทอย่างไรที่จะทำให้เป้าหมาย
เหล่านั้นบรรลุผลเป้าหมายเหล่านั้นจะเป็นจริงได้ถ้าหาก

- 2.1 มีวิธีการที่แน่นอน ชัดเจน เพื่อการบรรลุเป้าหมายนั้น
- 2.2 คนอื่นสามารถเข้าใจ หรือสามารถอธิบายให้คนอื่นเข้าใจเป้าหมาย และวิธีการนั้นๆ ได้
- 2.3 คนอื่นๆ มีความเห็นด้วย และเข้าใจวิธีการนั้นๆ
- 2.4 ผู้นำต้องมั่นคงและจริงจัง และพยายามทำเป้าหมายนั้นให้เป็นจริงขึ้นมา
3. ความกระตือรือร้น ผู้นำต้องมีความกระตือรือร้น บากบั่นชวนขวยที่จะทำเป้าหมาย ของตนให้สัมฤทธิ์ผลให้ได้ ความกระตือรือร้นจะทำให้เขายึดมั่นอยู่กับเป้าหมายและแผนงานนั้น อันจะช่วยให้ผู้ใต้บังคับบัญชาพลอยกระตือรือร้นในการทำงานไปด้วย ซึ่งจะช่วยให้การดำเนินการตามแผนงานนั้นราบรื่นขึ้น
4. ความเป็นมิตรและความรัก ผู้นำต้องมีความรักและความเป็นมิตรต่อผู้ใต้บังคับบัญชา มีความโอบอ้อมอารีเอื้ออาทรต่อความเป็นอยู่ของผู้ร่วมงานและประชาชน เมื่อมีโอกาสก็แสดงความห่วงใยให้ปรากฏ การรู้จักครอบครัวของบริวาร และการได้ถามสารทุกข์สุกดิบของบริวารและของคนในครอบครัวของเขา จะเป็นพลังเสริมที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ และสร้างศรัทธาในตัวผู้นำให้แนบแน่นต่อไป
5. ความน่าเชื่อถือ ผู้นำจะต้องทำตนให้เป็นคนที่น่าเชื่อถือได้ โดยการพูดจริง ทำจริงตามสัญญาประชาคม ไม่เป็นคนหละหละเลโลเล หรือท้อแท้จับจด บริวารและคนใกล้ชิดจะได้มีความมั่นใจว่า พวกเขาสามารถฝากอนาคตและผลประโยชน์ของพวกเขาไว้กับผู้นำได้ ผู้นำจะต้องระมัดระวังพฤติกรรมบางอย่างที่ไม่เหมาะสมต่อคุณค่า (Values) หรือมาตรฐานทางศีลธรรมของสังคมที่เป็นอยู่ในขณะนั้น
6. ความกล้าในการตัดสินใจ ความกล้าในการตัดสินใจเป็นคุณสมบัติที่สำคัญอีกประการหนึ่งของผู้นำ ปัญหาที่เผชิญหน้าผู้นำอยู่นั้นเป็นปัญหาสำคัญๆ เกี่ยวกับความเสื่อมถอยหรือความรุ่งเรืองของประเทศชาติและองค์กรต่างๆ ปัญหาแต่ละปัญหาอาจมีทางออกหลายทาง จะเป็นทางใดคตินั้นตัวผู้นำจะต้องกล้าตัดสินใจ ในสถานการณ์บางสถานการณ์นั้นตัวผู้นำอาจจะไม่มีเวลาในการทบทวนครุ่นคิดมากนัก ผู้นำอาจจะต้องตัดสินใจทบทวนเลือกทางออกทางใดทางหนึ่งที่แน่นอน
7. สถิติปัญญาความรอบรู้ ผู้นำควรจะเป็นผู้ที่มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด รอบรู้เรื่องต่างๆ ได้ดีกว่าคนสามัญทั่วไป แต่ในบางโอกาสบางสถานการณ์ ผู้ที่ได้รับมติให้เป็นผู้นำอาจมีสติปัญญาไม่เฉลียวฉลาดเหมือนบุคคลธรรมดา แต่การเฉลียวฉลาดรู้ทันปัญหาและอุปสรรคเป็นเรื่องที่สำคัญมาก

ผู้นำจึงควรชวนหาความรู้จากการอ่าน จากการสังเกตการณ์ และจากการศึกษาเปรียบเทียบสถานการณ์ให้มากๆ ความเฉลียวฉลาด หมายถึง ความสามารถที่จะมองเห็นและเข้าใจถึงสาเหตุและวิธีการแก้ปัญหา นั่นคือมีความสามารถที่จะนำเอาประสบการณ์ในอดีตมาเป็นบรรทัดฐานในการช่วยตัดสินใจ จนกระทั่งทำให้สามารถแก้ไขปัญหาลักษณะต่างๆ ได้อย่างถูกต้อง

เขาว่าปัญญาของผู้นำเป็นสิ่งสำคัญ ซึ่งมีส่วนช่วยทำให้ผู้นำดำรงอยู่ในฐานะที่ได้เปรียบคนอื่น ๆ ในหลายๆ ด้าน คือ รู้ทันคน มีความคล่องแคล่ว และมีความเจนจัดหรือมีความชำนาญ สามารถตัดสินใจปัญหาได้อย่างแนบคาย

คุณสมบัติที่ควรมีพร้อมกับสติปัญญาความรู้ ได้แก่ การมีจินตนาการ (Imagination) และการมีอารมณ์ดี จินตนาการ คือ มีวิสัยทัศน์ในการวางแผน หรือมีแนวทางในการปฏิบัติไว้ล่วงหน้า เพื่อช่วยเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาอุปสรรคข้อขัดข้องต่างๆ ที่สำคัญคือว่า จินตนาการของผู้นำนั้นต้องไม่เป็นการเพ้อฝัน ส่วนอารมณ์ดีนั้นเปรียบเหมือนน้ำมันหล่อลื่นในการติดต่อสัมพันธ์กับผู้อื่น ช่วยไม่ให้เกิดความตึงเครียดเนื่องจากความตั้งใจในการทำงานมากเกินไป การมีอารมณ์ดี หรือมีอารมณ์ขันในบางครั้ง จะทำให้ลูกน้องบริหารความเครียดเป็นของตนเองไม่ระแวงภัยจนเกินไป อาจทำให้เกิดความรู้สึกที่รวมกลมเกลียวสมัครสมานสามัคคีในการบริหารงานขึ้น

8. ครูที่ดี ผู้นำที่ดีต้องเป็นครูที่ดี เพราะในฐานะผู้นำนั้นต้องสามารถชี้แนวทางเหตุผล ในการปฏิบัติที่ถูกต้อง และความจำเป็นที่จะต้องแก้ไขปัญหาลักษณะต่างๆ เมื่อมีปัญหาก็สามารถชี้แจงให้ ผู้ร่วมงานหรือคนใกล้ชิดเข้าใจได้ด้วยคำพูดธรรมดาๆ ถ้าหากลูกน้องทำผิดพลาดแต่เป็นความผิดพลาดที่ไม่รุนแรงนัก หากให้อภัยได้ก็สมควรให้อภัย ถ้าให้อภัยไม่ได้ก็สมควรลงโทษ ตามสมควรแก่เหตุ และจะต้องให้ผู้ที่ถูกลงโทษเข้าใจและรับรู้ความผิดของตน

9. ศรัทธาและความเชื่อมั่น การทำงานในหน้าที่ของผู้บริหารนั้น จะให้ผลสำเร็จได้ ก็ต่อเมื่อเหล่าผู้นำมีความกระตือรือร้น และกระฉับกระเฉงในการทำงานไม่รู้สึกเหนื่อยหน่าย เฉื่อยชา การที่จะเป็นเช่นนี้ได้ผู้นำต้องรู้สึกได้ว่า งานที่ตนกำลังดำเนินการอยู่นั้นมีหนทางสำเร็จ และมีเป้าหมายที่เด่นชัด มีอุดมการณ์ที่มั่นคง มีศรัทธาและความเชื่อมั่นในความสูง ผู้นำจะต้องสร้างความเชื่อมั่นและศรัทธาในความสำเร็จของงานให้เกิดขึ้นกับลูกน้องหรือประชาชนเหนือสิ่งอื่นใด ผู้นำจะต้องทำให้ลูกน้องมีความเข้าใจว่า ความศรัทธาและความเชื่อมั่นในตนเองเป็นบ่อเกิดแห่งความสำเร็จของเขา

10. ทักษะในเรื่องใดเรื่องหนึ่งเป็นพิเศษ ผู้นำแต่ละคนไม่สามารถจะมีทักษะหรือความรู้ความเข้าใจในทุกๆ ด้านได้ แต่จะช่วยให้ได้ถ้าผู้นำมีความรู้ความชำนาญ หรือที่เรียกว่า

ทักษะ (Skill) ด้านใดด้านหนึ่งเป็นพิเศษ เช่น เซอร์วินสตัน เชอร์ชิล เรียนมาทางทหาร โดยตรง มีประสบการณ์ในสมรภูมิจริง ๆ หลายครั้ง ช่วยให้เขาเป็นผู้นำที่ดีเมื่อประเทศอังกฤษเข้าสู่สงคราม

อาร์ เพชรหุศ (2530: 117-118) ได้ศึกษาความคิดของ Goble ที่ได้รวบรวมคุณลักษณะของผู้นำที่ดีไว้ดังนี้

1. เป็นบุคคลที่มีความทะเยอทะยาน (Ambition) ความทะเยอทะยานเป็นแรงขับที่สำคัญ เพราะผู้นำต้องเป็นผู้ริเริ่ม ไม่ใช่ผู้ตาม แต่อย่างไรก็ตามความทะเยอทะยานอาจก่อให้เกิดความสำเร็จหรือความล้มเหลวก็ได้ ดังนั้นผู้นำควรมีความรอบคอบในการคาดคะเน พิจารณาวางแผนล่วงหน้าเพื่อความสำเร็จที่ดี
2. ต้องมีความเพียรที่จะก้าวไปข้างหน้า (Persistence) ผู้นำหรือผู้บริหารองค์การธุรกิจที่ประสบความสำเร็จทั้งหลายนั้น มีลักษณะเด่นประการหนึ่ง คือ มีความเพียรพยายามที่จะเอาชนะอุปสรรคและความรู้สึกท้อถอยที่เกิดขึ้น
3. ต้องมีความกล้าหาญ (Courage) ความกล้าหาญของผู้นำเป็นคุณสมบัติที่สัมพันธ์คู่กับความเพียร ผู้นำต้องเพียรพยายามต่อไปแม้จะพลาคลั้ง ผิดหวัง เพราะบรรดาผู้นำที่ประสบความสำเร็จที่ยิ่งใหญ่ไม่มีใครที่ไม่เคยทำอะไรผิดพลาด
4. ผู้นำที่ดีต้องมีความน่าเชื่อถือ เลื่อมใส (Faith) ความเลื่อมใสศรัทธาทำให้เกิดความเชื่อมั่นในตนเอง เกิดความคิดความเชื่อว่าจะต้องทำสำเร็จ และเชื่อในสิ่งที่จะทำอย่างดีที่สุด
5. ต้องมีความซื่อสัตย์ มั่นคง (Integrity) คุณสมบัติของผู้นำที่ดีประการหนึ่งคือต้องซื่อสัตย์ มั่นคง มิฉะนั้นจะไม่สามารถจัดการ ควบคุมผู้ใต้บังคับบัญชาได้
6. ต้องเป็นผู้มีความริเริ่ม สร้างสรรค์ (Creativity) ผู้นำที่ดีมักจะไม่พึงพอใจในสภาพที่ตนเป็นอยู่ จะต้องพยายามทำให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไป มีความเข้าใจอย่างดีในเรื่องธรรมชาติแรงงูใจของมนุษย์
7. ต้องมีความยุติธรรม (Sense of Justice) ความเที่ยงตรง มีเหตุผลเป็นคุณสมบัติของผู้นำที่จะสร้างความเชื่อถือ ศรัทธาแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา
8. ผู้นำต้องมีจุดหมาย (Objectivity) การมีจุดหมายในการทำงานทำให้ผู้นำสามารถมองเห็นสิ่งต่างๆ ตามความเป็นจริง ขณะเดียวกันผู้นำสามารถวิเคราะห์สาเหตุข้อเท็จจริงได้
9. ผู้นำที่ดีต้องมีลักษณะยืดหยุ่น (Flexibility) ผู้นำต้องรู้จักปรับเปลี่ยนยืดหยุ่นในด้านความคิด การตัดสินใจ การวางกฎเกณฑ์ต่างๆ ตลอดจนการปฏิบัติงานเพื่อให้เกิดความคล่องตัว

10. รู้จักตัดสินใจ (Decisiveness) ผู้นำที่ดีต้องกล้าตัดสินใจโดยคำนึงถึงเป้าหมาย นโยบายขององค์กร และผลประโยชน์สูงสุดของหน่วยงาน และต้องรู้ต้องเข้าใจความต้องการ เป้าหมาย แรงจูงใจ และนำสิ่งเหล่านี้มาเป็นเครื่องมือในการนำคนอื่น

11. ต้องมีวินัยในตนเอง (Self-Discipline) ผู้นำที่ไม่มีวินัย ไม่สามารถควบคุมบังคับตนเองได้ ไม่สามารถจัดระบบให้แก่ตนเองก็ยากที่จะไปควบคุมองค์กรหรือผู้ใต้บังคับบัญชาให้ปฏิบัติตามได้

วิสุทธิ โพธิแท่น (2534: 7-8) ได้สรุปลักษณะผู้ปกครองที่พึงประสงค์ไว้

3 ประการ คือ

1. ผู้ปกครองต้องมีความชอบธรรม คือ การได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางจากประชาชนที่มีต่ออุดมการณ์ของผู้ปกครองนั้น โดยการยอมรับนี้จะเป็นสิ่งนำไปสู่ความชอบธรรมของผู้ปกครอง

2. ผู้ปกครองต้องมีคุณภาพที่พึงประสงค์ คือ

2.1 คุณภาพแห่งจิตใจหรือจริยธรรม เช่น การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม มีศีลธรรม ไม่กลับกลอก มีความรับผิดชอบ ซื่อสัตย์สุจริตและมีความยุติธรรม ฯลฯ

2.2 คุณภาพในความสามารถ คือ มีความรู้ความฉลาด รู้เรื่องการปฏิบัติตามนโยบายและการวางแผน

3. ผู้ปกครองต้องมีทรัพยากรและรู้จักใช้ทรัพยากร คือ

3.1 ทรัพยากรทางวัตถุ คือ ต้องมีปัจจัยที่เพียงพอ โดยไม่ต้องไปเบียดเบียนผู้อื่นและมีรายได้ที่สุจริต

3.2 ทรัพยากรมนุษย์ คือ การมีส่วนร่วมหรือผู้ใต้บังคับบัญชา ตลอดจนราษฎรต้องมีคุณภาพ

ธรรมรส โชติบุญชู ผู้ศึกษาทางรัฐศาสตร์ (2519: 153) ได้ศึกษาความคิดของ May Smith ที่ได้เสนอว่า ผู้นำควรมีคุณสมบัติดังนี้

1. มีไหว้วและวิจารณญาณที่ดี
2. มีความคิดคำนึงดี
3. มีอารมณ์ดี คงเส้นคงวา
4. มีความยุติธรรม
5. มีความรับผิดชอบ
6. มีอารมณ์ขัน

นอกจากนี้ อารี โสคติพันธุ์ นักวิชาการทางรัฐศาสตร์ (2538: 28-29) ได้สรุปคุณสมบัติของผู้นำไว้โดยพิจารณาความหมายจากคำว่า LEADERSHIP ดังนี้

1. L = Love คือ มีความรักในหน้าที่ รักผู้ใต้บังคับบัญชา รักความยุติธรรม รักความก้าวหน้า
 2. E = Education and Experience คือ มีการศึกษาดี มีประสบการณ์ เป็นแบบอย่างได้ หรือเป็นได้ทั้งในฐานะผู้นำและเป็นครูคนอื่น
 3. A = Adaptability คือ มีความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ สิ่งแวดล้อมได้ รู้จักแก้ปัญหาเฉพาะหน้าในสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป
 4. D = Decisiveness คือ มีความสามารถในการพิจารณาตัดสินใจได้อย่างรวดเร็วและถูกต้อง
 5. E = Enthusiasm คือ มีความกระตือรือร้น ตั้งใจทำงานอย่างจริงจัง และสามารถชักนำให้ผู้ใต้บังคับบัญชาทำงานอย่างจริงจังได้ด้วย
 6. R = Responsibility คือ มีความรับผิดชอบในส่วนของตน และผู้อื่นที่ได้ทำลงไป ไม่ปิดความรับผิดชอบ และรวมถึงความรับผิดชอบที่เกิดจากการสั่งงานที่มีความเสี่ยง (risk) หรือตัดสินใจอย่างรีบด่วน
 7. S = Sacrifice and Sincerity คือ มีความเสียสละและอุทิศผลประโยชน์ส่วนตัว เพื่อประโยชน์ส่วนรวมด้วยความจริงใจ
 8. H = Harmony คือ มีความนุ่มนวล โอนอ่อนผ่อนปรน ก่อให้เกิดความรักสามัคคี และอาจหมายถึงการถ่อมตัว (Humble) ตามกาลเทศะด้วย
 9. I = Intellectual Capacity คือ มีความเฉลียวฉลาด มีไหวพริบทันคน ทันเหตุการณ์
 10. P = Persuasiveness คือ มีความสามารถในการจูงใจคน
- จากคุณสมบัติต่างๆ ที่ผู้นำพึงมีตามที่กล่าวมานี้สามารถสรุปเป็นลักษณะใหญ่ๆ ได้ดังนี้ คือ
- ลักษณะทางสติปัญญา คือ เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถ มีไหวพริบและเชี่ยวชาญ สามารถในการวินิจฉัยปัญหาต่างๆ และแก้ไขสถานการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างเฉียบแหลมและทันทั่วทั้งที่

ลักษณะทางอุปนิสัย คือ มีพฤติกรรมหรือสิ่งที่ปฏิบัติเป็นประจำในทางที่ดี ซึ่งหมายรวมถึงการปฏิบัติอยู่ในศีลธรรมอันดี เช่น ความซื่อสัตย์ ความอ่อนโยน ความมีสัจจะ ความรับผิดชอบ และความไม่เห็นแก่ตัว เป็นต้น

ลักษณะทางอารมณ์ คือ มีความสามารถควบคุมอารมณ์ของตนเองและบทบาทของการเป็นผู้นำได้ ไม่ควรใช้อารมณ์ในการทำงานหรือตัดสินใจในการทำงานแต่ควรใช้เหตุผลแทนเมื่อผู้สามารถควบคุมอารมณ์ของตนเองก็จะเป็นแบบอย่างที่ดีและเป็นผลดีต่อการปฏิบัติงานนั้น

ลักษณะทางร่างกาย คือ ผู้นำที่ดีควรเป็นผู้ที่มีบุคลิกภาพทางกายดี อันได้แก่การมีสุขภาพร่างกายที่แข็งแรง เพราะร่างกายที่แข็งแรงย่อมมีผลต่อศักยภาพในการปฏิบัติงานทำให้สามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ อีกทั้งสุขภาพร่างกายที่แข็งแรงก็ย่อมแสดงออกซึ่งบุคลิกภาพของการเป็นผู้นำให้เด่นชัดขึ้น

คุณสมบัติของผู้นำ เป็นปัจจัยหนึ่งที่เป็นมรรควิธีหรือกลยุทธ์ในการแก้ปัญหาต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นปัญหาของผู้นำ ปัญหาในการปกครอง ปัญหาในการบริหาร ปัญหาของผู้ใต้บังคับบัญชา และปัญหาจากสภาพแวดล้อมอื่นๆ อีกทั้งคุณสมบัติของผู้นำยังเป็นปัจจัยให้ผู้นำมีสัมพันธภาพหรือความสัมพันธ์อันดีกับมวลชนรวมถึงเป็นที่ยกย่อง และทำให้มวลชนยอมรับเลือกให้มาดำรงตำแหน่งผู้นำได้อย่างชอบธรรมและทำหน้าที่ของผู้นำได้อย่างมีประสิทธิภาพ

1.10 คุณสมบัติของผู้นำและภาวะผู้นำตามหลักพุทธธรรม

คุณสมบัติของผู้นำอีกประการหนึ่ง ที่มีลักษณะเฉพาะหรือพิเศษของผู้นำตามทัศนะของศาสนา ซึ่งพระมหาชนกเป็นผู้นำที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมทางพุทธศาสนา ดังความพิเศษที่ปรากฏอยู่กับตัวผู้นำนั้น มีปรากฏทั้งด้านกายภาพ เช่น ความสมบูรณ์พร้อมทางกาย มีโภคทรัพย์ มีรูปร่างที่สมบูรณ์ยิ่ง มีการศึกษาสูง มีชาติตระกูลสูง หรือมีคุณธรรมทางศาสนา เป็นเครื่องกำกับที่เด่นชัด เป็นต้น

สุรศักดิ์ ม่วงทอง (2543: 24-26) ได้อธิบายถึงคุณสมบัติของผู้นำตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎกนั้นว่ามีกล่าวไว้หลายประการ เช่น สัตบุรุษ และ มหาปุริสลักษณะ เป็นต้น ดังข้อความในกปิชาดก กล่าวว่า

อันคนพาลถึงจะมีกำลังปกครองหมู่คณะไม่ดีเลยเพราะไม่เป็นประโยชน์แก่ญาติทั้งหลาย เหมือนนกกระทา ผู้ไม่เป็นประโยชน์แก่พวกนกปกครองหมู่คณะทั้งหลาย
เหล่าคนนั้น ส่วนนักปราชญ์มีกำลังปกครองหมู่คณะดีมาก เพราะว่าเป็นประโยชน์แก่ญาติทั้งหลายเหมือนท้าววาสะผู้เป็นประโยชน์แก่เทวดาชั้นดาวดึงส์ทั้งหลายฉันนั้น ผู้ใดพิจารณาเห็นศีล ปัญญาและสุตะในตน ผู้นั้นย่อมประพาศดีประโยชน์ได้ทั้งสองฝ่าย

คือทั้งตนและผู้อื่น

ในกฎทันทสูตร สิลขันธวรรค ทิฆนิกาย ได้พรรณนาพระคุณสมบัติของพระเจ้ามหาวิชิตะว่าเป็นผู้ทรงคุณลักษณะของผู้ครองนครที่ดี 8 ประการ คือ

1. ทรงเป็นอุกโตสุชาติ ทั้งฝ่ายพระมารดาและพระบิดา มีพระกรรมเป็นที่ปฏิสนธิหมดจดดีตลอดเจ็ดชั่วบรรพบุรุษ ไม่มีใครจะคัดค้านติเตียน ด้วยอ้างถึงพระชาติกำเนิดได้
2. ทรงมีพระรูปร่างหน้าดูน่าเลื่อมใสประกอบด้วยพระฉวีวรรณผุดผ่องยิ่งนักมีพระฉวีวรรณคล้ายพระพรหม มีรูปร่างคล้ายพรหมหน้าดู น่าชมไม่น้อย
3. ทรงมั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคทรัพย์มาก มีทองและเงินมาก มีเครื่องใช้สอยอันน่าปลื้มใจมาก มีทรัพย์และธัญญาหารมาก มีท้องพระคลังและนางเต็มบริบูรณ์
4. ทรงมีกำลัง ทรงสมบูรณ์ด้วยองค์เสนามือก 4 ซึ่งอยู่ในวินัยคอยปฏิบัติตามพระราชบัญชา มีพระบรมเดชานุภาพดังจะเผาผลาญราชศัตรูและพระอิสริยยศ
5. ทรงพระราชศรัทธาเป็นทนายเป็นทนายบดีมิได้ปิดประตูเป็นคูโรงทานของสมณพราหมณ์ คนกำพร้า คนเดินทาง วณิก และยาก ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล
6. ได้ทรงศึกษา ทรงสดับเรื่องนั้น ๆ มาก
7. ทรงทราบอรรถแห่งข้อที่ทรงศึกษา และภาณิตนั้น ๆ ว่านี้อรรถแห่งภาณิตนี้
8. ทรงเป็นบัณฑิตเฉียบแหลม ทรงพระปรีชาสามารถ ทรงพระราชดำริอรรถอันเป็นอดีต อนาคต และปัจจุบันได้

จะเห็นว่า คุณสมบัติ 8 ประการที่พระเจ้ามหาวิชิตะทรงมีนี้ ทำให้บ้านเมืองมีความเจริญรุ่งเรืองได้ เพราะพระองค์ทรงปกครองแผ่นดิน โดยอาศัยพระปัญญา และการศึกษาเป็นสำคัญ นอกจากนี้พระองค์ยังทรงมีข้าราชการบริวาร ที่มีคุณสมบัติของพราหมณ์ ปุโรหิตที่ดี 4 ประการ คือ

1. เป็นอุกโตสุชาติ ทั้งฝ่ายพระมารดาและพระบิดา มีกรรมเป็นที่ปฏิสนธิหมดจดดีตลอดเจ็ดชั่วบรรพบุรุษ ไม่มีใครคัดค้านติเตียน ด้วยอ้างถึงชาติกำเนิดได้
2. เป็นผู้คงแก่เรียน ทรงจำนตฺรู้จบไตรเภท พร้อมทั้งคัมภีร์นิพนธ์ คัมภีร์เกตุกะ พร้อมทั้งประเภทอักษร มีคัมภีร์อิติहाส เป็นที่ 5 เป็นผู้เข้าใจบท เป็นผู้เข้าใจไวยากรณ์ ชำนาญในคัมภีร์โลกยตะและ มหาปุริสลักษณะ
3. เป็นผู้มั่งคั่ง มีศิลปจำเริญมั่นคง
4. เป็นบัณฑิตเฉียบแหลมที่ปัญญาเป็นที่ 1 หรือที่ 2 ของพวกปฤคาหกผู้รับการบูชาด้วยกัน

คุณสมบัติ 4 ประการ ของพวกพราหมณ์ปุโรหิต ผู้เป็นที่สนองงานทางการเมือง การปกครองต่อพระเจ้ามหาวิชิระอันนับเป็นคุณสมบัติที่สำคัญที่ส่งผลต่อการถวายคำแนะนำที่ก่อคุณประโยชน์ต่อชาติบ้านเมือง จากที่ยกตัวอย่างมานี้ จะเห็นได้ว่าลักษณะของผู้ที่จะเป็นผู้ปกครองนั้นย่อมมีความสำคัญยิ่งเช่นเดียวกับพฤติกรรมที่แสดงออกภายนอก ดังแยกกล่าวได้ ดังนี้

1.10.1 มหาปุริสลักษณะ

ในลักษณสูตร ปาฏิกวรรค ทิฆนิกาย กล่าวถึง มหาปุริสลักษณะ 32 ประการ ซึ่งถือว่าบุคคลใดที่มีวัชระครบตามลักษณะทั้ง 32 ประการย่อมเป็นผู้มีบุญญาธิการ ถ้าเป็นผู้ปกครองจะสามารถปกครองบ้านเมืองด้วยคุณธรรม นำความเจริญและความสงบสุขสู่บ้านเมือง ตรงข้ามกับผู้ชั่วร้ายซึ่งเห็นดังในอุลุกชาดก ปทุมวรรค ขุททกนิกาย กล่าวว่าหน้าไม้ดีไม่ควรให้เป็นใหญ่ โดยนำไปเปรียบเทียบกับนกเค้าว่า “จงมองดูหน้าตาของนกเค้า ผู้ไม่โกรธเกิด นกเค้าโกรธแล้ว จักทำหน้าตาเป็นอย่างไร” กล่าวคือ ในพระไตรปิฎกใช้หลักการตัดสินคุณลักษณะทางกายภาพเป็นหลักสำคัญด้วย เพราะศาสนาพุทธยึดถือเรื่องหลักธรรม ดังในจูฬกัมมวิภังคสูตร วิภังควรรค มัชฌิมนิกาย กล่าวไว้ว่า “สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ (บุคคล) ให้เลวและดีได้” ซึ่งลักษณะมหาปุริส 32 ประการดังกล่าว มีดังต่อไปนี้ คือ

1. ฟันฝ่าเท้าเรียบเสมอกัน
2. ฝ่าเท้ามีลายจักร มีซี่กำข้างละพัน พร้อมทั้งกงและกระดุม
3. สันเท้ายาวเสมส่วน
4. นิ้วมือและนิ้วเท้าเรียวยาวเสมส่วน
5. ฝ่ามือและฝ่าเท้าอ่อนนุ่ม
6. ลายฝ่ามือฝ่าเท้าดุจดาวขำ
7. รูปเท้าดุจสังข์ว่า
8. แข้งดุจแข้งเนื้อทราย
9. แม้ยืนไม่ย่อตัวลง ก็สามารถเตะเข้าด้วยมือทั้งสอง
10. องคชาตตั้งอยู่ในฝัก
11. สีผิวกายดุจทอง
12. ผิวหนังละเอียด ภูติละองจึงไม่เกาะติดกาย
13. ขนชุมละเส้น

14. ปลายขนช้อนขึ้น มีสีดงคอกอัญชัญขึ้นเวียนขวา
15. กายตรงเหมือนกายพรหม
16. เนื้อเต็มในที่ 7 แห่ง (ที่หลังมือ 2, หลังเท้า 2, บ่า 2, คอ 1)
17. กิ่งกายท่อนบนเหมือนกิ่งกายท่อนหน้าสีหะ
18. หลังเต็มบริบูรณ์ไม่เป็นร่อง
19. ทรวดทรงดุดันไทร คือกายกับว่าเท่ากัน
20. คอกกลมเกลี้ยง
21. ประสาทรับรสอันเลิศ
22. คางดุจคางราชสีห์
23. ฟัน 40 ซี่บริบูรณ์
24. ฟันเรียบเสมอกัน
25. ฟันไม่ห่าง
26. เขี้ยวสีขาวงาม
27. ลิ้นใหญ่ (สามารถแผ่ออกได้)
28. เสียงดุจเสียงพรหม สำเนียงดังกการเวก
29. นัยน์ตาดำสนิท (ดำคม)
30. ขนตาองคฺจขนตาโค
31. อุณาโลมระหว่างคิ้วขาวอ่อนเปรียบดังปุยนุ่น
32. ศีรษะดุจประดับด้วยกรอบหน้า (สดใสมีประกาย)

1.10.2 สมบัติคู่บารมี

เรื่องสมบัติคู่บารมีนี้ ในพระไตรปิฎกกล่าวว่า ย่อมเกิดขึ้นกับผู้มีบุญ ดังในสิริชาดก อัมพันตวรรค ขุททกนิกาย กล่าวว่า “โกตะเป็นอันมากย่อมล่วงเลยสัตว์เหล่าอื่นไปเสีย (และย่อม) เกิดขึ้นในที่ทั้งปวงเทียว สำหรับผู้มีบุญอันกระทำไว้ ไซ้แต่เท่านั้น รัตนะทั้งหลายก็บังเกิดขึ้นแม้มิใช่บ่อเกิด... ไก่(แก้ว) แก้วมณี ไม่เท่า (แก้ว) และหญิงชื่อว่าบุญญลักขณาเทวี ย่อมเกิดขึ้นแก่นาถบิณฑิกเศรษฐีผู้ไม่มีบาป มีบุญอันกระทำไว้แล้ว” และในมหาสุทตฺตสนสูตร มหาวรรค ทีฆนิกาย กล่าวถึง สิ่งอันเลิศเป็นของคู่บารมีแก่ธรรมราชา 7 อย่าง คือ รัตนะ 7 ประการ ได้แก่

1. จักรัตนะ คือ จักรแก้ว อาวุธคู่กายพระราชา
2. หัตถิรัตนะ คือ ข้างแก้ว ข้างเผือกคู่บารมี
3. อัสสรัตนะ คือ ม้าแก้ว ม้าทรงคู่บารมี

4. มณีรัตนะ คือ แก้วมณี อภรณ์คู่บารมี
5. อิตถีรัตนะ คือ นางแก้ว นางงามคู่บารมี
6. กฤหบดีรัตนะ คือ ขุนคลังแก้ว ขุนคลังคู่บารมี
7. ปรินาयरรัตนะ คือ เสนาบดีแก้ว เสนาบดีคู่บารมี

หากจะมองในรูปของการเปรียบเทียบ คำว่า “รัตนะ” หรือ “แก้ว” นี้ก็น่าจะหมายถึงสิ่งที่ดี ผู้ที่คอยสนับสนุนในทางที่ดีแก่ผู้ปกครอง เป็นกำลังสนับสนุนส่งเสริมให้การปกครองมีประสิทธิภาพ คือ ผู้ครองที่ดี ขุนคลังที่ดี และเสนาบดีที่ดีอันเป็นบุคคลชั้นเลิศที่จะคอยเป็นผู้ประทับประคอง ให้ข้อเสนอแนะในทางที่ถูกที่ควร รวมทั้งเป็นกำลังกาย และใจในการบริหารบ้านเมือง (สุรศักดิ์ ม่วงทอง 2543: 26-28)

1.10.3 คุณธรรมของผู้นำ

ผู้นำจะต้องก่อปรด้วยธรรมสำหรับการประพฤติปฏิบัติของผู้ใหญ่หรือผู้ปกครอง ได้แก่ พรหมวิหาร 4 คือ ธรรมประจำใจของผู้ประเสริฐ หรือผู้มีจิตใจยิ่งใหญ่กว้างขวาง คือ พรหม ซึ่งพระเทพเวที (ป.อ. ปยุตโต) (2528: 148-149) ได้อธิบาย ดังนี้

1. เมตตา (loving-kindness) ความรัก คือ ความปรารถนาดี มีไมตรี ต้องการช่วยเหลือให้ทุกคนประสบประโยชน์และความสุข
 2. กรุณา (compassion) ความสงสาร คือ อยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ ใฝ่ใจที่จะปลดปล่อยบ่วงความทุกข์ยากเดือดร้อนของคน และสัตว์ทั้งปวง
 3. มุทิตา (sympathetic joy) ความเบิกบานพลอยยินดี เมื่อเห็นผู้อื่นอยู่ดีมีสุขก็มีใจแช่มชื่นเบิกบาน เมื่อเห็นเขาประสบความสำเร็จองกามยิ่งขึ้นไป ก็พลอยยินดีบันเทิงใจด้วย
 4. อุเบกขา (equanimity) ความมีใจเป็นกลาง คือ มองตามความเป็นจริง โดยวางจิตเรียบสม่ำเสมอ มั่นคงเที่ยงตรงดุจตราข่าง มองเห็นการที่บุคคลจะได้รับผลดีหรือชั่วสมควรแก่เหตุที่ตนประกอบ พร้อมกับที่จะวินิจฉัย วางตน และปฏิบัติไปตาม ความเที่ยงธรรม
- เมื่อมีคุณธรรมสมบูรณ์ การทำงานจะถูกต้องเป็นประโยชน์ยิ่งขึ้น ก็ด้วยการลดอคติ 4 ความลำเอียงซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดความวุ่นวายในสังคมเพราะสร้างความแตกแยกจนเกิดไว้ความสามัคคีกันได้โดยง่าย ผู้ทำหน้าที่รับผิดชอบต่อสังคมจึงต้องไม่เป็นผู้มีความลำเอียงโดยเด็ดขาด ซึ่งใน ปุราณาสตตนิทเทศ อัญญกรวรรค ขุททกนิกาย อธิบายไว้ว่า

คำว่า “ละ” ไม่ถึงความลำเอียงในธรรมทั้งหลาย คือ ไม่ถึงฉันทาคติ ไม่ถึงโทสาคติ ไม่ถึงโมหาคติ ไม่ถึงภยาคติ ไม่ลำเอียงด้วยอำนาจแห่งราคะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ อุทธัจจะ วิจิณณา อนุสัยไม่ไป ออกไป พาไป นำไปด้วยธรรมทั้งหลายจะทำให้เป็นพรหมพวก

เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ไม่ถึงความลำเอียงในธรรมทั้งหลาย ดังนั้น อคติ 4 ประการ ที่ผู้นำที่ดีเมื่อปฏิบัติหน้าที่แล้วพึงละเว้น คือ

1. จันทาคติ (Prejudice caused by love or desire) ลำเอียงเพราะชอบ
2. โทสาคติ (Prejudice caused by hatred or enmity) ลำเอียงเพราะชัง
3. โมหาคติ (Prejudice caused by delusion or stupidity) ลำเอียงเพราะ

หลงหรือเขลา

4. ภยาคติ (Prejudice caused by fear) ลำเอียงเพราะขลาดกลัว

ส่วนการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ จะมีความเหมาะสมเพียงใด มีหลักพุทธธรรม อีกส่วนคือ สัปปริสธรรม 7 ในสัปปริสสูตร อุปริปัญญาสภ มัชฌิมนิคาย ปรากฏเรื่องธรรมของคนดี (สัตบุรุษ)

1. รัชมัญญูตา (knowing the law) รู้หลักและรู้จักเหตุ คือ รู้หลักการและเกณฑ์ของสิ่งทั้งหลายที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้องในการดำเนินชีวิต การปฏิบัติกิจหน้าที่ และการดำเนินกิจการต่าง ๆ รู้เข้าใจในสิ่งที่ตนจะต้องประพฤติดตามเหตุผล เช่นรู้ว่าตำแหน่งฐานะ อาชีพ การงานของตน มีหน้าที่และความรับผิดชอบอย่างไร มีอะไรเป็นหลักการ จะต้องทำอะไรอย่างไร จึงจะเป็นเหตุให้บรรลุถึงผลสำเร็จที่เป็นไปตามหน้าที่ และความรับผิดชอบนั้น ๆ ตลอดจนขั้นสูงสุด คือรู้เท่าทันกฎธรรมดา หรือหลักความจริงของธรรมชาติ เพื่อปฏิบัติต่อโลกและชีวิตอย่างถูกต้อง มีจิตใจเป็นอิสระ ไม่ตกเป็นทาสของโลกและชีวิตนั้น

2. อัถตัญญูตา (knowing the meaning) รู้ความมุ่งหมายและรู้จักผล คือ รู้ความหมายและความมุ่งหมายของหลักการที่ตนปฏิบัติ เข้าใจวัตถุประสงค์ของกิจการที่ตนกระทำ รู้ว่าหลักการนั้น ๆ มีความมุ่งหมายอย่างไร รู้ว่าที่ตนทำอยู่นั้น ๆ ดำเนินชีวิตอย่างนั้นเพื่อประสงค์ประโยชน์อะไร หรือควรจะได้บรรลุถึงผลอะไร ที่มีหน้าที่ตำแหน่ง ฐานะ การงานอย่างนั้น เขากำหนดวางกันไว้เพื่อความมุ่งหมายอะไร กิจการที่ตนทำอยู่ขณะนี้เมื่อทำไปแล้วจะบังเกิดผลอะไรบ้าง เป็นผลดีหรือผลเสียอย่างไร เป็นต้น ตลอดจนถึงขั้นสูงสุด คือ รู้ความหมายของคติธรรมดา และประโยชน์ที่เป็นสาระของชีวิต

3. อัถตัญญูตา (knowing oneself) รู้จักตน คือ รู้ตามเป็นจริงว่า ตัวเรานั้นว่าโดยฐานะ ภาวะ เพศ กำลัง ความรู้ ความถนัด ความสามารถและคุณธรรม บัดนี้มีเท่าไรและเป็นอย่างไรรู้แล้วประพฤติดปฏิบัติให้เหมาะสม และรู้จักแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมทำการต่าง ๆ ให้สอดคล้อง ถูกจุดตรงทางที่จะให้เจริญงอกงามบังเกิดผลดี

4. มัตตัญญูตา (knowing how to be temperate) รู้จักประมาณ คือ รู้จักพอดี เช่น รู้จักประมาณในการบริโภค รู้จักประมาณในการใช้จ่ายทรัพย์ รู้จักความพอเหมาะพอดีในการปฏิบัติกิจและทำการต่าง ๆ ตลอดจนการพักผ่อนนอนหลับ และความสนุกสนานรื่นเริงต่าง ๆ

5. กาลัญญูตา (knowing how to choose and keep time) รู้จักกาล คือ รู้เวลาอันเหมาะสม และระยะเวลาที่พึงใช้การประกอบกิจการกระทำหน้าที่การงานปฏิบัติการต่าง ๆ และเกี่ยวข้องกับผู้อื่น เช่น รู้ว่าเวลาไหนควรทำอะไร และทำให้ตรงเวลา ให้เป็นเวลาให้เหมาะสม ให้ถูกเวลา เป็นต้น

6. ปริสัณญูตา (knowing the society) รู้จักชุมชน คือ รู้จักถิ่น รู้จักที่ชุมชนและชุมชน รู้กาลอันสมควรประพฤติปฏิบัติในถิ่นชุมชน และต่อชุมชนนั้นว่า ชุมชนนี้เมื่อเข้าไปหาควรต้องทำกริยาอย่างนี้ ควรต้องพูดอย่างนี้ ชุมชนนี้มีระเบียบวินัยอย่างนี้ มีวัฒนธรรมประเพณีอย่างนี้ มีความต้องการอย่างนี้ควรเกี่ยวข้องกับ ควรต้องสงเคราะห์ควรรับใช้ ควรบำเพ็ญประโยชน์ให้ อย่างนั้น ๆ เป็นต้น

7. บุคลัญญูตา (knowing the different individuals) รู้จักบุคคล คือ รู้จักและเข้าใจความแตกต่างแห่งบุคคลว่าโดยอรรถาธิบาย ความสามารถและคุณธรรม เป็นต้น ใครยิ่งหรือหย่อนอย่างไร และรู้จักที่จะปฏิบัติต่อบุคคลอื่น ๆ ด้วยคิดว่า ควรจะคบหรือไม่ จะมีสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับจะยกย่องตำหนิหรือจะแนะนำสั่งสอนอย่างไรจึงจะได้ผลดี เป็นต้น (พระธรรมปิฎก 2542: 18-20)

1.10.4 หลักทศพิธราชธรรม (Royal Virtues or Virtues of Rulers)

หลักทศพิธราชธรรม 10 ประการ (ทศพิธราชธรรม) นี้ เป็นคุณธรรมของผู้ปกครองบ้านเมืองหรือธรรมะของผู้ปกครอง ซึ่งแต่ครั้งเดิมถือเป็นธรรมะหรือพระราชกิจวัตรของพระราชามหากษัตริย์ ซึ่งไม่เฉพาะแต่พระราชามหากษัตริย์เท่านั้นที่จะทรงประพฤติปฏิบัติตามกลุ่มหลักธรรมกลุ่มนี้ซึ่งนักบริหาร นักปกครอง หรือผู้นำ ทุกระดับชั้น ก็สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ และมีคุณค่า (Values) อย่างมหาศาล ซึ่งเป็นการเจริญรอยตามพระยุคลบาทของพระราชามหากษัตริย์ผู้ทรงธรรม หรือ “พระธัมมิกราชา”

ทศพิธราชธรรมนั้นมี 10 ประการ ได้แก่

1. ทาน การให้ (Charity) คือ สละทรัพย์สิ่งของช่วยเหลืออาณาประชาราษฎร์ หรือ ประชาชน พลเมืองทั่วไปและบำเพ็ญสาธารณประโยชน์

2. ศีล (High Moral Character) คือ การประพฤติดีงามทางกายและวาจา ประกอบแต่กรรมที่เป็นสุจริต เป็นแบบอย่างของประชาราษฎร์พลเมืองทั่วไป

3. ปริจาคะ (Self-Sacrifice) คือ การบริจาการ การเสียสละความสุขสำราญส่วนตัว เป็นต้น แม้ชีวิตของตนก็เสียสละได้ เพื่อประโยชน์สุขของอาณาประชาราษฎรและความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง

4. อาชชวะ ความซื่อตรง (Honesty) ได้แก่ การทรงสัตย์ ปฏิบัติการกิจโดยสุจริต เพียงธรรม อย่างจริงใจและจริงจัง

5. มัททวะ ความอ่อนโยน (Kindness and Gentleness) คือ มีอหยาตย์ไม่หยาบกระด้าง ถือตัว มีที่ท่ามารยาท สุภาพนุ่มนวล สง่างาม เพิ่มพูนความจงรักภักดี มีแต่ผู้คนเคารพยำเกรง

6. ตปะ ความทรงเดช (Self-Control or Non-Indulgence) ได้แก่ การแผศเผากิเลส มิให้ครอบงำอำยิจิตใจ มีความข่มใจได้ มุ่งมั่นแต่บำเพ็ญเพียร ทำกิจให้สมบูรณ์บริบูรณ์

7. อักโกกะ ความไม่โกรธ (Non-Anger or Non-Fury) ได้แก่ ไม่เกรี้ยวกราดลุอำนาจความโกรธ มีเมตตาประจักษ์ และระงับความขุ่นเคือง วินิจจยสังการด้วยความสุ่มรอบคอบ

8. อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน (Non-Violence or Non-Oppression) ได้แก่ การไม่บีบบัณคนกดขี่ เช่น เกียภายิบุตริด หรือ เกณฑ์แรงงานเกินคาด ไม่ใช่อำนาจขาดความกรุณา หาเหตุเบียดเบียนลงอาญาแก่อาณาประชาราษฎร เพราะอาฆาตเกลียดชัง

9. ขันติ ความอดทน (Forbear or Tolerance) ได้แก่ อดทนต่อกิจการงานที่ตรากตรำ ลำบาก ไม่ท้อถอย ไม่หมดกำลังใจ ไม่ยอมละทิ้งกรณียกิจที่บำเพ็ญอยู่นั้นอันชอบธรรมแล้ว

10. อวิโรธนะ คือ ไม่ประมาทให้คลาดเคลื่อนวิปริตผิดทำนองคลองธรรม (Non-Deviation from Righteousness) ได้แก่ วางตนหนักแน่นในธรรม คงที่ไม่หวั่นไหวยิดมั่นในความยุติธรรมทั้งนิคาสตรและรัฐศาสตร ตลอดจนขนบธรรมเนียมอันดีงาม (ประยงค์ สุวรรณบุบผา 2537: 295)

จากการอธิบายคุณสมบัติและภาวะของผู้นำ พุทธธรรมได้แสดงให้เห็นว่า ผู้นำโดยธรรมอย่างสม่าเสมอย่อมสามารถสั่งสมบารมีอันยากที่คนพาลทั่วไปจะสามารถทำลายล้างได้ ทรงแสดงให้เห็นว่าหลักธรรมเป็นเกราะคุ้มครองประพฤติปฏิบัติ และนำประโยชน์สุขมาสู่ผู้ที่อยู่ภายใต้การปกครองโดยธรรม

1.11 คุณลักษณะของผู้นำที่ประสบความสำเร็จ

การที่ผู้นำมีคุณสมบัติครบถ้วนทุกอย่างตามคุณลักษณะของผู้นำที่ดีแล้ว ก็ไม่ได้เป็นเครื่องชี้หรือหลักประกันว่า ผู้นำคนนั้นจะสามารถทำงานในบทบาทหน้าที่ของการเป็นผู้นำได้

สำเร็จทุกคนไป เพราะมีปัจจัยอย่างอื่นที่เข้ามามีอิทธิพลหรือสอดแทรก ทำให้งานในหน้าที่ไม่สามารถประสบความสำเร็จได้ ดังนั้นการเป็นผู้นำจึงควรต้องมีคุณสมบัติอย่างอื่นนอกเหนือจากคุณลักษณะที่ดีที่ควรมีเพื่อที่จะได้ทำให้งานในบทบาทหน้าที่สำเร็จตามจุดมุ่งหมายได้ คุณลักษณะที่ผู้นำประสบความสำเร็จที่พึงต้องมี จากผลการวิจัยหลายฉบับในเรื่องผู้นำที่ประสบความสำเร็จ ตามความคิดของวิเชียร วิทยอุดม (2548: 264-265) ได้ศึกษาผลงานของ Stogdill ที่ได้สรุปผลที่สำคัญไว้ดังนี้

1. บุคคลที่ดำรงตำแหน่งการเป็นผู้นำที่ประสบความสำเร็จ จะต้องมีความสัมพันธ์ต่อไปนี้มีมากกว่าสมาชิกของกลุ่มโดยเฉลี่ย คุณสมบัตินี้ได้แก่

- 1.1 สถิติปัญญา
- 1.2 การศึกษาเล่าเรียน
- 1.3 ความรับผิดชอบ
- 1.4 การมีส่วนร่วมในกิจกรรม สังคม
- 1.5 สถานะทางเศรษฐกิจ และสังคม

2. นอกเหนือจากข้อ 1 แล้ว บุคคลที่ดำรงตำแหน่งการเป็นผู้นำที่ประสบความสำเร็จจะต้องมีคุณลักษณะดังต่อไปนี้เพิ่มเติมอีก

- 2.1 มีความสามารถในการเข้าสังคม
- 2.2 มีความคิดริเริ่ม
- 2.3 มีความเพียรพยายาม
- 2.4 รู้จักวิธีที่จะทำงานให้สำเร็จ
- 2.5 มีความเชื่อมั่นในตนเอง
- 2.6 มีความตื่นตัว และหยั่งรู้ในสถานการณ์
- 2.7 มีความร่วมมือ
- 2.8 ได้รับความนิยมของคนทั่วไป
- 2.9 มีความสามารถในการปรับตัว
- 2.10 มีความสามารถในการพูด

3. บุคคลที่ดำรงตำแหน่งการเป็นผู้นำ จะต้องมีความสัมพันธ์อย่างพิเศษที่ทำให้มีความสัมพันธ์สูงกับการเป็นผู้นำ คือ คุณสมบัตินี้ได้แก่

- 3.1 มีความคิดริเริ่ม
- 3.2 ได้รับความนิยมของคนทั่วไป
- 3.3 มีการตัดสินใจที่ดี

3.4 มีความปรารถนาที่จะทำดีที่สุด

3.5 มีอารมณ์ขัน

3.6 มีความร่วมมือกับคนอื่น

3.7 มีความสามารถทางด้านกีฬา

4. บุคคลที่ดำรงตำแหน่งการเป็นผู้นำจำเป็นต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญ มีความสัมพันธ์กับการเป็นผู้นำ ซึ่งเราสามารถแยกออกได้เป็น 5 ประเภท คือ

4.1 มีความสามารถ ความหมายรวมถึงสติปัญญา ความกระตือรือร้น ความสามารถในการพูด ความคิดริเริ่ม การตัดสินใจที่ดี

4.2 ความสำเร็จ มีความหมายรวมถึงการศึกษา ความรู้ และการกีฬา

4.3 ความรับผิดชอบ มีความหมายถึง การเป็นที่พึ่งของคนอื่น ความเพียรพยายาม ความเชื่อมั่นในตนเอง ความปรารถนาที่จะทำดีที่สุด

4.4 สถานะ มีความหมายถึง สถานะทางสังคมและการเป็นที่นิยมของคนอื่น

4.5 สถานการณ์ มีความหมายรวมถึง ความต้องการและความสนใจของผู้ตาม จุดประสงค์ที่ต้องการจะบรรลุ

คุณลักษณะเฉพาะของบุคคลดังที่กล่าวมาข้างต้นนี้ มีความสัมพันธ์อย่างมากต่อประสิทธิภาพของการบริหารงานของผู้นำ เพื่อที่จะสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ได้ คุณลักษณะเหล่านี้ผู้นำจึงควรมีให้ครบถ้วน เพื่อที่จะทำให้ผู้นำเป็นผู้นำที่ประสบความสำเร็จ

นอกจากนี้ วินิจ เกตุนา (2535: 127-130) ยังได้กล่าวถึงคุณลักษณะส่วนตัวของผู้นำอย่างอื่นอีกที่มีความสำคัญต่อความสำเร็จของผู้นำที่จะขาดไม่ได้ ดังนี้

1. ความฉลาดหลักแหลม (Superior Intelligence) ผู้นำที่ประสบความสำเร็จ มักจะมีความฉลาดหรือสติปัญญาก่อนข้างดี ซึ่งหมายความว่า ระดับสติปัญญาของผู้นำน่าจะอยู่ในช่วงใดช่วงหนึ่ง คือ ไม่สูงกว่า หรือ ต่ำเกินไป

2. วุฒิภาวะทางอารมณ์ (Emotional Maturity) ผู้นำที่ประสบความสำเร็จจะต้องมีวุฒิภาวะทางอารมณ์ อันได้แก่ ความเชื่อมั่นในตนเอง ความสามารถในการควบคุมอารมณ์ ความสามารถที่จะนำผู้ใต้บังคับบัญชาได้อย่างราบรื่น และการประพฤติปฏิบัติตนที่เหมาะสม เมื่อผู้ใต้บังคับบัญชาทำงานผิดพลาด ผู้นำที่ดีก็ควรจะใช้ประสบการณ์และจังหวะที่เหมาะสมที่จะแนะนำให้คำปรึกษาเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาลุกลามใหญ่โตต่อไป

3. พลังจูงใจ (Motivation Drive) ผู้ที่มีประสิทธิภาพมักจะมีพลังจูงใจสูง พลังจูงใจที่สำคัญคือ พลังจูงใจในการรู้จักควบคุมสถานการณ์ ตลอดจนพลังจูงใจในการรู้จักใช้อำนาจ

หรือการรู้จักควบคุม สถานการณ์ ตลอดจนพลังใจที่อยากจะทำงานให้ประสบความสำเร็จ และพลังใจที่อยากรู้เรื่องในสิ่งที่ใกล้ตัว

4. ทักษะการแก้ปัญหา (Problem-Solving Skills) ผู้นำที่มีประสิทธิภาพจะต้องมีทักษะในการแก้ปัญหา คือ จะต้องมองว่าปัญหาเป็นสิ่งที่ท้าทายและเปิดโอกาสให้พิสูจน์ความสามารถในการบริหารงาน ทักษะการแก้ปัญหานี้เกี่ยวข้องกับพลังใจของผู้นำด้วย ถ้าผู้นำขาดพลังใจมักจะไม่สามารถเสี่ยงที่จะแก้ปัญหา

5. ทักษะการเป็นผู้นำ (Leadership Skills) แม้ว่าลักษณะความเป็นผู้นำที่มีประสิทธิภาพจะขึ้นอยู่กับสถานการณ์ด้วยก็ตาม คุณลักษณะส่วนตัวบางอย่างยังมีส่วนช่วยให้ผู้บริหารมีทักษะการเป็นผู้นำอีกด้วย ผู้นำบางคนมีคุณลักษณะทางด้านงานหรือนั่นงานมาก แต่บางคนมีคุณลักษณะทางสังคมหรือเก่งทางด้านสังคม คุณลักษณะทางด้านงานที่จะช่วยให้ผู้นำเป็นผู้นำที่มีประสิทธิภาพ ได้แก่ ความสามารถในการบริหารทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ ความสามารถในการติดต่อและการเจรจา ความสามารถในการขอความร่วมมือ ความเป็นที่นิยมชมชอบของลูกน้อง การร่วมงานกับสังคม การดึงดูดจิตใจผู้ร่วมงาน เป็นต้น

6. ความต้องการที่จะนำ (Desire to Lead) การเป็นผู้นำที่ดีมีประสิทธิภาพ ต้องมีความต้องการที่จะนำคนอื่น และมีความตั้งใจที่จะเข้าไปรับผิดชอบในตำแหน่งของตน มีความตั้งใจที่จะเข้าไปบริหารงาน และปรับปรุงแก้ไข ตลอดจนพัฒนาการทำงานในองค์กรให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล และนำองค์กรให้บรรลุเป้าหมายที่วางแผนไว้

7. ทักษะการจัดการ (Technical Skills) ผู้นำที่ประสบความสำเร็จมักจะมีทักษะในการจัดการสูง จะต้องมีความรู้ทั้ง 3 ประเภท แต่จะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับว่าเป็นผู้บริหารระดับไหน ทักษะการจัดการนั้น ได้แก่ ทักษะทางเทคนิค ทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ และทักษะด้านการบริหารงาน

1.12 ลักษณะของผู้นำที่ประสบความสำเร็จ

ลักษณะของผู้นำที่ประสบความสำเร็จ บางครั้งเป็นพฤติกรรมที่ผู้นำแสดงด้วยการล้มตัวหรือจงใจสร้างพฤติกรรมแบบนี้ขึ้นมา ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่ก่อให้เกิดผลเสียต่อองค์กรซึ่งผู้นำควรหลีกเลี่ยงพฤติกรรมดังนี้

1. การเลือกที่รักมักที่ชัง ผู้นำบางคนชอบแสดงออกซึ่งความลำเอียง นิยมใช้คนใกล้ชิดสนิทสนมไว้ใจแต่คนรอบข้าง จนเกิดความขัดแย้งแบ่งพรรคแบ่งพวกในองค์กร

2. การให้ความสนิทสนมกับบางคนเป็นพิเศษ ผู้นำบางคนทำตัวให้ความสนิทสนมเป็นกันเองไว้ใจกับคนบางคนเหนือกว่าคนอื่นอย่างออกหน้าออกตา ให้อภิสิทธิ์แก่คนบางคน จนเกิดความไม่ยุติธรรม

3. การวิพากษ์วิจารณ์ผู้ได้บังคับบัญชาโดยใช้อารมณ์ เวลาโกรธเหตุผลกับอารมณ์จะเป็นปฏิภาคต่อกัน คือ เมื่อมีอารมณ์มากเหตุผลก็น้อย เมื่อมีอารมณ์น้อยเหตุผลก็มาก และอีกอย่างหนึ่งผู้นำต้องแยกแยะระหว่างความถูกต้องกับความถูกต้องใจให้ถูกต้องด้วย

4. การชอบใช้อำนาจ ผู้นำบางคนชอบวางอำนาจบาตรใหญ่ ถือว่าตนเป็นผู้บังคับบัญชา ทุกคนต้องฟังเสียงตน ไม่ชอบให้ผู้ใต้บังคับบัญชารู้ทันหรือกล้าแสดงออกความคิดเห็น

5. การหลงอำนาจ ผู้นำบางคนมักจะเป็นผู้ที่หลงในอำนาจ และยึดติดกับตำแหน่ง มักใช้อำนาจเกินความจำเป็นหรือเกินขอบเขตที่มีอยู่ คิดว่าตนทำอะไรก็ได้

6. การขึ้นสู่ตำแหน่งสูงโดยเหยียบศีรษะผู้อื่นขึ้นไป ผู้นำบางคนพยายามทำทุกวิถีทางที่จะทำลายผู้อื่นที่คิดว่าเป็นคู่แข่งเพื่อขึ้นสู่ตำแหน่งสูง ใช้กลวิธีหรืออุบายที่ขัดต่อหลักศีลธรรมอันดี จนเป็นการนำมาซึ่งผู้นำที่ล้มเหลวเพราะจิตใจไร้คุณธรรม

7. การไม่ยอมรับความเดียวดาย ผู้นำบางคนยอมรับสภาพการณ์อยู่เดียวดายไม่ได้ เขาก็มองเป็นผู้นำที่ดีไม่ได้ เพราะไม่กล้าที่จะทำไม่กล้าตัดสินใจ กลัวกระแสต่อต้านทำให้ขาดมิตร และต้องถูกปล่อยอยู่ตามลำพัง

8. การขาดหลักและปรัชญาเป็นเครื่องยึดในการทำงาน ผู้นำบางคนขาดหลักการ ไม่มีปรัชญาเป็นเครื่องยึดในการทำงาน การทำงานจึงไร้แนวทาง ขึ้นอยู่กับอารมณ์และความคิดของผู้นำเป็นสำคัญ

9. การขาดความเชื่อมั่นในตนเอง ผู้นำบางคนมีจิตใจไม่มั่นคงเด็ดเดี่ยว จะทำอะไรมีแต่ความลังเล ไม่แน่ใจ ไม่เชื่อในสิ่งที่ตนกระทำไปว่าจะสำเร็จหรือไม่ กลัวความผิดพลาดในสิ่งที่ตนกระทำไป ไม่กล้าตัดสินใจจึงมักพลาดโอกาสสำคัญ ๆ อยู่เสมอ (วิเชียร วิทยอุดม 2548: 262-264)

ลักษณะผู้นำที่ควรหลีกเลี่ยง ไม่เพียงแต่ลักษณะที่ผู้นำควรมี แต่ยังมีลักษณะอีกหลายประการที่ผู้นำควรหลีกเลี่ยงและต้องหลบหลุมพราง ซึ่งลักษณะผู้นำที่ควรหลีกเลี่ยง มีดังนี้

กลัวความล้มเหลว

มีความรู้สึกไม่มั่นคงในการทำงาน

เป็นผู้ยึดติดกับของเก่า ไม่ยอมรับของใหม่

เป็นผู้ไม่หาประสบการณ์ในการทำงาน

เป็นผู้ขาดข่าวสารข้อมูล

เป็นผู้ขาดทักษะในการตัดสินใจ

เป็นคนเจ้าอารมณ์และใช้อารมณ์

เป็นผู้หวงอำนาจ หลงอำนาจ
 เป็นผู้มีปมด้อย หูเบา หลงเชื่อง่าย
 ขาดคุณธรรม ชอบใช้อำนาจเผด็จการ
 ชอบวิจารณ์ผู้อื่นในทางไม่ดี
 ชอบเอาโรคเอาเปรียบผู้อื่น
 เป็นคนไม่แน่นอน ใจคอโหด
 เป็นผู้ดูถูกความสามารถของลูกน้อง
 ไม่มีความสามารถในการถ่ายทอดวิชาความรู้
 คอยจับผิด สอครู้สอเห็นเรื่องส่วนตัวของผู้อื่น
 หลุมพรางของความเป็นผู้นำผู้นำต้องหลบหลุมพราง ดังนี้
 นั่งคิดบัลลังก์ ชอบฟังแต่ข่าวลือ
 คาวคือแห่งยุค จุกจิกจู้จี้
 หลีกหนีลูกน้อง คล่องเกินการณ์
 ชอบแต่งงานเด่นดัง ฟังจนเข้าอ้อน
 หย่อนของรางวัล ชอบฝันเอาสบาย
 วุ่นวายเรื่องย่อย ปล่อยปละละเลย
 ชอบเปรยแต่ไม่ทำ ขำขอนาตลอดกาล
 อภิบาลพวกพ้อง นักปกครองจอมกะล่อน
 หย่อนความขยัน ยานทางศีลธรรม
 ความจำไม่เอาไหน บ้าแต่งงานมากไป
 ใช้คนเหมือนเครื่องจักร ชอบชักแม่น้ำทั้งห้า
 ไม่รู้ค่าตำแหน่งงาน หמדแรงบันดาลใจ
 ไม่ชอบวิชาการ จอมมารเสเพล (http://school.obec.go.th/sup_br3/e_3.HTM)

ลักษณะพฤติกรรมที่ควรหลีกเลี่ยงและหลุมพรางดังกล่าว ถือว่าผู้นำทุกคน
 จำเป็นต้องหลีกหนีให้ไกลที่สุด เพราะจะทำให้ขาดความเชื่อถือจากผู้ใต้บังคับบัญชา ทำให้หนี
 สังคม ไม่มีความเชื่อมั่นในตนเอง ซึ่งสิ่งต่างๆ เหล่านี้บางครั้งเราต้องพยายามหนีให้พ้นและถือว่า
 ประสบการณ์คือบทเรียน

นักบริหารที่ฉลาดจะต้องไม่ยอมให้อาชีพตนเองถอยหลังคนที่ดีที่สุด หรือ
 บกพร่องน้อยที่สุด คือผู้ที่มีความสามารถที่สุดและมีแรงขับเคลื่อนหรือศักยภาพ (Potential) ออกมา

ได้มากที่สุดโดยไม่ยอมอยู่กับที่แต่จะก้าวไปข้างหน้าด้วยความมั่นใจ และมั่นคงเสมอ และต้องตระหนักในคำเตือนของปราชญ์จีน “ซุนวู” ที่กล่าวถึงจุดอ่อนของผู้นำ 5 ประการ คือ

ผู้นำที่คิดรุดตลอดเวลา	ถูกทำลายได้
ผู้นำที่หวั่นภัยเฉพาะตน	ถูกจับกุมได้
ผู้นำที่ฉุนเฉียวง่ายตาย	เป็นที่ดูถูกได้
ผู้นำที่พิถีพิถันจู้จี้	เป็นที่ขบขันได้
ผู้นำที่อ่อนไหว	ลำบากใจได้

จุดอ่อนทั้ง 5 ประการ คือข้อผิดพลาดในตัวผู้นำซึ่งมีอันตรายใหญ่หลวงเมื่อใดที่องค์กรพ่ายแพ้ และผู้นำถูกทำลายแน่นอนว่า ย่อมมาจากจุดอ่อนทั้ง 5 ประการข้างต้น จึงเป็นสิ่งที่ต้องศึกษาอย่างใคร่ครวญ สร้างและพัฒนาตนให้มีภาวะผู้นำ นำทฤษฎี หลักการ แนวคิด การเป็นผู้นำแบบต่าง ๆ มาใช้ให้เหมาะสมสิ่งแวดล้อมขององค์กร เพื่อสู่ความสำเร็จขององค์กรหรือหน่วยงาน โดยที่ไม่มีวันพ่ายแพ้ได้เลย (http://school.obec.go.th/sup_br3/e_3.HTM)

1.13 นักคิดคนสำคัญที่กล่าวถึงผู้นำ

ผู้นำนั้นมีปรากฏอยู่ในโลก หลายยุคหลายสมัยตั้งแต่บรรพกาลมาแล้ว และนักคิดหลายๆ ท่านก็กล่าวกันว่า ประสบความสำเร็จกับการเป็นผู้นำ หรือให้การสนับสนุนกับผู้นำในยุคหนึ่งสมัยหนึ่ง หรือ ในสภาพภูมิประเทศ ธรรมเนียมประเพณีรูปแบบหนึ่งๆ ก็ให้ทัศนะเกี่ยวกับผู้นำไปต่างๆ กัน ซึ่งบางท่านก็กล่าวถึงตัวผู้นำโดยตรง บางท่านก็กล่าวถึงองค์ประกอบ หรือรูปแบบที่ผู้นำควรนำมาใช้ในการบริหารปกครอง ซึ่ง

เสนีย์ คำสุข (2547: 55-81) ได้เรียบเรียง ความคิดที่เกี่ยวกับผู้นำซึ่งนักวิชาการท่านต่างได้ให้ทัศนะไว้ดังนี้

Plato การเมืองเป็นศิลปะอย่างหนึ่ง และต้องอาศัยความเชี่ยวชาญจึงจะทำได้สำเร็จ ในอุดมรัฐ หน้าที่หลัก คือ จัดระเบียบให้อำนาจส่งเสริมต่อการปกครองโดยชนชั้นผู้นำผู้ทรงคุณธรรม ที่ผ่านการคัดเลือกด้วยการศึกษาตามระบบ มีพลัง 3 ประการที่จูงใจคน คือ พลังความปรารถนาคือความอยาก จิตหรือกำลังขวัญ และเหตุผล คนในสังคมส่วนน้อยที่มีเหตุผลส่วนมากที่สุดจะมีความอยาก รัฐที่ให้ความยุติธรรม คือผลของการแบ่งแยกชนชั้นและการแบ่งหน้าที่เป็นรัฐที่ดีที่สุด

Aristotle แนวคิดเน้นหลักการปกครองภายใต้รัฐธรรมนูญและการปกครองของกฎหมาย รัฐเป็นเครื่องแสดงถึงขั้นสมบูรณ์ของความเป็นมาทางสถาบันเป็นสิ่งที่มีความก่อนบุคคล และระเบียบองค์การทั้งหมด รัฐเป็นเครื่องแสดงถึงจุดสูงสุดซึ่งคนในฐานะสัตว์สังคม ได้บรรลุถึงเครื่องวัดความดีหรือความยุติธรรมของรัฐ คือความสามารถที่จะรับใช้ผลประโยชน์ทั่วไป

รัฐธรรมนูญของรัฐเป็นไปตามลักษณะของส่วนประกอบทางชนชั้น และทำให้รัฐมีลักษณะสำคัญ และรูปแบบการปกครองที่แตกต่าง ราชาธิปไตยดีที่สุด และทรราชย์เลวที่สุด

เพลโต เสนอให้คนปฏิบัติตามกฎเกณฑ์แห่งธรรมชาติ คือ “การกระทำโดยไม่กระทำ” มนุษย์และสังคมเป็นส่วนหนึ่งของระบบธรรมชาติอันยิ่งใหญ่ ที่ครอบคลุมวิถีทางแห่งสากลจักรวาล ผู้ปกครองยิ่งเข้าไปข้องเกี่ยวกับความทุกข์ประชาชนมาก ยิ่งก่อเกิดความวุ่นวายสับสน หากผู้นำ “ไม่กระทำ” แต่สนับสนุนประชาชน เสมือนน้ำซึ่งค้ำจุนสรรพสิ่ง ความวุ่นวายสับสนในสังคม อาจลดน้อยลงไป

ฮันเฟลโจ เชื่อว่าสภาพแวดล้อมมีความสำคัญต่อมนุษย์ ถ้าวัตถุประสงค์ของทุกคนก็อาจต่อสู้แย่งชิงกัน เหตุนี้ ถ้าสภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลง วิธีการสภาพแวดล้อมก็ย่อมเปลี่ยนแปลงไปด้วย ผู้ปกครองต้องเข้าใจหลักธรรมชาติมนุษย์ 2 ประการ คือ หนึ่ง ผลประโยชน์ส่วนบุคคลกับผลประโยชน์ส่วนรวมจะขัดกันเสมอ และสอง คนส่วนใหญ่ยินยอมต่ออำนาจหน้าที่โดยธรรมชาติ หรือมุ่งแสวงหาความมั่นคง ปลอดภัยและผลกำไร แต่จะหลีกเลี่ยงอันตรายและความยากจน คนส่วนน้อยเท่านั้นที่จะยึดถือความถูกต้องและความชอบธรรมของกฎนี้

St. Ambrose ได้วางหลักการเกี่ยวกับบทบาทขององค์การคริสต์กับรัฐ และสัมพันธภาพของทั้งสองส่วน รัฐเกิดขึ้นจากอำนาจของพระเจ้าเป็นผู้เป็นเจ้า ผู้ปกครองรัฐต้องได้รับการเชื้อฟิง แม้ว่าจะทำการปกครองอย่างยุติธรรม ไม่คล้อยตาม เจตนารมณ์ของพระเจ้าเป็นผู้เป็นเจ้า ผู้ปกครองไม่ควรเข้าไปแทรกแซงกิจการของนักบวช เพราะเป็นเรื่องที่อยู่ภายใต้อำนาจขององค์การคริสต์ทั้งหมด แม้แต่ผู้ปกครองรัฐก็ต้องอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ ระเบียบวินัยที่องค์การคริสต์กำหนดขึ้น

Thomas More แนวคิดมีลักษณะเป็น “เสรีนิยมระบบยูโทเปีย” รัฐยูโทเปียปกครองโดยผู้ที่ได้รับเลือกตั้งจากประชาชน ที่มีอยู่หลายระดับ ประมุขของรัฐจะอยู่ในตำแหน่งตลอดชีวิต เว้นแต่จะถูกถอดถอน ถ้าสงสัยว่าเป็นทรราช

Niccolo di Bernardo Machiavelli การเมืองเป็นเรื่องของอำนาจ เน้นการกระทำเพื่อความมั่นคงของรัฐ เสนอแนะแนวคิดเกี่ยวกับ “แบบวิธีการ” ในการปกครองให้กับผู้ปกครอง ทั้งนี้ผู้ปกครองต้องมีคุณธรรมและความสามารถของมนุษย์ (virtue) ที่ไม่ใช่เรื่องของศีลธรรมแต่ความคิดต่าง ๆ (virtue) ของคริสต์ศาสนา Machiavelli เห็นว่าหลักศีลธรรมกับการเมืองมีจุดประสงค์ต่างกัน การเมืองมุ่งหมายเพื่อการเอาชนะหรือการได้เปรียบผู้อื่น ในโลกของความเป็นจริงการเมืองเป็นการแสวงหาวิธีการดำรงอยู่ หรือการรักษาตนเองให้รอดพ้นจากหายนะ นั่นคือ การแสวงหาอำนาจทางการเมือง และสามารถแสวงหาได้

John Calvin อำนาจสูงสุดเป็นของพระเจ้า รัฐมีความสำคัญเฉพาะในความหมายที่ส่งเสริมจุดมุ่งหมายอันสูงส่งนี้ ชีวิตเป็นบทละครที่พระเจ้าเป็นผู้กำหนดขึ้น ถ้าจะให้

เจตนารมณ์ของพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของได้รับการสนองแล้ว ก็จะต้องจัดระเบียบเอกภาพในสังคมมนุษย์ และใช้ทั้งระเบียบเอกภาพในสังคมมนุษย์ และใช้ทั้งระเบียบวินัยทางฆราวาสและศาสนา เพราะต่างก็มุ่งต่อจุดมุ่งหมายอย่างเดียวกัน เพียงแต่ปฏิบัติต่างกัน คนถือกำเนิดมาในบาปจึงต้องถูกจำกัดควบคุม และพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของได้พระราชทานรัฐบาลแก่มนุษย์ อำนาจอธิปไตย คือการบังคับใช้กฎต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อการรักษาความบริสุทธิ์ของชีวิต ผู้ปกครองจึงครองตำแหน่งหน้าที่อย่างหนึ่งของพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของ คนต้องเคารพเชื่อฟัง

Thomas Hobbes เสนอแนวคิดการปกครองแบบอำนาจเด็ดขาด ที่เขาเชื่อว่าเป็นรูปแบบเดียวที่มีประสิทธิภาพที่สุดและเป็นที่ยอมรับได้ดีที่สุด พลังผลักดันรากฐาน 2 อย่าง ของธรรมชาติมนุษย์ก็คือ ความพยายามมุ่งสู่สิ่งที่พึงปรารถนา กับหลีกเลี่ยงสิ่งที่ไม่พึงปรารถนา สองอย่างนี้ ส่วนที่เป็นความรู้สึกและการกระทำของมนุษย์ วัตถุประสงค์ใหญ่ของคน คือการสงวนรักษาตนเอง และหลีกเลี่ยงการสูญเสียชีวิต กล่าวคือ ความปลอดภัยสำคัญที่สุด แต่จะบรรลุถึงได้ก็ด้วยการมีอำนาจเท่านั้น คนเสมอภาคกันทั้งทางร่างกายและจิตใจ จึงแข่งขันต่อสู้กัน ชีวิตตามธรรมชาติ จึงเป็นสงครามแบบของคนทุกคนต่อทุก ๆ คน “คน” จึงสมัครใจยอมรับระเบียบบังคับที่กำหนดให้โดยผู้ทรงอำนาจเหนือ ด้วยการทำสัญญาระหว่างกันขึ้น (social contract) แต่ผู้ปกครองไม่ได้ร่วมทำสัญญาด้วย จึงไม่ถูกผูกมัดตามสัญญา ผู้ร่วมทำสัญญายอมยกสิทธิทั้งหลายตามธรรมชาติให้แก่องค์อธิปัตย์ การต่อต้านองค์อธิปัตย์ถือเป็นการปฏิวัติ ซึ่งจะหวนกลับไปสู่สภาวะธรรมชาติ

John Locke แนวคิดสำคัญปรากฏอยู่ใน “หนังสือเล่มสอง” ที่มองว่าสภาวะธรรมชาติมีลักษณะเฉพาะ 2 อย่าง หนึ่งคือ สภาวะแห่งเสรีภาพอันสมบูรณ์ สองคือสภาวะแห่งความเสมอภาคของคนในด้านต่าง ๆ ที่มีอยู่ ทั้งนี้จะมีกฎธรรมชาติควบคุมอยู่ คนเข้าใจกฎนี้ได้ด้วยเหตุผล แต่สภาวะธรรมชาติดีก็ขาดกฎหมายที่ตกลงร่วมกัน ขาดตุลาการที่แน่นอนและเที่ยงธรรม และขาดอำนาจบริหารในการบังคับตามคำตัดสิน แต่โดยรวมก็ยังดีกว่าสังคมที่ปกครองโดยทรราช

John Milton เสนอแนวคิดว่า อำนาจของกษัตริย์และขุนนางหรือเจ้าหน้าที่รัฐ ไม่ใช่สิ่งอื่นใด แต่เป็นอำนาจที่มาจากประชาชน ด้วยการนำเอามา ส่งผ่าน และมอบให้ด้วยความไว้วางใจ เพื่อใช้ให้เกิดความดีร่วมกัน (common good) ของคนทั้งหมด อำนาจจึงยังคงเป็นของประชาชนและไม่อาจเอาไปจากประชาชนได้ โดยปราศจากการละเมิดสิทธิตามการเกิดโดยธรรมชาติของประชาชน

Edmund Burke กฎศีลธรรม สามารถบรรลุผลได้โดยอาศัยสถาบันของสังคมการเมือง(ที่ดีกว่าสภาวะธรรมชาติ) สังคมการเมือง มีวัตถุประสงค์เพื่อทำให้คนสมบูรณ์ ความต้องการของส่วนรวมเหนือกว่าความ ต้องการเฉพาะหน้าของคน อธิปไตยเป็นสิ่งจำเป็นแต่ต้องไม่

เป็นผลเสียต่อระเบียบ สิทธิในการปกครองตนเองอาจถูกละทิ้งไปเมื่อคนเข้าสู่สังคมการเมือง เมื่อมีการปกครองโดยความยินยอมที่แตกต่างกันตามชั้นและตำแหน่งคน ประสบการณ์เป็นเครื่องนำที่ดีสุดในการสร้างและปฏิรูปรัฐบาล การปกครองควรเป็นธุระของชนชั้นผู้ปกครอง ที่ได้รับเลือกตามความสามารถทรัพยากรและกำเนิด หน้าที่สำคัญของชนชั้นปกครอง คือ รักษาเสถียรภาพของสังคมด้วยการใช้อำนาจของรัฐบาลและใช้การควบคุมใน 3 รูปแบบ คือ ทรัพย์สิน ศาสนา และฉันทาคติ

สมัชชาแห่งชาติฝรั่งเศส ความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ความหลงลืม ความไม่นำพาต่อสิทธิมนุษยชน เป็นต้นเหตุนำมาซึ่งภัยพิบัติแก่ประชาชนและความเหลวแหลกของรัฐบาล ผู้ปกครองทั้งหลาย จึงพร้อมกันให้ประกาศเป็นปฏิญญาโดยชัดแจ้ง แสดงถึงสิทธิตามธรรมชาติของมนุษย์อันศักดิ์สิทธิ์ และไม่อาจโอนให้แก่อันใด เพื่อปฏิญญานี้ซึ่งปรากฏอยู่ต่อหน้าบรรดาสมาชิกของสังคมเสมอ นั้น จักได้เตือนให้ทุกคนคำนึงถึงสิทธิหน้าที่ของตนทุกเมื่อ เพื่อให้การกระทำของอำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหารอันเป็นไปตามความมุ่งหมายของการจัดการปกครองบ้านเมือง มุ่งไปในทางที่จะผดุงรักษาไว้ซึ่งรัฐธรรมนูญและความเจริญสุขของประชาชน

Vilfredo Pareto เสนอแนวคิด จริยธรรมของภาวะผู้นำ (elite leadership) ที่มีความสามารถและเหมาะสม มีอยู่จำนวนน้อย เป็นชนชั้นสูงอยู่บนยอดพีระมิดของโครงสร้างทางสังคม เป็นผู้ทำการปกครองได้รับการสนับสนุน โดยคนจำนวนมากในระดับล่าง ที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันและยอมรับการปกครองของผู้นำ

เนื่องจากเป้าหมายที่สำคัญของรัฐ คือ ความดีและความยุติธรรมของรัฐซึ่งนั่นก็คือความสามารถของรัฐที่จะรับใช้ประชาชน โดยการให้ผลประโยชน์แก่ประชาชนโดยทั่วถึงกัน ภายใต้การนำของผู้นำที่มีประสิทธิภาพ หากแต่ผู้นำที่มีประสิทธิภาพนั้นจะมีความเห็นของนักคิดหลาย ๆ ท่าน เห็นไม่ตรงกันก็ตาม โดยเฉพาะนักคิดบางคนก็มองว่าเรื่องศีลธรรมหรือความดีต่าง ๆ มีจุดประสงค์ต่างกันในการเมือง แต่เมื่อมองตามสภาพความเป็นจริงของสังคมนั้นเรื่องศีลธรรมที่กำหนดกำกับการเมืองนั้นกลับเป็นสิ่งจำเป็นที่สุดโดยไม่อาจปฏิเสธได้ และเพราะความเกี่ยวเนื่องสอดคล้องกันนี้เองจึงมีการมุ่งเน้นไปที่ตัวผู้นำทางการเมืองให้ตระหนักถึงหลักการของศีลธรรม เพราะเมื่อผู้นำเข้าใจและปฏิบัติได้ตามหลักการของศีลธรรมแล้ว ศีลธรรมอันนั้นจะเป็นเครื่องคอยกำกับการเมืองในหลาย ๆ ด้านด้วยกัน เช่น ด้านการใช้อำนาจทางการเมือง ด้านการปกครอง ด้านปฏิสัมพันธ์กับผู้อยู่ภายใต้การปกครอง เป็นต้น ซึ่งองค์ประกอบเหล่านี้จะนำไปสู่เป้าหมายที่สำคัญ คือ ความเป็นรัฐที่มั่นคง

เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว คุณสมบัติของผู้นำภายใต้กรอบการวิเคราะห์ผู้นำในพระมหากษัตริย์มุ่งเน้นด้านคุณสมบัติของผู้นำตามแนวทางพุทธศาสนาเป็นหลักใหญ่โดยเฉพาะ

คุณสมบัติทางด้านกายภาพ เช่น ลักษณะของมหาบุรุษ การมีสุขภาพที่แข็งแรงดีเป็นต้น ด้านคุณลักษณะที่เป็นนามธรรม โดยเป็นองค์ประกอบหรือแนวทางที่สำคัญ ๆ ที่ผู้นำประพฤติปฏิบัติ เช่น หลักพรหมวิหารธรรม ทศพิธราชธรรม ความมุ่งมั่น ความเป็นผู้รักษาสัจย์ มีความเพียรพยายาม เป็นผู้กตัญญู มีสติปัญญาเหล่านี้เป็นต้น ซึ่งเป็นองค์คุณสมบัติที่สำคัญของการเป็นผู้นำและผู้ศึกษาวิจัยจะได้ดำเนินการวิเคราะห์ตามกรอบแนวคิดนี้

2. แนวคิดทฤษฎีการตีความวรรณกรรม

2.1 การศึกษาวรรณกรรม

การถ่ายทอดความคิดของนักคิด นอกจากจะใช้วิธีการถ่ายทอดทางการสื่อสารโดยตรงเพื่อให้เข้าใจซึ่งกันและกันแล้ว วรรณกรรมคืออีกหนทางหนึ่งที่นักคิด นักเขียนจะถ่ายทอดความคิด เพื่อให้ผู้อื่นได้ทราบและเข้าใจ โดยความหมายแล้ว วรรณกรรมเป็นศิลปกรรมประเภทหนึ่ง หมายถึง งานเขียนที่ให้คุณค่าความงามด้านภาษา มีผลกระทบต่อ อารมณ์ ความรู้สึก หรือ งานหนังสือ งานนิพนธ์ที่สร้างขึ้นทุกชนิดไม่ว่าแสดงออกมาโดยวิธีหรือในรูปแบบใด หรือ อาจอยู่ในรูปแบบบทกวีนิพนธ์ร้อยกรอง และข้อเขียนทั้งหมดที่ใช้เป็นภาษาร้อยแก้วอันได้แก่ บทความ สารคดี นวนิยาย เรื่องสั้น เรียงความ บทละคร (ไพรัตน์ เทศพานิช 2541: 14) วรรณกรรมมิได้สร้างขึ้นมาเพื่อการแสดงออก (Expression) ของผู้แต่งเท่านั้น แต่ยังเป็นการติดต่อสื่อสาร (Communication) อีกด้วย ซึ่งการที่จะสื่อความหมายจากผู้เขียนไปสู่ผู้อ่านนั้น ไม่สามารถสื่อความหมายที่สมบูรณ์ได้เสมอไป เช่น อาจจะมีบางบทบางตอนอ่านแล้วไม่เข้าใจ หรือต้องอ่านหลายครั้งจึงจะเข้าใจ ทั้งนี้เนื่องจากส่วนหนึ่งของการสื่อสาร ผู้แต่งมิได้นำเสนอโดยตรงไปตรงมาเสมอไป แต่กวีหรือผู้นิพนธ์มักซ่อนความหมายเอาไว้ให้ผู้อ่าน ได้ใคร่ครวญ ขบคิด หรือ ค้นหา (พลศักดิ์ จิรไกรศิริ 2522: 7)

ผู้อ่านที่ได้ศึกษาวรรณกรรม ก็เป็นการรับคุณค่าชีวิตไปส่วนหนึ่งแล้ว แต่จะเข้าถึงคุณค่าของชีวิตตามจุดมุ่งหมายของปราชญ์หรือไม่ ก็เป็นเรื่องที่ผู้ศึกษาต้องเลือกหรือใช้แนวทางการศึกษาตัววรรณกรรมที่ถูกต้อง ผู้อ่านวรรณกรรมที่มีประสบการณ์หรือใช้หลักเกณฑ์พิจารณาวิเคราะห์ตีความที่ถูกต้อง โดยกระทำอย่างละเอียดถี่ถ้วน ขอบเขตเข้าถึงคุณค่า หรือสารของวรรณกรรมนั้น ๆ ได้ดีและถูกต้องยิ่งขึ้น สารความคิดในวรรณกรรมนั้นเป็นรูปแบบที่สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในสังคมการเมือง อาจพิจารณาแบ่งออกเป็นชนชั้นใหญ่ ๆ คือ ชนชั้นปกครอง และชนชั้นได้ปกครอง ความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นดังกล่าวก่อให้เกิดความขัดแย้งต่อกัน เนื่องจากเรื่องผลประโยชน์ วรรณกรรมจึงเป็นส่วนหนึ่งของชนชั้นต่าง ๆ ที่สะท้อนถึงจิตสำนึกหรือความคิดของ

ชนชั้นนั้น ๆ ดังนั้นในแต่ละยุคแต่ละสมัยจึงมีวรรณกรรมออกมามากมาย สามารถแบ่งวรรณกรรมออกเป็นหลายประเภทตามสมัยของวรรณกรรมดังนี้ (พลศักดิ์ จิรไกรศิริ 2522: 17-23)

ประเภทแรก วรรณกรรมคลาสสิก (classicism) เป็นวรรณกรรมที่เกิดขึ้นและเติบโตในยุคศักดินา ซึ่งเป็นการเขียนในแวดวงเฉพาะเจ้าขุนมูลนาย และละเลยชีวิตของประชาชนทั่วไป ในขณะที่วรรณกรรมชนิดนี้ให้เหตุผล เพื่อค้นหาความจริงในทางศีลธรรมและจริยธรรมซึ่งมันได้ส่งเสริมวัฒนธรรมให้สูงเด่นจนเหินห่างจากมวลชนกลายเป็นวัฒนธรรมของคนกระจุกหนึ่ง ซึ่งอยู่ภายใต้รั้วกำแพงของเหล่าเจ้าขุนมูลนายเท่านั้น ส่วนประชาชนก็มีวัฒนธรรมของตนไปอีกอย่างหนึ่ง ยิ่งไปกว่านั้น วรรณกรรมคลาสสิกยังมีคิดว่าสังคมในรัฐบาล และในศาสนาจะต้องมีแบบฉบับที่เป็นระเบียบแบบแผนอย่างเคร่งครัด เพราะฉะนั้น ฉันทลักษณ์ในวรรณกรรมจึงเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง การกำหนดรูปแบบอย่างเคร่งครัดของวรรณกรรมชนิดนี้เอง ที่ทำให้ความคิดของนักเขียนคับแคบไปด้วย

ประเภทที่สอง วรรณกรรมแบบจิตนิยม (romanticism) เป็นวรรณกรรมที่เน้นการใช้อารมณ์สะเทือนใจ ใช้ความรู้สึกที่เกิดขึ้นในใจและความบังคลาใจ หรือสัญชาตญาณ (instinct) ในการสร้างสรรค์ผลงาน เป็นวรรณกรรมที่พยายามเดินสวนทางกับวรรณกรรมแบบคลาสสิก จนเข้าทำนองว่าต่อต้านของเดิมเป็นต้นว่า วรรณกรรมชนิดนี้พยายามทำวัฒนธรรมให้เป็นของธรรมดาและบริสุทธิ์ โดยพยายามอยู่ใกล้ชิดกับธรรมชาติอย่างมากที่สุดที่มนุษย์จะพึงทำได้ เมื่อเป็นเช่นนั้นนักเขียนส่วนมากจึงไม่เคร่งครัดในแบบแผนที่ตายตัว เพราะถือว่าทุกสิ่งทุกอย่างเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอหากที่ไม่ คือเปลี่ยนไปตามความเหมาะสมและตามความต้องการของมนุษย์ โดยเฉพาะความต้องการของนักประพันธ์ ดังนั้นจึงยกเลิกหรือไม่ยอมเดินตามรูปแบบของวรรณกรรมคลาสสิกอีกต่อไป แต่กลับไปเน้นความเป็นปัจเจกชน ความเสมอภาค และเสรีภาพส่วนบุคคล และเข้าสัมผัสกับชีวิตของสามัญชนยิ่งขึ้น โดยมีลักษณะทั้งในแนวทางลบแบบจินตนาการสร้างสรรค์ และจินตนาการกล่อกวนวิถีชีวิตที่แท้จริง แต่ก็ปลุกจิตสำนึกของคนให้คัดค้านการปิดบังความเป็นจริงทั้งหมด

แม้ว่าวรรณกรรมแบบจิตนิยมจะสามารถทำให้เกิดวรรณกรรมแนวอื่น ๆ ในเวลาต่อมา และถึงจะยึดถือเสรีภาพเพียงใด ก็เข้าใกล้ธรรมชาติเกินไปจนประสบกับความล้มเหลวในการสร้างสรรค์วรรณกรรม เพราะได้เริ่มจากความเป็นจริงทางกายวิสัย แต่เริ่มอุดมการณ์ทางอัตวิสัยพร้อมกับเอาอุดมการณ์นั้นเข้าขัดขวางการเปลี่ยนแปลงทางสังคม โดยพยายามบิดเบือนความจริงแม้ว่าจะไม่ปิดบังความจริงแห่งชีวิต และแม้ว่าจะชอบความเปลี่ยนแปลงแต่ก็เกลียดการต่อสู้ จึงมีลักษณะถอยหลังเข้าคลอง (Passive or regressive) ส่วนลักษณะก้าวหน้า (active or progressive) ก็เป็นเพียงแต่แสดงความเกลียดชังสภาพที่เป็นอยู่ ในขณะที่เดียวกันก็ชอบเพื่อฝันถึงอนาคตรูปอย่างไว้

ความเป็นจริง เป็นความฝันที่เริ่มจากความเพ้อฝัน และกลับสู่ความเพ้อฝันอันไร้สาระ จนเข้าไม่ถึง
สัจจะ

ประเภทที่สาม วรรณกรรมแบบธรรมชาตินิยม (naturalism) เป็นวรรณกรรมที่เน้น
ผลของการกระทบจากความจริงเท่านั้น คือ มักสนใจชีวิตความเป็นอยู่และภาษาของสามัญชนอย่าง
กว้างขวาง ส่วนมากเป็นชีวิตของชนยากจน กรรมกรและชาวนาที่ชวนเศร้าใจทั้ง ๆ ที่ไม่ใช่
โศกนาฏกรรมเพราะเนื้อแท้ความจริงเป็นเรื่องของความทุกข์ยาก การทนทุกข์ทรมาน และความ
วิปริตทางใจ หรืออาจกล่าวได้ว่า นักเขียนกลุ่มนี้จะตีแผ่เหตุการณ์ทุกอย่างออกมาโดยไม่จำกัดว่า
เป็นเรื่องอะไร และเป้าหมายของการประพันธ์ก็อยู่ที่การตีแผ่ความจริงทั้งด้านที่ดิ่งามและด้าน
อัปลักข์ณข์ของชีวิต จึงเสมือนการจำลองเหตุการณ์ลงบนกระดาษเฉยๆ ไม่มีการเคลื่อนไหวใดๆ
ทั้งสิ้น

ประเภทที่สี่ วรรณกรรมแบบสัจนิยม (realism) เป็นวรรณกรรมที่มีลักษณะการ
เขียนในเชิงสมจริงทั้งหมด การดำเนินเรื่องมักจะเรียบง่ายเข้าใจได้ทันที โดยถือรูปแบบทางภววิสัย
เป็นหลัก เนื่องจากวรรณกรรมแนวนี้เกิดขึ้นมาในยุคทุนนิยม ซึ่งเป็นสังคมที่มีการเอารัดเอาเปรียบ
กันอย่างมากที่สุด วรรณกรรมแบบนี้จึงสะท้อนถ่ายทอดความเป็นจริงในลักษณะเหมือนจริง ไม่มี
การปรุงแต่ง ส่วนใหญ่เป็นเรื่องของความไม่เป็นธรรมในสังคมทุนนิยม จึงไม่มีการให้อารมณ์
ความรู้สึก หรือใส่ฝันถึงอุดมการณ์ใดๆ ในอนาคต และไม่มีท่าทีมองเห็นอนาคตของสังคมใหม่
เนื้อหาสาระจึงมีลักษณะเป็นความคิดเห็นเฉพาะนักเขียน แต่ก็มีความเป็นกลางในการบรรยายสิ่งที่
เป็นจริงในสังคม ดังนั้น นักเขียนในแนวนี้อาจไม่ประสบผลในการสร้างสรรค์เช่นเดียวกับแนว
ธรรมชาตินิยม เพราะหมกมุ่นอยู่กับภววิสัยจนเกินไป โดยไม่ยอมวินิจฉัยทางอัตวิสัยบ้าง งาน
ประพันธ์จึงเป็นเพียงบันทึกเหตุการณ์ แม้จะเปิดโปงข้อเท็จจริง แต่ก็ไม่สามารถเห็นแนวทางอนาคตของ
ข้อเท็จจริงนั้นได้ นักประพันธ์บางคนยังเติลออกจากความเป็นจริง หันเข้าหาการเขียนแบบ
ธรรมชาติ อันเป็นแนวทางธรรมชาตินิยม จึงไม่ต่างอะไรกับการถ่ายรูปลักษณะเหมือนจริงแต่ไม่มี
ชีวิต

ประเภทที่ห้า วรรณกรรม แบบสัจนิยมใหม่ (Neo-realism) จากจุดอ่อนของการ
มองภววิสัยอย่างที่เป็นอย่างที่เป็นอย่าง และค่อนข้างหยุดนิ่ง ทำให้เกิดกระแสความคิดใหม่ของวรรณกรรม
ขึ้นมาแทนที่ เป็นการมองที่มาของภววิสัย และที่ไปของสิ่งเหล่านี้ควบคู่กันไป ไม่มองแบบหยุด
นิ่ง จึงเริ่มพัฒนาแนวทางสังคมในอนาคตอย่างมรอุดมการณ์ และเชื่อมั่นเป็นการประสานความเป็น
เอกภาพระหว่างอัตวิสัย (อุดมการณ์) และภววิสัย (ความเป็นจริง) หรือความเป็นเอกภาพระหว่าง
ความต้องการทางอัตวิสัย และทิศทางของความเป็นจริงทางภววิสัย โดยต้องยอมรับสภาพที่เป็นจริง
มองเห็นที่มาที่ไปของสิ่งทั้งปวง รวมทั้งมองเห็นบทบาทของสิ่งที่กำลังเกิดใหม่ และชัยชนะของสิ่ง

ใหม่ นักเขียนในแนวนี้อาจเป็นตัวแทนของสิ่งที่เกิดใหม่ หรือกำลังเกิดใหม่เหล่านี้ด้วย การพัฒนาวรรณกรรมสังคมนิยมใหม่ ในแต่ละภาพของแต่ละประเทศย่อมไม่เหมือนกัน อันสืบเนื่องมาแต่มีปัญหาอุปสรรคที่แตกต่างกัน ฉะนั้นจึงมีวรรณกรรมแบบสังคมนิยมใหม่หลายชั้น เป็นต้นว่า วรรณกรรมแบบสังคมนิยมต่อต้านจักรวรรดินิยม (anti-imperialist realism) และวรรณกรรมแบบสังคมนิยมสังคมนิยม (socialist realism)

สุวิมล อิศระธนาชัยกุล (2546: 13) ได้อธิบายความคิดของ ตรีศิลป์ บุญขจร ที่ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับสังคมไว้ใน 3 ลักษณะ คือ

ลักษณะแรก วรรณกรรมเป็นภาพสะท้อนสังคม การสะท้อนสังคมของวรรณกรรมมิใช่เป็นการสะท้อนอย่างบันทึกเหตุการณ์ทำนองเอกสารประวัติศาสตร์ แต่เป็นภาพสะท้อนประสบการณ์ของผู้เขียน และเหตุการณ์ส่วนหนึ่งของสังคม วรรณกรรมจึงมีความเป็นจริงทางสังคมแทรกอยู่ วรรณกรรมอาจสะท้อนสังคม ทั้งในด้านรูปธรรมและนามธรรม ด้านรูปธรรมหมายถึง เหตุการณ์ทั่วไปที่เกิดขึ้นในสังคม ส่วนด้านนามธรรมหมายถึง ค่านิยม ชีวิตจิตใจของคนในสังคม

ลักษณะที่สอง สังคมมีอิทธิพลต่อวรรณกรรม หรือคือนักเขียน นักเขียนอยู่ในสังคมย่อมได้รับอิทธิพลจากสังคม ทั้งด้านวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ศาสนา ปรัชญา และการเมือง สภาพการณ์ของปัจจัยเหล่านี้ย่อมเป็นสิ่งกำหนดโลกทัศน์ และชีวิตทัศน์ของเขา การพิจารณาอิทธิพลของสังคมต่อนักเขียน ควรให้ความสนใจว่านักเขียนได้รับอิทธิพลจากสังคมมาอย่างไร และเขามีท่าทีสนองตอบต่ออิทธิพลเหล่านั้นอย่างไร

ลักษณะที่สาม วรรณกรรมหรือนักเขียนมีอิทธิพลต่อสังคม นักเขียนที่ยิ่งใหญ่นอกจากจะเป็นผู้ที่มีพรสวรรค์ในการสร้างวรรณกรรมให้มีชีวิตโน้มน้าวจิตใจผู้อ่านแล้ว ยังเป็นผู้มีทัศนะกว้างไกลกว่าคนธรรมดา ทั้งนี้ส่วนหนึ่งเป็นเพราะเขามีความเข้าใจ และเข้าถึงสภาพของมนุษย์และสังคมได้มากกว่าคนทั่วไป ด้วยเหตุนี้วรรณกรรมที่ยิ่งใหญ่จึงเป็นอมตะ เพราะไม่เพียงแต่เสนอภาพปัจจุบันอย่างถึงแก่นของความจริงเท่านั้น แต่ยังคาดคะเนอนาคตได้อีกด้วย

การศึกษาความคิดทางการเมืองในการวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาแนวคิดผู้นำ โดยศึกษาจากผลงานที่ถือว่าเป็นวรรณกรรมระดับโลก คือ บทพระราชนิพนธ์เรื่องพระมหาชนก ซึ่งวรรณกรรมเรื่องนี้ถือได้ว่าเป็นวรรณกรรมที่ทางการเมือง เพราะเนื้อหาส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับ ผู้นำ ดังนั้นในการตีความจึงมีความจำเป็นที่จะต้องมีความรู้ความเข้าใจ เกี่ยวกับวรรณกรรมการเมืองพอสมควร วรรณกรรมการเมืองอาจกล่าวได้ว่าเป็นผลงานทางความคิด ความกดดันทางการเมืองที่ผู้เขียนวรรณกรรมประสบอยู่ และประทุออกมาเป็นวรรณกรรมการเมือง (ประทุมพร วัชรเสถียร 2515: 113)

2.2 แนวทางการศึกษาความคิดทางการเมือง

การตีความเป็นสิ่งที่สำคัญสำหรับการเรียนการศึกษาวិชาการปรัชญาการเมืองเป็นอย่างดี เพราะมันเป็นวิธีการเดียวที่สามารถจะเข้าใจแนวความคิดของนักปรัชญาในอดีตได้ ไม่ว่า การศึกษาปรัชญานั้นจะศึกษาด้วยแนวทางวิธีการใดก็ตาม ก็ไม่สามารถจะทำการตีความได้ เราไม่สามารถที่จะติดต่อนักคิดหรือนักปรัชญาท่านนั้นได้ว่า ในขณะนั้นท่านคิดอะไร และคิดอย่างไร มี วัตถุประสงค์อย่างไรในการคิดเช่นนั้น การจะรู้ได้ก็มีทางเดียวคือ เราต้องศึกษาจากตัวบทหรืองานเขียนของนักปรัชญาท่านนั้น แล้วนำมาวิเคราะห์ว่า งานเขียนนั้นเขียนเพื่อต้องการให้ผู้อ่านทราบอะไร ผู้เขียนคิดอะไรและมีวัตถุประสงค์อย่างไร ปัญหาที่เกิดขึ้นมาอีกว่าผู้ที่ศึกษาตีความนั้นมีความรู้เพียงใดที่จะตีความนั้นเป็นการตีความเพื่อเป็นการศึกษาในแนวทางใดและมุ่งวัตถุประสงค์อะไร ดังนั้นก่อนที่จะกล่าวถึงหลักการและแนวทางในการตีความ จึงควรทราบก่อนว่า แนวทางการศึกษาปรัชญาการเมืองนั้นมีแนวทางศึกษาอย่างไรบ้าง เพื่อเป็นกรอบของการตีความที่จะเลือกใช้ต่อไป

ไชยันต์ ไชยพร (2536: 1-7) ได้อธิบายการศึกษาแนวความคิดทางการเมืองไว้ว่า แบ่งออกเป็น 3 แนวทางด้วยกัน คือ

1. การศึกษาในแนวทางที่เรียกว่า ประวัติศาสตร์ความคิดทางการเมือง (History of Political Thought)

2. การศึกษาในแนวทางที่เรียกว่า ปรัชญาการเมือง (Political Philosophy)

3. การศึกษาในแนวทางที่เรียกว่า การพิจารณาทฤษฎีการเมือง (Political Theory)

ซึ่งในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ใช้เพียง 2 แนวทาง คือ การศึกษาในแนวทางประวัติศาสตร์ความคิดทางการเมือง และ แนวทางปรัชญาการเมือง เท่านั้น

1. การศึกษาในแนวทางประวัติศาสตร์ความคิดทางการเมือง (History of Political Thought) การศึกษาในแนวทางนี้มีความเชื่อหรือปรัชญาพื้นฐานความเชื่อว่า คนเรานั้นมิได้นึกคิดอะไรขึ้นมาลอย ๆ ความคิดของคนเกิดขึ้นได้จากการตอบสนองอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมรอบ ๆ ตัวเรา ความคิดทางการเมืองก็เช่นกัน เกิดขึ้นจากอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมที่มีต่อนักคิดคนนั้น ฉะนั้นเราจะเข้าใจความคิดของนักคิดคนหนึ่งได้อย่างทะลุปรุโปร่ง เราก็ต้องเข้าใจสิ่งแวดล้อมของเขาเป็นสำคัญ สิ่งแวดล้อมที่ว่านั้นได้แก่ ทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบ ๆ ตัวเรานับตั้งแต่ สภาพอากาศ ภูมิประเทศ การเลี้ยงดู สิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วแต่มีอิทธิพลในการกำหนดความคิดความอ่านของนักคิดทั้งสิ้น

การศึกษาในแนวนี้มีรากศัพท์ทางวิชาการเฉพาะที่ใช้เรียกสิ่งแวดล้อมดังกล่าวที่มีอิทธิพลต่อความคิดของนักคิดที่ว่า “context” หรือในภาษาไทยได้รับบัญญัติศัพท์ไว้ว่า “บริบท”

วรรณกรรมที่มีเนื้อหาความคิดทางการเมือง ลัทธิการเมืองเด่นชัด หรือมีโครงสร้างเรื่องเกี่ยวกับการต่อสู้ชิงอำนาจทางการเมืองทั้งภายในและภายนอกรัฐ ถือว่าเป็นวรรณกรรมการเมืองโดยตรง และหากเนื้อหาในวรรณกรรมเน้นหนักไปในทางการใช้อำนาจทางการเมืองหรือได้เน้นให้เห็นถึงความยุติธรรมต่าง ๆ ความเสื่อมโทรมในสังคม การต่อสู้ทางชนชั้นในยุคต่างๆ หรือความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ทางชนชั้นผู้ซื้อที่ดินทางสังคม (ผู้ปกครอง) กับชนชั้นผู้ถูกเอารัดเอาเปรียบ (ผู้ถูกปกครอง) ก็อาจจัดว่าเป็นวรรณกรรมการเมืองได้เช่นกัน เพราะมีผลกระทบต่อการเมืองไม่ด้านใดก็ด้านหนึ่ง ซึ่งผลกระทบหรืออิทธิพลดังกล่าวมิใช่มีแต่เฉพาะทางด้านดี ด้านไม่ดีก็มีประกอบด้วยเช่นกัน จากลักษณะของวรรณกรรมการเมืองข้างต้น ไพรัตน์ เทพพานิช (2541: 20-21) ได้ศึกษาความคิดของ บุญเหลือ เทพสุวรรณ ที่ได้กล่าวไว้ว่าถ้าจำแนกประเภทของวรรณกรรมตามการสะท้อนผ่านภาพทางการเมืองแล้ว สามารถแบ่งออกได้ 2 ประเภท

ประเภทแรก เป็นข้อเขียนที่แสดงทัศนะทางการเมืองโดยตรง เป็นต้นว่า แสดงถึงหลักการ ขบวนการ พัฒนาการ ขอบข่าย เนื้อหา ทฤษฎี ความคิด แนวความคิด กระบวนการอื่นๆ ในทางการเมืองอย่างตรงไปตรงมา ไม่ได้ใช้เทคนิคการประพันธ์เพื่อปลุกเร้าความคิดของผู้อ่าน แต่จะแสดงที่ตรงต่ออย่างตรง ๆ

ประเภทที่สอง เป็นวรรณกรรมการเมืองที่อาศัยบันเทิงคดี หรือกวีนิพนธ์เป็นพาหนะในการแสดงทัศนคติทางการเมือง ซึ่งก็ไม่สามารถสะท้อนทัศนะ ในการแสดงทัศนะทางการเมืองให้แน่ชัดดั่งแท่งเหมือนชนิดแรกได้ เพราะนวนิยายต้องกล่อมอารมณ์คนอ่าน ไม่ใช่ที่จะแสดงความคิดทางการเมืองของผู้เขียนแต่อย่างเดียว ดังนั้นวรรณกรรมการเมืองแบบบันเทิงคดีนี้แม้ว่าจะมีอิทธิพลทั้งทางการเมืองและสังคม แต่ต้องกินเวลานานกว่าคนอ่านทั้งหลายจะยอมรับและพร้อมที่จะปรับปรุงสังคมและการเมือง

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบแล้วบทพระราชนิพนธ์เรื่องพระมหาชนก อาจจัดอยู่ในประเภทที่สอง เพราะใช้เทคนิคการประพันธ์ โดยอาศัยกระบวนการในการแสดงออกในลักษณะบันเทิงคดีเป็นสื่อถึงผู้อ่านซึ่งผู้ศึกษาจะอาศัยการตีความในความหมายของผู้นำทางการเมืองโดยผ่านกระบวนการทางด้านภาษา อารมณ์ความรู้สึก และเนื้อความเป็นหลัก เพื่อให้เข้าถึงรายละเอียดเชิงคุณค่าของเนื้อความที่สื่อออกมาและรักษารูปของวรรณกรรมไว้ ที่สำคัญจะยึดเป็นกรอบอันจะสามารถสะท้อนภาพของผู้นำทางการเมืองในปัจจุบัน เปรียบเทียบกับผู้นำทางการเมืองในอดีตที่มีบริบทอันแตกต่างกันทั้งเงื่อนไขต่าง ๆ ตลอดจนลัทธิในการบริหาร การปกครอง หากแต่จุดมุ่งเน้นผู้ศึกษามุ่งที่จะศึกษาถึงปรัชญาที่ปรากฏภายใต้แนวคิดผู้นำทางการเมืองเป็นสำคัญ

บริบทที่นักวิชาการในแนวการศึกษาประวัติศาสตร์ทางความคิดทางการเมืองให้ความสำคัญเป็นพิเศษเพื่อที่จะทำความเข้าใจความคิดของนักคิดคือ บริบททางประวัติศาสตร์ (historical context) โดยจะเน้นที่สภาพหรือบริบททางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม บริบททางประวัติศาสตร์ของนักคิดคนหนึ่งนั้น มีขอบเขตที่กว้างขวางและครอบคลุมมาก การกล่าวถึงบริบททางประวัติศาสตร์ของนักคิดคนหนึ่งนั้น ย่อมหมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้นรอบ ๆ ตัวเขาตั้งแต่เกิดจนตาย แต่กระนั้นก็ไม่ใช่ว่าทุกสิ่งทุกอย่างที่จะมีอิทธิพลหรือมีความสำคัญเท่าเทียมกันหมดต่อการกำเนิดความคิดของนักคิดบางเหตุการณ์แม้ว่าจะเกิดขึ้นและเป็นสิ่งแวดล้อมอันหนึ่งของนักคิด แต่มันอาจจะไม่มีความสำคัญที่ทำให้นักคิดคิดอะไรขึ้นมาได้ เหตุการณ์บางเหตุการณ์มีอิทธิพล และผลกระทบที่สำคัญรุนแรงถึงกับเปลี่ยนแปลงความคิดของคน ๆ หนึ่งได้ อย่างสิ้นเชิง ฉะนั้น แม้ว่าบริบททางประวัติศาสตร์จะมีขอบเขตกว้างขวางมากอย่างที่กล่าวไปแล้วก็ตาม แต่ในการศึกษาพิจารณา เราจะไม่ศึกษารายละเอียดทุกอย่างที่เกิดขึ้นของนักคิด แต่เราจะพยายามพิจารณาถึงสิ่งสำคัญ ๆ ในบริบททางประวัติศาสตร์ของนักคิดที่น่าจะมีอิทธิพลต่อความคิดของเขา

การศึกษาหรือวิเคราะห์ความคิดของนักคิดโดยมีบริบทหรือประวัติศาสตร์ของนักคิดเป็นปัจจัยสำคัญในการอธิบายความคิดของนักคิดแต่ละคนนี้ เราเรียกว่า การวิเคราะห์เชิงบริบท (Contextual analysis) อันถือเป็นหัวใจของแนวการศึกษาประวัติศาสตร์ทางความคิดทางการเมือง นอกจากบริบทแล้ว หากไม่มีข้อเขียนหรืองานเขียนแล้ว เราไม่สามารถเข้าใจความคิดของนักคิดได้อย่างชัดเจนเช่นเดียวกัน ข้อเขียนหรืองานเขียนของนักคิดเราเรียกว่า ตัวบท (text) ดังนั้นในการศึกษาหรือวิเคราะห์หรือตีความความคิดของนักคิดท่านหนึ่ง เราจะสนใจศึกษาตีความเฉพาะข้อเขียนหรือตัวบทอย่างเดียวนั้นไม่ได้ และก็จะสนใจเพียงแค่บริบทอย่างเดียวก็น่าจะไม่ได้อีกเช่นกัน จึงต้องทำความเข้าใจทั้งบริบทและตัวบทควบคู่กันไป

ประโยชน์ที่ได้จากการศึกษาในลักษณะนี้ทำให้ทราบว่า นักคิดในอดีตนั้นคิดอะไร ประโยชน์ที่ได้เป็นประโยชน์ทางวิชาการล้วน ๆ แต่เราไม่สามารถนำแนวความคิดนั้นมาใช้แก้ปัญหาอะไรกับปัญหาในปัจจุบันได้ เนื่องจากแนวความคิดนี้เป็นแนวความคิดที่เหมาะสมกับสภาพเหตุการณ์และบริบทขณะนั้น แต่การมองย้อนไปในอดีตและเข้าใจถึงแนวความคิดในอดีตบางส่วนสามารถนำมาใช้ในปัจจุบันได้ด้วยแล้ว ก็ถือว่าการศึกษาในแนวทางนี้เป็นกำไรอย่างยิ่ง

2. การศึกษาในแนวทางปรัชญาการเมือง (Political Philosophy) การศึกษาในแนวทางนี้ต้องทำความรู้จักกับคำว่า “philosophy” ที่แปลว่า ปรัชญา เสียก่อนคำนี้เป็นคำกรีกโบราณ เป็นการสนธิ ระหว่าง คำว่า phi lied กับคำว่า Sophia คำว่า phi lien แปลว่าความรัก มิตรภาพ ส่วนคำว่า Sophia หมายถึง ปัญญา ความรู้ ดังนั้น เมื่อนำมารวมกันจึงหมายถึง ความรักในความรู้ ส่วนคำว่า political ก็มีรากศัพท์มาจากภาษากรีกเช่นกัน คือ politicos มีความสัมพันธ์กับคำ

ว่า polis นักวิชาการส่วนใหญ่จึงอนุโลมให้ใช้ความหมาย polis ซึ่งหมายถึง รัฐ นคร อาณาจักร หรือ บ้านเมือง สำหรับชาวกรีกโบราณ คำว่า political เป็นคำที่ใช้สื่อความหมายในสิ่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับ polis ซึ่งหมายถึงความหมายร่วมกัน หรืออะไรก็ตามที่เกี่ยวข้องกับทุก ๆ คน เมื่อรวมความจากข้างต้นแล้ว เราจะได้ว่า political philosophy ก็มีความหมายว่า ความรักความรู้ที่เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมของ polis หรือความรักในความรู้ในเรื่องกิจกรรมหรือการกระทำในส่วนรวม

เนื่องจากความรู้ที่กล่าวไปแล้วข้างต้นมาจากรากศัพท์คำว่า Sophia ซึ่ง ความรู้ในที่นี้หมายถึง ภูมิปัญญาอันรวมไปถึงทักษะที่จะทำให้เรามีวิจรรณญาณและการตัดสินใจที่ดีในเรื่องกิจกรรมหรือการกระทำในกิจกรรมส่วนรวม เป็นความรู้ในการออกกฎระเบียบกฎหมายหรือ แม้แต่ กฎศีลธรรมที่เหมาะสมสำหรับกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับส่วนรวมในสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป เรื่อยตามยุคสมัยแต่เป็นความรู้ที่ไม่เปลี่ยนแปลงแม้ว่าสถานการณ์ หรือกฎระเบียบอาจจะเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยตามยุคสมัยแต่เป็นความรู้ที่ไม่เปลี่ยนแปลงไปตามการศึกษาแนวทางนี้เชื่อว่า การกระทำหรือการงดเว้นการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งที่เหมือนมิได้หมายความว่าสองคนที่คิดนั้นจะต้องมีเจตนาหรือมีความต้องการที่เหมือนกัน และเช่นเดียวกัน การกระทำหรือการงดเว้นการกระทำที่แตกต่างกันมิได้หมายความว่า จะต้องมาจากเหตุผลและวิธีคิดที่แตกต่างกันด้วย ด้วยเหตุนี้เอง การศึกษาในแนวทางนี้จึงเชื่อว่าภูมิปัญญาความรู้ที่กล่าวมานั้นเป็นสิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลง แต่อาจทำให้เกิดการกระทำที่แตกต่างกัน รวมถึงอาจจะทำให้เกิดกฎหมายที่แตกต่างกัน และถ้าหากพิจารณาอย่างถ่องแท้แล้วจะเห็นว่าจุดมุ่งหมาย หรือเจตนาที่มาจากเหตุผลวิธีคิดภายใต้ภูมิปัญญานี้ แม้ว่าการกระทำหรือกฎระเบียบกฎหมายจะแตกต่างกันแต่ที่จริงแล้วมันไม่ได้นำมาซึ่งความแตกต่างในจุดมุ่งหมาย และจุดมุ่งหมายที่ว่านี้คือ ความดี

การศึกษาในแนวทางนี้ เชื่อว่าปรัชญาหรือแนวคิดนั้นเกิดขึ้นจากอิทธิพลของบริบท เช่นเดียวกัน และบริบทที่ก่อให้เกิดปรัชญาการเมืองก็คือ บริบทภายใต้เงื่อนไขที่ว่าธรรมชาติของมนุษย์นั้นปรารถนาสิ่งที่ดี และความดีย่อมนำมาซึ่งความสุขในการมีชีวิตของมนุษย์อย่างสมบูรณ์ และยังเชื่ออีกว่า บริบทดังกล่าวนี้ไม่ได้สูญหายไปไหน แต่เป็นเงื่อนไขที่ดำรงอยู่มาตลอด ดังนั้นเมื่อเงื่อนไขหรือสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ยังเป็นเช่นนี้ มันก็หลีกเลี่ยงไม่ได้ที่ปัญหาภายใต้บริบทดังกล่าวนี้จะยังคงเป็นปัญหาเดิม ๆ ที่ไม่เปลี่ยนแปลงมาโดยตลอด และเป็นปัญหาที่ทำให้เกิดการคิดแก้ปัญหาดังกล่าว และการคิดแก้ปัญหาดังกล่าวคือ การแสวงหาหรือความรักในความรู้ในกิจกรรมหรือการกระทำในกิจกรรมส่วนรวม หรือ องค์ความรู้ที่เรียกว่า ปรัชญาการเมืองนั่นเอง นั่นหมายความว่า เมื่อเหตุการณ์หรือสถานการณ์จะเปลี่ยนแปลงอย่างไรก็ตาม เราก็ยังมีคำถามที่ไม่เปลี่ยนแปลงและพยายามหาคำตอบอยู่ตลอดเวลาเช่นเดียวกันความดีคืออะไร? ชีวิตที่ดีเป็นอย่างไร? ความยุติธรรมที่แท้จริงเป็นอย่างไร? เช่นนี้เป็นต้น ไม่ว่าจะนานเพียงใดก็แล้วแต่ แนวการศึกษานี้

ก็เชื่อว่า ปัญหาเหล่านี้ก็ยังเป็นคำถามอยู่ตลอดไป และก็เชื่ออีกว่า ปัญหาเหล่านี้จะต้องมีคำตอบที่ไม่เปลี่ยนแปลงด้วยเช่นเดียวกัน เป็นคำตอบที่อยู่ในลักษณะที่เป็นสัจธรรม ซึ่งหมายความว่าปัญหาที่แท้จริงที่จะใช้ตอบปัญหาต่าง ๆ ได้

ในทุกยุคทุกสมัย ปรัชญาการเมืองเชื่อว่า มีนักคิดบางคนเป็นนักคิดที่อัจฉริยะยิ่งใหญ่ ที่ได้ค้นพบภูมิปัญญาที่แท้จริงที่ไม่ได้ตกอยู่ภายใต้กาลเวลา นั่นคือความคิดของเขาอยู่เหนือบริบทและประวัติศาสตร์จากความเชื่อนี้ทำให้เรามองได้ว่า แนวการศึกษาปรัชญาการเมืองนี้มีฐานความคิดในเรื่องที่ว่า สรรพสิ่งในโลกนี้มีแก่นสัจจะธรรมความจริงที่ไม่เปลี่ยนแปลงถึงแม้ว่าสิ่งแวดล้อมหรือสังคมจะเปลี่ยนแปลงตามยุคของประวัติศาสตร์อย่างไรก็ตามแต่แก่นแท้ของมันจะไม่เปลี่ยน ซึ่งย่อมหมายความว่า ถึงแม้วิถีชีวิตของมนุษย์จะเปลี่ยนไป แต่มีบางอย่างในตัวมนุษย์ที่ไม่เปลี่ยนบางอย่างในตัวมนุษย์ที่ไม่เปลี่ยนนี้เองทำให้ความเป็นไปของมนุษย์และโลกก็ไม่เปลี่ยนแปลง ถ้าเปลี่ยนก็เปลี่ยนเฉพาะเปลือกนอกเท่านั้น ปรัชญาการเมืองเห็นว่า ถ้าเราเข้าใจมนุษย์อย่างถ่องแท้ เราจะต้องไม่ไปศึกษาเฉพาะเปลือกที่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาเท่านั้น แต่เราจะต้องเข้าไปถึงแก่นแท้ของมัน

แนวทางการศึกษานี้เชื่อว่าสรรพสิ่งต่าง ๆ นั้นดำรงอยู่ได้โดยมีคุณลักษณะสองอย่าง คือ มีส่วนที่เปลี่ยนแปลงและส่วนที่ไม่เปลี่ยนแปลง ส่วนที่ไม่เปลี่ยนแปลงและเป็นแก่นแท้นั้น เรามักเรียกว่าธรรมชาติ ความเข้าใจในเรื่องธรรมชาติถือเป็นแนวคิดที่สำคัญอย่างหนึ่งในการศึกษาแนวปรัชญาการเมือง ปรัชญาการเมืองเห็นว่า การที่จะได้องค์ภูมิปัญญาความรู้ในเรื่องที่เกี่ยวกับกิจกรรม หรือการกระทำในกิจกรรมส่วนรวมหรือนัยหนึ่งก็คือ ภูมิปัญญาความรู้ทางการเมืองได้นั้น จะต้องค้นหาคำตอบเกี่ยวกับธรรมชาติการเมือง และธรรมชาติของมนุษย์ และแน่นอนที่สุดจะเป็นการค้นหาธรรมชาติการเมืองที่ดีที่สุด และธรรมชาติของมนุษย์ที่ดีที่สุด เพื่อที่จะเป็นแนวทางคำตอบแก่ปัญหาของการเมือง สังคม และมนุษย์ และเพื่อตอบคำถามและแก้ปัญหาที่เป็นปัญหาโดยตลอดไม่ว่าจะเป็นใคร อยู่ที่ไหนในโลก ที่มีความสนใจและจริงจังในการค้นหาคำตอบดังกล่าว และต้องพยายามหาทางออกให้แก่ตัวเอง สังคมของตัวเอง หรือรัฐของตนเอง แต่ละคนแต่ละที่อาจจะมีความแตกต่างกัน รูปแบบของการแก้ปัญหาจะต้องต่างกันแต่กระนั้นก็มาจากภูมิปัญญาความรู้ที่เป็นตัวชี้แนะเดียวกัน

ปรัชญาการเมืองเป็นการศึกษาอดีตหรือปัจจุบันเพื่อปัจจุบันและอนาคตในการศึกษาปรัชญาการเมือง ไม่ได้มุ่งที่จะยกเอาคำตอบของนักคิดในอดีตมาแก้ปัญหาหรือหาทางออกในปัจจุบัน ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่า การศึกษาในนี้ไม่ยอมรับการคิดและแนวการศึกษาประวัติศาสตร์การเมือง แต่ปรัชญาการเมืองเชื่ออย่างแน่อนว่าการแก้ปัญหาของเราในปัจจุบันจะแก้ได้ด้วยจากความคิดของเราในปัจจุบันเท่านั้น เพียงแต่การค้นหาคำตอบนั้น ความเข้าใจอย่างถ่อง

แต่ในหลักความคิดของนักคิดในสมัยโบราณ โดยเฉพาะยุคคลาสสิกเป็นจุดเริ่มต้นหรือบันได
พื้นฐานที่ขาดไม่ได้เลยอันเป็นความรู้ภูมิฐานที่จะชี้นำหรือเป็นกรอบความคิดของแนวความคิดนี้

การศึกษาปรัชญาการเมืองจะไม่เน้น บริบท เท่ากับ ตัวบท เพื่อชี้ว่าตัวบทที่นักคิด
ได้เขียนมานั้นพอเพียงแล้วที่จะค้นหาภูมิปัญญาความรู้ที่ไม่เปลี่ยนแปลงการสนใจอยู่เฉพาะแต่ตัว
บทนี้จึงทำให้แนวการศึกษานี้ถูกโจมตีจากแนวการศึกษาประวัติศาสตร์การเมืองว่า การตีความตัว
บทเพียงอย่างเดียวโดยไม่สนใจบริบทนั้น ไม่อาจจะตีความได้อย่างถูกต้องได้ แต่การศึกษาแนวนี้แม้
จะเน้นที่ตัวบทแต่ก็ไม่ใช่ว่าจะสบายนัก เพราะผู้ศึกษาจะต้องมีความมุ่งมั่นเพื่อที่จะค้นหาภูมิปัญญา
สังเคราะห์ สำหรับตัวเอง ทำให้ต้องมีความจริงจังกับตัวบทและมีความจริงจังกับตัวเองอย่างมาก
ต้องใช้วิจารณ์ญาณของตนเองเข้าตรวจสอบความคิดที่อยู่ในตัวบท ต้องตั้งคำถามที่สงสัยกับ
ข้อเสนอของตัวบท จะต้องนำความคิดที่นักคิดเสนอนั้นมาตรวจสอบในสถานการณ์ปัจจุบัน
การศึกษาในแนวทางนี้จึงทำให้ผู้ศึกษาทราบจุดอ่อนจุดแข็ง ความมีเหตุผลและไม่มีเหตุผล ความ
สอดคล้องหรือไม่สอดคล้องในความคิดของนักคิดได้อย่างดี ซึ่งแตกต่างจากแนวการศึกษา
ประวัติศาสตร์การเมืองที่ผู้ศึกษาจะไม่อ้างว่า สิ่งที่เขาได้เป็นความคิดของเขาเพราะเขาเชื่อว่าเป็น
ความคิดของนักคิดคนนั้น แต่แนวทางการศึกษาปรัชญาการเมืองก็ทำให้คนมีปัญญาที่เป็นตัวเอง
มากกว่าสิ่งใด ในขณะที่การศึกษาแนวประวัติศาสตร์การเมืองคอยศึกษาแต่เปลือกนอกของความรู้ที่
เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาและเพื่อตอบสนองความอยากรู้ทางวิชาการเพียงเท่านั้น

2.2.1 ระดับของบริบท

ดังที่ได้กล่าวแล้ว การตีความมีแนวทางการตีความอยู่อย่างหลากหลาย ซึ่ง
แต่ละแนวทางการตีความนั้นมีการคำนึงถึงอำนาจของบริบทในลักษณะต่าง ๆ กันตามแต่ละ
แนวทาง แต่จากลักษณะความเชื่อที่ว่าสรรพสิ่งต่าง ๆ ไม่สามารถที่จะหลุดจากอำนาจของบริบทได้
มนุษย์ก็เช่นเดียวกันที่ไม่สามารถจะปลอดจากอำนาจของบริบทได้อย่างแท้จริง อย่างน้อยที่สุดก็คือ
บริบทของตัวผู้ศึกษา หรือตัวผู้ตีความ (individual context) เพียงแต่ว่าผู้ศึกษาจะตระหนัก หรือ
คำนึงถึงอำนาจของบริบทนั้นหรือไม่ ดังนั้น การตีความไม่ว่าจะเป็นในแนวทางการตีความใน
ลักษณะใดไม่สามารถที่จะกล่าวได้อย่างชัดเจนถึงการปลอดจากอำนาจของบริบทอย่างแท้จริง ซึ่ง
ความสำคัญของ “บริบท” ในการที่จะส่งผลต่อการตีความนั้น ขึ้นอยู่กับว่า ผู้ตีความได้ใช้แนวทาง
ใดในการตีความ ซึ่งหมายถึง ผู้ตีความเป็นผู้กำหนดถึงความสำคัญของอำนาจของบริบทต่อการ
ตีความนั้น โดยผ่านแนววิธีการตีความที่ผู้ตีความได้ใช้นั่นเอง ซึ่งการกำหนดแนววิธีการตีความนี้จะ
ส่งผลถึงการกำหนด “ระดับของบริบท” ซึ่งรวมถึงขอบเขตพรมแดนของบริบทของการศึกษา
ตีความด้วย

“ระดับของบริบท” หรือ “พรมแดนของบริบท” นี้เป็นส่วนสำคัญในการกำหนดหรือเลือกสรรวางขอบเขตการศึกษาตีความ ซึ่งขึ้นอยู่กับแต่ละแนวทางที่ผู้ตีความเลือกในการศึกษาตีความ ว่ามีแนวทางในการพิจารณาตีความที่พิจารณาให้ความสำคัญกับ “บริบท” ในลักษณะใด โดยในการแบ่งระดับของบริบทนั้นสามารถแบ่งออกได้เป็น 5 ระดับ ได้แก่

1. Micro context คือ บริบทในระดับที่ย่อยที่สุด หมายถึง การพิจารณาบริบทในการใช้ภาษาคำต่าง ๆ รวมถึงบริบทส่วนตัวของตัวบุคคลผู้เขียนด้วย (personal context) บุคคลแต่ละคนนั้นถือว่ามีความมีปัจเจกภาพที่ถ่ายทอดมาในวิธีการใช้รักษาของเขาด้วย แต่ละคนมีรูปแบบ (style) การเขียนที่แตกต่างกัน ซึ่งจำเป็นต้องใช้เทคนิคพิเศษในการศึกษา บริบทของภาษาเป็นสิ่งจำเป็นในการตรวจสอบข้อมูลว่าเป็นของผู้เขียนคนใดคนหนึ่ง และใช้ในการที่จะเข้าใจประโยคที่สำคัญ ๆ หรือบทที่สำคัญ ๆ ภายใต้อารมณ์ของงานเขียนทั้งหมดของผู้เขียนแต่ละคน ซึ่งบริบทในระดับนี้ถ้าจะพิจารณากันจริง ๆ สามารถไล่ลงไปถึงบริบทของตัวบุคคลในเรื่องของอวัยวะร่างกายในระดับเซลล์ ระบบประสาทที่แต่ละคนมีแตกต่างกัน และการปะทะสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม อันก่อให้เกิดการแสดงออกทางพฤติกรรมและความคิดที่แตกต่างกัน โดยความสำคัญของบริบทในระดับนี้ที่ไม่สามารถที่จะปฏิเสธหรือมองข้ามจะอยู่ที่การศึกษางานของใครก็ตาม ความตั้งใจ (intention) ของผู้บันทึกข้อมูลหรือนักเขียนเป็นสิ่งสำคัญ มิฉะนั้นความเข้าใจหรือการตีความอาจจะคลาดเคลื่อนก็ได้ โดยเฉพาะการศึกษาประวัติศาสตร์ความคิด เพราะนักคิดทุกคนไม่ได้จะมีเพียงลักษณะของความสนใจที่ต่างกัน แต่มีลักษณะเฉพาะของการใช้ศัพท์ สำนวน และความสัมพันธ์ของคำต่าง ๆ เช่น ลักษณะของการเขียนของเพลโตตามลักษณะการสนทนาของโสกราตีสที่เป็นลักษณะของการกล่าวที่น้อยกว่าความจริง , การหลบความหมายโดยกล่าวตรงข้าม (irony) ซึ่งเป็นเทคนิคในการเขียนที่สำคัญที่ถือได้ว่า จะเข้าใจได้ก็โดยพิจารณาภายใต้อารมณ์ของวิธีการ (style) หรือจุดมุ่งหมาย (intention) ของนักเขียน นักคิดท่านนั้นๆ

2. Correlative Context คือ สิ่งที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลหรืองานที่เราต้องการศึกษา เช่น การศึกษาแนวคิดในยุคเอเธนส์ เราได้อาศัยข้อมูลประวัติศาสตร์ที่ได้จากผลงานของโสกราตีส ,เพลโต , อริสโตเติล , ซึ่งเป็นนักคิดในบริบทนั้น ถือว่าเป็น correlative context ที่เกี่ยวข้องกับบริบทจริง คือ การศึกษาแนวความคิดในนครรัฐเอเธนส์ หรือ การศึกษางานของท่านพุทธทาสภิกขุ Correlative Context ก็คือ งานของนักวิชาการที่ทำการศึกษา ซึ่งหมายถึง เมื่อมีการตีความงานชิ้นนั้นย่อมอยู่ภายใต้อารมณ์ของมันเอง (การศึกษาในเรื่องแนวคิดในยุคเอเธนส์ เราก็ต้องคำนึงถึงบริบทของนักคิดในยุคนั้นด้วย) ด้วยเหตุนี้การศึกษางานตามแนวความคิดในบริบทระดับนี้จึงเป็นการตีความซ้อนการตีความหลายครั้งหลายครา เป็นการผสมผสานของบริบทในหลายยุคหลายสมัย

3. Macro context เป็นบริบทที่เกี่ยวกับเรื่องที่กว้างขวางครอบคลุม และมีลักษณะ impersonal ได้แก่ สภาพทางสังคมหรือวัฒนธรรม หรือ การถกเถียงระหว่างค่ายความคิด (school of thought) 30 เช่น การศึกษางานปรัชญา หรือประวัติศาสตร์ของเอเธนส์ เราก็จำเป็นต้องพิจารณาบริบททางสังคม เศรษฐกิจการเมืองของชีวิตคนกรีกโบราณ หรือ การศึกษาความคิดทางการเมืองของ จัง จ้าก รุสโซ่ ก็ต้องอาศัยการศึกษาบริบทของฝรั่งเศสในยุคนั้น เป็นต้น

4. Metacotext บริบทดังกล่าวนี้จะเข้าใจได้เมื่อเราพิจารณาถึงวิธีการตั้งคำถามของนักคิดในอดีตหรือวิธีการมองปัญหาของผู้บันทึกประวัติศาสตร์ ตลอดจนแนวทางการแก้หรือตอบคำถามที่ได้ถูกตั้งขึ้นมา เช่น ลักษณะเฉพาะของการตั้งคำถาม-คำตอบของปรัชญากรีกหรือของคนกรีกโดยทั่วไป หรือ ลักษณะของจีน ของอินเดีย หรือเมื่อนำกรีก อินเดีย จีน มาเปรียบเทียบพบลักษณะร่วมก็จะเข้าอยู่ภายใต้ metacotext บริบทดังกล่าวนี้จะครอบคลุมกว้างขวางกว่า macrocontext

5. Meta-metacontext หรือ the universal หมายถึง บริบทสากล ที่พยายามนำเอาบริบททั้งหมดที่ได้กล่าวไปข้างต้นเข้ามารวมกันขึ้น เพื่อสร้างความเข้าใจให้เห็นลักษณะความเป็นสากลทางความคิดของตัวบทหนึ่ง ๆ แต่บริบทในระดับนี้เป็นเพียงความใฝ่ฝันหรือภาพร่างของนักวิชาการต่างๆ เท่านั้น

ในการแบ่งบริบทเป็นห้าระดับดังที่ได้กล่าวไว้ในความเป็นจริงแล้ว บริบททั้งห้านี้ไม่สามารถที่จะแยกออกจากกันได้เลย เพราะ โดยแท้จริงแล้ว บริบททั้งหลายขึ้นอยู่ต่อกันและกัน บริบทสากลประกอบด้วยบริบทย่อยๆ ในขณะที่บริบทที่ใหญ่กว่าก็มีอิทธิพลในการกำหนดบริบทที่เล็กกว่าเช่นเดียวกัน (เอกมนต์ พรชูเกียรติ 2543: 16-19)

สำหรับการศึกษาความคิดทางการเมืองด้านแนวคิดเกี่ยวกับผู้นำในบทพระราชนิพนธ์เรื่องพระมหาชน ของงานวิจัยนี้มุ่งเน้นการศึกษาแนวปรัชญาการเมืองหรือความคิดทางการเมือง ซึ่งมีความจำเป็นที่จะต้องปฏิบัติหรือศึกษาโดยการอ่านเนื้อหา วิเคราะห์ถึงตัวบทในวรรณกรรมของนักคิด นักเขียน ที่ได้เขียนไว้ การตีความจึงมีความสำคัญ

การตีความมีความหมายได้หลากหลาย และความหมายที่ปรากฏออกมาจากการตีความโดยวิธีต่าง ๆ ส่วนมากจะเป็นผลมาจากการที่ได้เข้าไปสัมผัสหรือมีส่วนร่วมในทางการเมืองในบริบทขณะที่ตีความ การตีความจึงอาจแสดงออกถึงความฝักใฝ่ เป็นกลางหรือมีอคติทางการเมือง ดังนั้นการที่จะเข้าถึงตัวบทอย่างแท้จริงจำเป็นที่จะต้องยึดหลักเกณฑ์ของหลักแห่งการตีความโดยเฉพาะอย่างยิ่งการตีความตามตัวบท แต่ในบางครั้งการตีความไม่จำเป็นที่จะต้องใช้กับตัวบทเสมอไป เพราะนักคิดอาจสร้างผลงานอ่านที่สื่อถึงความคิดก็ได้ ผลของการตีความนั้นสามารถที่จะมีส่วนเสริมกัน ขยายความซึ่งกันและกันหรือขัดแย้งกันได้ ผลของการตีความเพื่อให้ได้

ความหมายหรือความจริงที่ผู้เขียนตั้งใจไว้นั้น ในทางปฏิบัติอาจจะเป็นได้ที่ผู้ศึกษาตีความหมายที่ถูกต้อง แต่อาจจะไม่ตรงตามความมุ่งหมายที่แท้จริงของผู้เขียน ตามตัวบทที่พยายามสื่อถึงผู้อ่าน ทั้งนี้เพราะว่าผู้เขียนได้ซ่อนความหมายที่แท้จริง (Esoteric) หรือความมุ่งหมายที่แท้จริงของเขาไว้ในตัวบท หรือตั้งใจให้มีหลายความหมาย แต่มีเพียงความหมายเดียวที่ถูกต้องทั้งความหมายและความมุ่งหมายของผู้เขียน (ธงชัย จำสุววรรณ 2239: 22)

หลักเกณฑ์การตีความที่ถูกต้องเหมาะสมจึงมีความสำคัญ การตีความโดยแท้จริงแล้ว เป็นเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ เพราะโดยธรรมชาติการตีความเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา ในขณะที่เราเรียนรู้หรือรับรู้ ความรู้ทั้งหลายจึงเป็นผลมาจากการตีความขั้นตอนในการตีความจึงมีส่วนสำคัญส่วนหนึ่งในความคิดของมนุษย์ที่พยายามจะแสวงหาความจริง ที่แฝงซ่อนอยู่ในตัวบทที่ทำการศึกษา(ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ 2528: 159-8) ในการค้นหาความมุ่งหมายตามความต้องการของนักคิดผู้นั้นให้ได้มากที่สุด ผู้ตีความจะต้องมีความเป็นอิสระ ปราศจากอคติในการศึกษาตีความ ผู้ตีความไม่อาจปฏิเสธอำนาจของบริบทรวมทั้งเงื่อนไขของเวลาและสถานที่ เพราะอย่างน้อยที่สุด บริบทในระดับตัวบุคคล (individual context) ก็อาจมีผลต่อการตีความเพราะถือว่าบุคคลเป็นส่วนหนึ่ง ที่จะต้องได้รับอิทธิพลต่าง ๆ จากสังคมเมือง การให้ความสำคัญต่อบริบทอาจสามารถทำให้เข้าใจความหมายของตัวบทหรือความคิดที่แฝงอยู่ในตัวบทได้อย่างถูกต้องในระดับหนึ่ง โดยการนำเอาสรรพสิ่ง หรือเหตุการณ์นั้น ๆ มาวางลงในบริบทของมัน และศึกษาความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งหรือเหตุการณ์นั้น ๆ เปรียบเทียบกับสรรพสิ่งหรือเหตุการณ์อื่นในบริบทเดียวกัน นั้นหมายถึงการที่จะเข้าใจสรรพสิ่งต่างๆ ได้เป็นอย่างดี เราจะต้องเข้าใจหรือพยายามทำความเข้าใจมัน ในบริบทของมัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเราพยายามที่จะทำความเข้าใจในวัฒนธรรมอื่น นอกเหนือจากวัฒนธรรมของเรา (ธงชัย จำสุววรรณ 2239: 25)

2.3 การตีความ (interpretation)

การตีความมิได้ต่าง ๆ นานา ทั้งที่เป็นการขัดแย้งกันหรือที่เป็นการขยายความซึ่งกันและกัน และในแง่หนึ่งแนวทางในการศึกษาหรือตีความปรัชญาการเมืองนั้นจึงมีอยู่อย่างไม่จำกัด แนวทางเหล่านี้อาจกล่าวได้ว่ามีทั้งที่ถูกกำหนดโดยตัวผู้ศึกษาเอง โดยขนบธรรมเนียมทางสังคม และภูมิปัญญาที่เราคุ้นเคย นอกจากนั้น โดยเหตุที่การตีความปรัชญาการเมืองที่กระทำกันอยู่ในปัจจุบัน มักจะเป็นความพยายามของผู้ตีความที่จะสื่อสารกับผู้อ่าน ซึ่งส่วนใหญ่แล้วเป็นผู้ที่มีภูมิร่วม หรือเข้าไปมีประสบการณ์โดยตรงในทางการเมือง การแสดงออกซึ่งความฝักใฝ่ในทางการเมืองของผู้ตีความ จึงมักจะปรากฏออกมาในการตีความอีกด้วย

สมบัติ จันทรวงศ์ (2527: 31-33) ได้สรุปและกล่าวถึง แนวทางการตีความงานเขียนทางปรัชญาการเมืองที่สำคัญๆ มีอยู่ 6 วิธี ดังต่อไปนี้คือ

1. การวิเคราะห์ตัวบทอย่างละเอียด (Close textual analysis)

การศึกษาความคิดของปรัชญาเมธีที่ปรากฏออกมาในรูปของงานเขียน ย่อมเป็นจุดเริ่มต้นสำหรับความพยายามใด ๆ ที่จะเข้าใจความคิดของปรัชญาเมธีนั้น ๆ เสมอ การวิเคราะห์งานเขียนชิ้นสำคัญ ๆ ของปรัชญาเมธีนั้น อาจแยกวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายย่อยออกไปได้อีกดังต่อไปนี้ คือ

1.1 เพื่อหาความหมายที่ปรัชญาเมธีพยายามจะสื่อ โดยการพิจารณาจากคำจำกัดความและคำอธิบายของคำที่ปรัชญาเมธีเลือกใช้ในงานเขียนของตน

1.2 เพื่อพิจารณาส่วนของงานเขียนชิ้นใดชิ้นหนึ่งจากแง่ของงานเขียนชิ้นนั้น ๆ ทั้งหมด

1.3 เพื่อพิจารณางานเขียนชิ้นใดชิ้นหนึ่ง จากแง่ของงานเขียนทั้งหมดในช่วงชีวิตของปรัชญาเมธีนั้น ๆ ว่ามีความต่อเนื่องหรือไม่ อย่างไร

1.4 เพื่อวิเคราะห์งานเขียนชิ้นใดชิ้นหนึ่ง จากแง่ของแบบการประพันธ์และสไตล์การเขียนว่า มีความสำคัญอย่างไรหรือไม่กับการเสนอแนวคิดและวิธีการตีความที่ถูกต้อง

1.5 เพื่อการวิเคราะห์งานเขียนชิ้นใดชิ้นหนึ่งอย่างละเอียด เพื่อหาความหมายที่แท้จริงที่ปรัชญาเมธีประสงค์จะสื่อถึงผู้อ่าน

2. การแยกแยะระหว่างเจตนา (Intention) ของปรัชญาเมธีและผล (effect) อันเกิดจากการยอมรับความคิดนั้น ๆ

ในขณะที่แนวทางแรก เน้นการหาความหมายโดยดูจากความตั้งใจหรือเจตนาของตัวปรัชญาเมธีเป็นสำคัญ แนวทางที่สอง กลับให้ความสำคัญแก่ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นในทางการเมืองจากการตีความความคิดนั้น ๆ แล้วนำไปปฏิบัติจริง ๆ ผู้ที่ยึดตามแนวทางการตีความแบบนี้ถือว่า จริงอยู่ ความหมายหรือผลกระทบที่ตามมาทีหลังอาจจะไม่ใช่สิ่งที่ปรัชญาเมธีนั้น ๆ คาดคะเนไว้ล่วงหน้าก็ได้ แต่ในเมื่อปรัชญาการเมืองนั้น ๆ ผ่านการตีความของผู้อ่าน และกลายเป็นสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่ตามมา จึงต้องถือเป็นส่วนหนึ่งของเนื้อหาที่จะต้องศึกษาค้นคว้า โดยไม่ต้องคำนึงว่านั่นเป็นส่วนหนึ่งของความตั้งใจเดิมของปรัชญาเมธีหรือไม่ นี่ย่อมหมายถึงการยอมรับว่า การตีความปรัชญาการเมืองมีผลกระทบต่อการเมืองในทางปฏิบัติ การตีความนั้น ๆ ก็ถูกกระทบโดยแนวปฏิบัติทางการเมืองอีกทีหนึ่ง

3. การศึกษาชีวประวัติของปรัชญาเมธี (Biographical approach)

แนวทางนี้มีข้อสมมติฐานสำคัญอยู่ที่ว่า ความคิดย่อมเกิดจากบุคคล เพราะฉะนั้นความรู้เกี่ยวกับชีวประวัติของบุคคลนั้น ๆ จะสามารถช่วยให้ผู้ศึกษาเข้าใจหรือสามารถตีความปรัชญาการเมืองของบุคคลนั้น ๆ ได้ดียิ่งขึ้น ทำให้เราสามารถบอกได้ว่าเหตุการณ์

สำคัญอะไร ๆ ในชีวิตของปรัชญาเมธี ก่อให้เกิดความคิดอะไรขึ้นในช่วงชีวิตนั้น ๆ ของปรัชญาเมธี ตลอดจนสามารถบอกได้ว่า งานเขียนที่เขียนขึ้นไปในช่วงต่าง ๆ ของชีวิตของปรัชญาเมธีนั้น ๆ มีความสืบเนื่องกันอย่างไร เช่นการที่มาร์กซ์ ต้องทนทุกข์ทรมานด้วยโรคฝีขณะเขียน capital ทำให้เขามีความก้าวร้าวเป็นพิเศษกับนายทุนในงานเขียนชิ้นนั้น หรือโรคไตของรูสโซ่ทำให้ Social Contract มีความไม่ปะติดปะต่อกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ถ้าปรัชญาเมธีนั้น ๆ เขียนอัตชีวประวัติของตนไว้ อัตชีวประวัติดังกล่าวก็จะถูกถือว่ามีค่าไม่ต่างอะไรจากงานเขียนด้านปรัชญาการเมืองไปเลย คือถือว่าตัวบุคคลและงานเขียนของเขาก็คือของอย่างเดียวกัน อันได้แก่ภาพสะท้อนบุคลิกของปรัชญาเมธีนั่นเอง

4. แนวทางจิตวิทยา (Psychological approach)

คือการนำเอาวิธีการทางจิตวิทยาและจิตวิเคราะห์มาใช้ศึกษาปรัชญาเมธี ในกรณีนี้ความคิดของปรัชญาเมธีเองที่ปรากฏออกมาเป็นลายลักษณ์อักษร เป็นเพียงจุดเริ่มต้นของข้อมูลตามวิธีการนี้ ผู้ศึกษาจะพิจารณาชีวิตและกระบวนการผลิตผลงานทั้งหมดของตัวปรัชญาเมธีเพื่อนำมาสร้างให้เห็นขั้นตอนของการเกิดความคิดของปรัชญาเมธีเองไม่รู้ ในบางกรณีแนวทางการตีความแบบนี้จะถือเอาว่า ผลงานทางทฤษฎีของปรัชญาเมธีที่ปรากฏออกมา เป็นเพียงความพยายามของผู้เขียนที่จะต่อสู้กับปัญหาทางจิตวิทยาของผู้เขียนเอง และผลงานของผู้เขียนก็คือ “อาการ” ที่จะบอกให้ผู้ศึกษาได้ทราบ “การเจ็บป่วย” ทางจิตของผู้เขียน

5. แนวทางอุดมการณ์ (Ideological approach)

ผู้ใช้แนวทางปกติจะเป็นผู้มีความสามารถเปิดเผยเกี่ยวกับท่าทีทางการเมืองของตนเองอยู่มากแนวทางนี้คือการนำเอาสูตรสำเร็จทางอุดมการณ์ที่มีอยู่ก่อนแล้วมาเป็นเครื่องมือในการอธิบายความคิดของปรัชญาเมธี เพราะฉะนั้น โธมัส มอร์ จึงถูกมองว่าเป็นตัวแทนกรมาซิฟในสมัยที่ชนชั้นนี้แทบจะยังไม่ได้เกิดขึ้นเลย เป็นต้น แต่อันตรายที่เด่นชัดที่สุดของแนวทางนี้อยู่ที่ว่าการประเมินค่าผลงานของปรัชญาเมธีโดยวิธีการนี้ จะมีกำเนิดมาจากแนวคิดและบทสรุปที่ถูกกำหนดอยู่ในความคิดของผู้ศึกษาอยู่ก่อนแล้ว “ข้อมูล” หรืองานเขียนของปรัชญาเมธี เป็นเพียงชิ้นส่วนที่จะต้องนำมาใส่ลงไว้ในสูตรสำเร็จทางอุดมการณ์เพื่อใช้อธิบายเท่านั้นเอง

6. แนวทางประวัติศาสตร์ (Historical approach)

แนวทางประวัติศาสตร์เป็นแนวทางที่พยายามที่จะให้ความสำคัญแก่กาลเวลาและสถานที่ในยุคสมัยที่แตกต่างกันออกไป ในการศึกษาตัวปรัชญาเมธีและผลงาน คือมากกว่าการศึกษาตัวบทเพียงอย่างเดียว สิ่งที่แนวทางนี้พยายามจะกระทำ ได้แก่การชี้ให้เห็นบริบท (context) แห่งความสลับซับซ้อนที่เหตุการณ์หรือความคิดหนึ่งใดจะต้องถูกเข้าใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคสมัยที่ต่างกันอย่างมากมายนี่ จึงอาจกล่าวได้ว่าแนวทางนี้ เป็นแนวทางที่มีความ

ทะเลทรายมากที่สุดในที่สุด เพราะเกือบจะไม่มีอะไรที่จะสามารถละเว้นการพิจารณาได้นับตั้งแต่ตัวบท (text) ชีวิตประวัติและตลอดจนสภาพทางวัฒนธรรม (ภาษาและวิธีการคิด) เศรษฐกิจสังคมสมัยที่มีการเขียนงานต่าง ๆ ขึ้น รวมถึงเหตุการณ์และแนวคิดที่อุบัติขึ้นก่อนสมัยนั้น ๆ ความพยายามที่จะสร้างความเป็นจริงทางประวัติศาสตร์ ที่ใกล้เคียงมากที่สุดกับความเป็นจริงในสมัยที่ปรัชญาเมธีเขียนงานของตน ไม่ว่าจะเป็นภาษาที่ใช้ แนวคิด และตรรกศาสตร์ที่อาจแตกต่างออกไปจากยุคปัจจุบัน เพื่อที่จะได้ทราบว่าคุณคนในยุคอื่น ๆ มีความคิดเห็นในทางการเมืองอย่างไร คือเป้าหมายหลักของสำนักนี้

2.4 สรุป

ในการศึกษาหาความหมายที่แท้จริงของตัวบทในวรรณกรรม ผู้ตีความจะต้องใช้ความระมัดระวังจัดความรู้ หรือข้อสงสัยในวรรณกรรมที่มีอยู่เดิมออก และเริ่มต้นศึกษาใหม่โดยวางตัวเป็นกลาง ไม่มีอคติ (bias) สิ่งที่สำคัญที่สุดอยู่ที่ว่าเราจะพยายามรับฟังในสิ่งที่ปรัชญาเมธีประสงค์จะสื่อถึงเรา เราจะต้องพยายามแสวงหาว่าอะไรคือ คำถามที่ปรัชญาเมธีพยายามจะตอบ ไม่ใช่บังคับให้เขาต้องตอบคำถามของเรา จริงอยู่แนวความคิดหรือวิธีการตีความที่ใช้เป็นเครื่องมือในการพิจารณาความคิดของนักคิด ซึ่งแตกต่างกันไปตามยุคสมัยผลการตีความอาจทำให้ได้ความหมายอย่างกว้างขวาง แต่ถ้าศึกษาตัวบทในวรรณกรรมอย่างละเอียดรอบคอบ และระมัดระวังอย่างดีที่สุดแล้ว ก็จะทำให้สามารถแยกแยะระหว่างสิ่งที่เป็นตัวบทอันเปิดเผย กับตัวบทที่ไม่เปิดเผยในวรรณกรรมชิ้นเดียวกันของนักคิด นักเขียน ทั้งนี้เพราะส่วนหนึ่งนักคิด นักเขียน จำเป็นต้องมีวิธีการเขียนออกมาในรูปปกปิด ที่เปิดโอกาสให้คนเพียงไม่กี่คนได้เข้าใจ โดยไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อความเชื่อของคนหมู่มาก ที่มีต่อความเป็นหลักของสังคม ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของการดำรงอยู่ของสังคมนั้น ๆ (สมบัติ จันทรวงศ์ 2527: 26)

คำตอบที่เกิดขึ้นได้จากการตีความตามตัวบทที่เป็นไปได้หลายแนวทาง กล่าวคือ ตัวบทที่ตีความนั้น ๆ สามารถตีความได้หลากหลายความหมาย ซึ่งอาจเกิดขึ้นจากประสบการณ์ที่แตกต่างกันของผู้ที่ทำการตีความนั้น ในการศึกษาความคิดทางการเมืองเกี่ยวกับแนวคิดผู้นำ เป็นการศึกษาวรรณกรรมในยุคปัจจุบัน ซึ่งผู้เขียนต้องการให้งานเขียนเผยแพร่ หรือเปิดเผยต้นฉบับ การตีความในที่นี้ต้องการค้นหาความหมายของวรรณกรรม ที่ให้ความคิดทางการเมืองในแนวคิดเกี่ยวกับผู้นำ และจะเป็นการง่ายที่จะตีความบทพระราชนิพนธ์เรื่องพระมหาชนก โดยไม่ได้เริ่มต้นศึกษาจากกรอบใด ๆ แต่จะให้ความสำคัญกับความหมายของตัวบท (Text) ซึ่งเป็นส่วนที่ระบุความคิดของนักคิด นักเขียน ทั้งนี้เพราะกรอบต่าง ๆ ที่เรามีจะใช้โดยเจตนาหรือไม่ก็ตาม จะเป็นตัวกำหนดหรือชี้ความคิดของผู้ตีความให้อยู่ในกรอบหรือคล้อยตาม ดังนั้นในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จึงใช้แนวทางการตีความตามตัวบทเป็นหลัก กล่าวคือ เน้นความสำคัญของตัวงาน แต่ไม่ได้ลด

ความสำคัญของบริบทออกทั้งหมด อีกทั้งผู้ศึกษายังได้ศึกษาวรรณกรรมที่มีผู้รจนาถึงพระมหาชนก ในมิติต่างๆ เช่น บทความเรื่อง ความเพียรของพระมหาชนก เรื่องพลังศักดิ์สิทธิ์แห่งพระราชนิพนธ์ เรื่องพระมหาชนกวรรณคดีระดับโลก เป็นต้น

และด้วยเป็นการศึกษาที่กล่าวถึงแนวคิดทางการเมืองโดยมุ่งเน้นไปที่แนวคิดผู้นำทางการเมืองซึ่งภายใต้วรรณกรรมเรื่องพระมหาชนกนั้นอิงอยู่บนความเป็นประวัติศาสตร์ทางด้านศาสนาซึ่งมีตัวบทที่สำคัญอันสะท้อนออกมาและสื่อถึงความเป็นปรัชญาการเมือง ซึ่งในขณะเดียวกันก็มีบริบทอันเป็นเงื่อนไขตามธรรมชาติประการหนึ่งที่สนับสนุนและจะก่อให้เกิดปรัชญาการเมืองขึ้นด้วย เพราะอย่างไรก็ตาม ไม่ว่าทิศทางของวรรณกรรมหรือปรัชญาที่แสดงออกนั้นจะเป็นไปในรูปใดก็ตามก็ยังคงจะต้องตอบปัญหาหลักๆ ที่ถามถึง ผลที่จะตามมาของปรัชญาการเมืองนั้น ๆ ว่าจะให้อะไร ได้บ้างซึ่งก็คือ ความคิดคืออะไร การมีชีวิตที่ดีเป็นอย่างไร และความยุติธรรมที่แท้จริงเป็นอย่างไร เป็นต้น ซึ่งการศึกษาวิจัยถึงแนวคิดผู้นำทางการเมืองในบทพระราชนิพนธ์พระมหาชนกนี้ย่อมจะสะท้อนถึงปรัชญาทางการเมืองในประเด็นเหล่านี้ด้วย

3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานการศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ในแง่ของแนวคิดเกี่ยวกับผู้นำทั้งในด้านลักษณะของผู้นำ บทบาทของผู้นำ ภาวะของผู้นำ หรือ แนวคิดเกี่ยวกับผู้นำในวรรณกรรมประเภทการเมือง ที่อาศัยการตีความ ดังเช่น กรณีของพระมหาชนก เพื่อศึกษาวิเคราะห์ถึงกรอบแนวคิดทฤษฎีต่างๆ ดังมีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องคือ

สุภัทรา โกษะโยธินงาน (2543: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง ลักษณะผู้นำทางการเมืองของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ พบว่า จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นผู้นำที่มีความขยันขันแข็งในการทำงานและขึ้นชอบในตำแหน่งผู้นำ โดยการศึกษาจากการใช้สำนวนโวหาร การทำงานในหน้าที่ การดำเนินความสัมพันธ์กับบุคคลรอบข้างและโลกทัศน์ นอกจากนั้นจอมพลสฤษดิ์ยังจัดอยู่ในประเภทผู้นำที่มีบารมีและอดทน

สำหรับปัจจัยที่ส่งผลให้จอมพลสฤษดิ์มีลักษณะเป็นผู้นำทางการเมืองตามแนวคิดข้างต้น ได้แก่ ปัจจัยภายนอก คือ ภาวะสงครามเย็น และความสัมพันธ์กับประเทศสหรัฐอเมริกา ปัจจัยภายในซึ่งได้แก่ สถานการณ์ทางการเมืองในขณะนั้น ฐานอำนาจทางการเมือง การยอมรับจากประชาชน และปัจจัยส่วนบุคคล ซึ่งได้แก่ การอบรมเลี้ยงดูจากโรงเรียน ประสบการณ์ในการทำงาน รวมทั้งบุคลิกภาพและนิสัยส่วนตัว

ธรรมเนียม แจ่มใส(2541: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง บทบาทผู้นำทางการเมืองของจอมพล ป. พิบูลสงคราม : ศึกษากรณีการดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีระหว่างปี พ.ศ. 2491-2500 พบว่า จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรีที่มีภาวะความเป็นผู้นำทางการเมืองสูง และได้ใช้ภาวะความเป็นผู้นำอันเป็นลักษณะสำคัญ คือ ความรู้ความสามารถ ชัยเชิงทางการเมือง ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ วิสัยทัศน์ ความเด็ดขาดอดทน ความเป็นผู้มีวาทีลปดี่ ความซื่อสัตย์สุจริต ความมีจิตใจกว้าง บุคลิกภาพ และบารมีที่โดดเด่นเป็นทรัพยากรที่สำคัญในการปฏิบัติตน ดำเนินบทบาททางการเมืองขณะดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีระหว่างปี พ.ศ. 2491-2500 ทำให้สามารถรักษาอำนาจไว้ได้อย่างต่อเนื่องยาวนานถึง 9 ปี 5 เดือน

สุรศักดิ์ ม่วงทอง (2543: 102-105) ได้ศึกษางานเรื่อง พุทธธรรมกับภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ ศึกษาเฉพาะกรณีกำนันและผู้ใหญ่บ้าน จังหวัดนครศรีธรรมราช พบว่า หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวกับผู้นำ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ได้แก่ อักคณฺณสูตร จักกวัตติสูตร ญจทันตสูตร มหาโคปาลสูตรและจุฬโคปาลสูตร เนื้อหาของพระสูตรได้กล่าวถึงผู้นำตามนัยของกำเนิดที่มาเชิงอุดมคติ ส่วนหลักพุทธธรรมที่แสดงถึง ภาวะของผู้นำ มีปรากฏในพระสูตรคือ ลักษณะสูตร สปัปฺริสสูตร นอกจากนี้จะพบหลักพุทธธรรม เช่น พรหมวิหาร 4 สังคหวัตถุ 4 อคติ 4 พละ 5 สปัปฺริสธรรม 7 ทศพิธราชธรรม ของกษัตริย์ เป็นต้น ได้นิยามคุณสมบัติและลักษณะของผู้นำในฐานะเป็นอุดมคติที่ผู้ได้ปกครองปรารถนา และเป็นจุดหมายของสังคมตามหลักพุทธธรรม

ลักษณะผู้นำที่ประยุกต์หลักพุทธธรรม พบว่า ความซื่อสัตย์สุจริตเป็นแนวทางในการทำงาน คิดเป็นจำนวนร้อยละ 66 รองลงมาคือความกล้าหาญในการแก้ไขต่อสิ่งที่ป็นภัยของสังคม คิดเป็นจำนวนร้อยละ 65.33 และเมื่อมีการร้องเรียนของชุมชนได้เสนอให้มีการตรวจสอบทุกครั้งคิดเป็นจำนวนร้อยละ 64.67 จากผลการวิจัยลักษณะและการประยุกต์หลักพุทธธรรมของกำนันและผู้ใหญ่บ้านซึ่งมาจากการเลือกตั้งตามกฎหมายเป็นเหตุผลที่มีต่องานที่ได้กระทำผ่านมาเป็นสิ่งสำคัญในการประเมินคุณสมบัติของตัวผู้นำหรือภาวะผู้นำที่พึงประสงค์

ไพรัตน์ เทศพานิช (2541: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง ความคิดทางการเมืองในสามก๊ก และเจ้าผู้ปกครอง พบว่า

1. ความคิดทางการเมืองที่มีรูปแบบหรือวิธีการของมาคิอาเวลลี ในวรรณกรรมสามก๊กและในหนังสือเจ้าผู้ปกครองมีลักษณะคล้ายคลึงกัน
2. ในด้านรูปแบบของเนื้อหา วรรณกรรมสามก๊กได้นำเสนอความคิดทางการเมือง ซึ่งมีรูปแบบหรือวิธีการแบบ มาคิอาเวลลี ในลักษณะที่แนบเนียนและเหนือกว่าในหนังสือเจ้าผู้ปกครอง

สุวิมล อิศระนาชกุล (2546: 77) ได้ศึกษาถึงความคิดทางการเมืองในวรรณกรรมไทย: ศึกษากรณีนวนิยายเรื่องสี่แผ่นดินของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช พบว่า ในนวนิยายเรื่องสี่แผ่นดินแสดงให้เห็นถึงความคิดแบบอนุรักษนิยมของท่าน ที่ให้ความสำคัญกับประเพณี เพราะประเพณีเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงระเบียบ ความเชื่อหลักปฏิบัติที่สืบทอดมายาวนานผ่านการกลั่นกรองมาแล้วว่าเป็นสิ่งที่ดี ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช แสดงให้เห็นถึงประเพณีเกี่ยวข้องอย่างสำคัญกับสถาบันหลักของสังคมไทย ทั้งสถาบันศาสนาและสถาบันพระมหากษัตริย์ ดังนั้นประเพณีจึงมีความสำคัญที่จะช่วยแสดงให้เห็นถึงความเป็นเอกลักษณ์และความเป็นไทยที่เราสมควรภูมิใจ

การเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่ขัดต่อวิถีชีวิตความเป็นไทยจึงเป็นสิ่งที่ไม่สมควร เช่น การปฏิบัติตามรัฐนิยมที่พยายามเปลี่ยนแปลงตามอย่างมหาอำนาจตะวันตก เป็นสิ่งที่ท่านค่อนข้างไม่เห็นด้วยเพราะถือว่าแต่ละประเทศ แต่ละสังคมย่อมต้องมีประวัติศาสตร์ที่แตกต่างกัน การบังคับใช้มาตรฐานเดียวกันย่อมเป็นไปได้ นอกจากนี้ความคิดในการต่อต้านคอมมิวนิสต์และความคิดแบบกษัตริย์นิยมและประเพณีนิยมก็เป็นความคิดที่เด่นชัดของม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช โดยเฉพาะช่วงที่แต่งนวนิยายเรื่องสี่แผ่นดิน เป็นช่วงที่แนวคิดฝ่ายซ้ายกำลังแพร่ระบาด ท่านจึงแต่งนวนิยายเรื่องสี่แผ่นดินมาเผยแพร่แนวคิดกษัตริย์นิยม และประเพณีนิยมตอบโต้แนวคิดของปัญญาชนฝ่ายซ้ายขณะนั้น

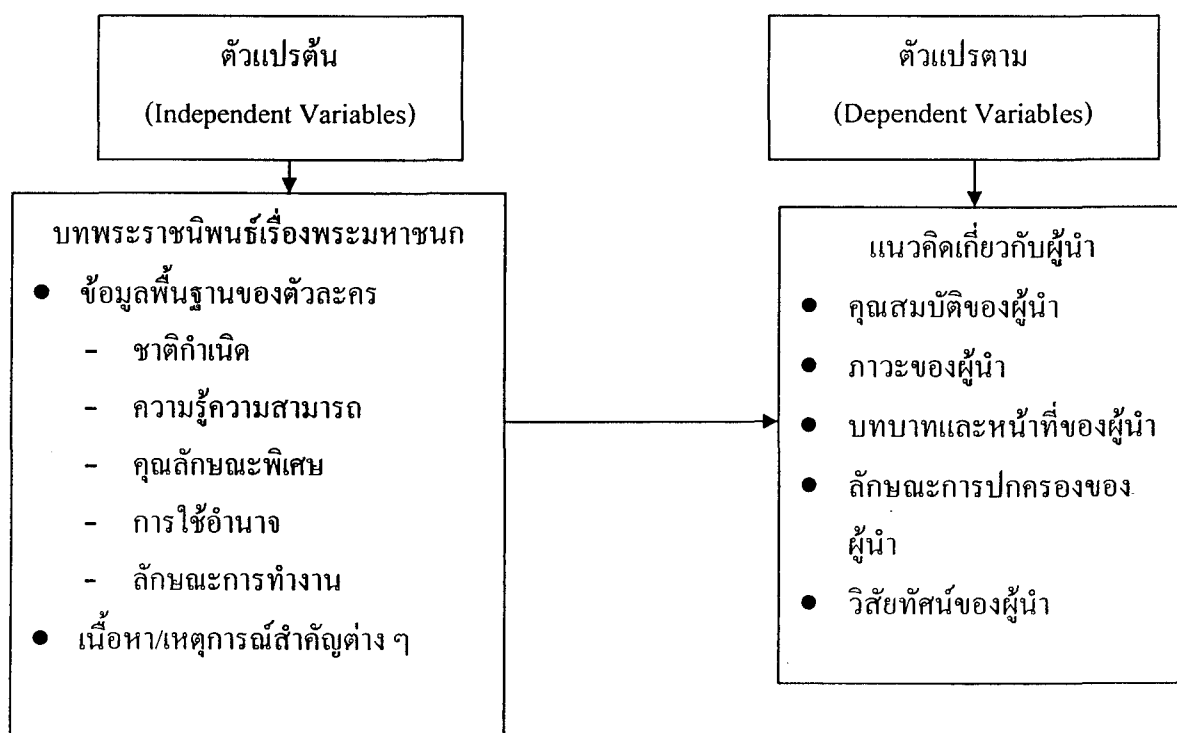
พรณี กัมมสุทธิ (2544: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง บทบาทความเป็นผู้นำของพระราม ในรามเกียรติ์ พบว่า การเกิดภาวะผู้นำของพระรามนั้นมีลักษณะของผู้นำที่ยิ่งใหญ่ตามทฤษฎีมหาบุรุษ ซึ่งเป็นลักษณะพิเศษที่เหนือกว่าคนทั่วไป และเป็นผู้มีบุญญาธิการ เช่น การเป็นนารายณ์อวตาร มีพระวรกายสีเขียว และเป็นผู้มีรูปงาม สิ่งเหล่านี้เป็นลักษณะของบุคลิกภาพทางด้านร่างกาย ส่วนบุคลิกภาพทางด้านจิตใจพระรามเป็นผู้ที่มีเขาวีญญาและเขาวีรณที่ดี มีความเมตตากรุณา มีความสามารถในการใช้ภาษา และเป็นผู้รักษาความสัตย์ ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่เหมาะสมต่อการเป็นผู้นำ

นอกจากนี้ในการสร้างภาวะความเป็นผู้นำของพระรามนั้นพระองค์ได้ใช้อำนาจ 2 ประเภท คือ อำนาจตามธรรมเนียมประเพณีและอำนาจบารมี เพื่อเป็นเครื่องมือช่วยส่งเสริมในการปกครองผู้ใต้บังคับบัญชาให้เชื่อฟังและปฏิบัติงานตามคำสั่งด้วยความเต็มใจ ในภาวะความเป็นผู้นำของพระรามนี้ ทำให้เกิดบทบาทที่มีความเกี่ยวข้องกับสิทธิและหน้าที่ตามสถานภาพ เมื่อพระรามอยู่ในสถานภาพหนึ่งก็จะมีสิทธิและหน้าที่อย่างหนึ่ง เมื่อพระรามอยู่ในอีกสถานภาพหนึ่ง สิทธิและหน้าที่ก็จะเปลี่ยนแปลงไป

4. กรอบแนวคิดการวิจัย

เนื่องจากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับผู้นำจากบทพระราชนิพนธ์เรื่องพระมหาชนในครั้งนี้ เป็นการศึกษาเจาะลึกถึงแนวคิดจากบทพระราชนิพนธ์ในแง่ที่ว่า ในบทพระราชนิพนธ์มีแนวคิดเกี่ยวกับผู้นำอย่างไร

ดังนั้นกรอบแนวคิดที่นำมาใช้ในการศึกษครั้งนี้ จึงเป็นการกล่าวถึงแนวคิด “เกี่ยวกับผู้นำ” เน้นที่ “คุณสมบัติของผู้นำ ภาวะของผู้นำ บทบาทและหน้าที่ของผู้นำ ลักษณะการปกครองของผู้นำ และวิสัยทัศน์ของผู้นำ” เพื่อจะทำให้ทราบถึงแนวคิดเกี่ยวกับผู้นำในประเด็นต่างๆ มากยิ่งขึ้น เมื่อเป็นเช่นนี้จึงต้องกล่าวถึงลักษณะขององค์ประกอบต่างๆ ของแนวคิด ทั้งนี้เพื่อให้เข้าใจถึงลักษณะของแนวคิดที่ได้แสดงออกในบทพระราชนิพนธ์ รวมทั้งจะเป็นการกล่าวถึง “แนวคิดทฤษฎีการตีความวรรณกรรม” ในด้านการตีความโดยเน้นที่ตัวบทเป็นสำคัญแต่ก็มีได้ละเลยบริบทของวรรณกรรมนั้นด้วย อันเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของพื้นฐานในการศึกษาถึงแนวคิดที่ปรากฏในวรรณกรรมนั้น เหตุนี้จึงมีการกล่าวถึง ลักษณะของวรรณกรรม ตลอดจนถึงระดับของบริบทนั้นๆ อีกทั้งแนวคิดดังกล่าวจะเป็นข้อพิจารณาให้เห็นว่า แนวคิดเกี่ยวกับผู้นำที่ปรากฏในบทพระราชนิพนธ์นั้นเป็นอย่างไร โดยสามารถเขียนความสัมพันธ์ของตัวแปรได้ดังนี้

ภาพที่ 2.1 กรอบแนวคิดในการวิจัย